

This e-book was digitized from an original copy by the West African Research Association for the African Language Materials Archive (ALMA) project. Original funding for this project was provided by [UNESCO](#) and the [Council of American Overseas Research Centers \(CAORC\)](#) in cooperation with the [West African Research Association](#) and [Columbia University](#).

Please see the following web sites for more information about the ALMA project, contributing authors, and more titles in the series.

- Digital Library for International Research catalog: <http://catalog.crl.edu/search~S16>
- African Language Materials Archive (ALMA): <http://www.dliir.org/e-books.html>
- African language materials including interviews in video and PDF versions, documentary video, translation work, and bibliographies can be viewed at <http://alma.matrix.msu.edu>.

dilanbaga:

Kassim Gausu Kone

Bamanankan Dɔŋɛgafe

(Sample version of letters A-D only produced for
the African Language Materials Archive Website)

Mother Tongue Editions

West Newbury, Massachusetts USA

1994

Bamanankan Dayegafe

Mother Tongue Editions is a non-profit publishing organization whose purpose is to facilitate and encourage African language literacy both in Africa and abroad. Profits from the sale of these publications are destined to be shared by the authors, and to be collected for the purchase of publishing equipment to encourage African language publishing in Africa. From this perspective it can be seen that *Mother Tongue Editions* is a transitional organization whose functions will change as more African authors become equipped to produce their own publications in Africa.

The services of *Mother Tongue Editions* are available for any author who would like to prepare a book or manual for publication in an African language. Materials are desktop published with appropriate fonts for all African language orthographies. The organization also hopes to serve as a conduit for African writers and publishers interested in acquiring computer and printing supplies, and used or new computer equipment for the purpose of desktop publishing in African languages.

Mother Tongue Editions

511 Main Street

West Newbury, MA 01985

USA

e-mail address: editionsmothertongue@gmail.com

Copyright, Kassim Kone 1994

First Edition 1994

Second Edition 2009

p r e f a c e

I am pleased and honored with the opportunity to write this brief preface heralding the appearance of the first edition of Kassim Kone's monolingual Bamana language dictionary, *Bamanankan Kumadengafe/Danegafe*. His work represents a revolutionary achievement in the documentation of the Bamana language, and a significant step towards equipping this language for the vital role that it will play in the new Malian school.

The term *dictionary* though, is perhaps not the correct one for this volume, since it also contains anthropological, historical, musical, and literary elements which go beyond the scope of the everyday dictionary - his work is encyclopedic in its depth and its scope. He has drawn on a vast array of sources in producing this resource which will be invaluable to speakers as well as students of Mandekan in its diverse forms.

Mother Tongue Editions wishes to congratulate Kassim Kone on the completion of this remarkable publication. The reasons for the congratulations are many fold since not only is this dictionary the first of its kind to appear in the Bamana language, it is indeed one of very few monolingual dictionaries that exist in any of the major African languages. Furthermore it is one of very few African language dictionaries which was written alone, by an anthropological linguist who is a speaker of the target language, without outside collaboration. His work constitutes a rich resource for all who are part of, or are interested in, the Mande world.

John P. Hutchison
West Newbury, Massachusetts
June, 1995

Bamanankan Daɲɛgafe

ɲ ɛ b i l a

Nin *Bamanankan Daɲɛgafe* fɔlɔ min bɔlen ye nin ye dabɔra baara ɲɛbila kama bamanankan kalan siratige kan ani kalan bamanankan na hukumu kɔnɔ. Daɲɛgafe dilali tɛ mɔgɔkelenbaara ye nka a bɛ se ka damine mɔgɔ kelen fɛ i n'a fɔ ne ye a damine cogo min na. Baara tɛ fana min bɛ se ka kɛ k'a fɔ a senɲɛ fɔlɔ bɛ kɛ ko fili ma kɛ a la walima k'a fɔ kan kumaden bɛɛ kelenkelenna bɛ sɔrɔ a la. Daɲɛgafe ye gafe ye min bɛ yɛlema waati ni waati. Miiri panna kuma minnu kunna, fili kɛra minnu na, kumaden kura minnu donna kan na ni u bɛ tali kɛ i n'a fɔ kalan siya ni kan sure dɔw la, olu bɛɛ de bɛ fara daɲɛgafe la. O kama, an bɛ haketoninin kɛ an balima ni an fa ni an ba bamanankan kalanbaga ni a dɔnnibagaw fɛ filiw la minnu donnen mana kɛ ni daɲɛgafe fɔlɔ in dilali la. An bɛ demɛ ɲinin bamanankan dɔnnibaga ni a kalanbaga bɛɛlajɛlen fɛ fana yalasa u ka u hakilina di an ma filiw la minnu donna ni gafe dilali la ani kumadenw na minnu tɛ nin gafe kɔnɔ yalasa a dilako filanan ni sabanan bɛ kɛ tuma min na an ka se ka o fili ninu latilen. Miiriya min nana ni nin baara keli ye o de ye k'a fɔ kalan siratige la dɔnniya kalanni nɔgɔya sɔrɔ ka gɛlen ni a kalan tɛ kɛ denmisɛnw walima balikuw yɛɛ wolokan na. Lakɔliladon ka kalan kɛ walikan na tɛ basi ye. Nka, sebaliya ka i ka dɔnniya kalannen siratige ɲɛfɔ i wolokan na yalasa minnu ma taa lakɔli la [ka walikan in kalan] ka ɲɛsɔrɔ a la ye basi ye. Kalan ma bɔ kalan na nka kalan bɛɛ kɛcogo ka kan ka kɛ nɔgɔya la. Nɔgɔya tɛ dɔwɛɛ ye kalan na fɔ faamuyali min sɔrɔli ka nɔgɔn dɔnniya dɔ kalan na walima nafolo min bɛ don i ni o dɔnniya sɔrɔli cɛ la. O nɔgɔya sɔrɔli anw fɛ nasira surunman wɛɛ tɛ ye fɔ ni an ye an ka kanw kalanni yiriwa. Nin ye baara ye min bɛ tugu baara kɔrɔw kelen na bamanankankalan baara tɛmɛlenw na. An bɛ a ɲinin Maliden bɛɛ fɛ u seko mana kɛ min ye an ka kanw kalan yiriwali la u ka o kɛ yalasa dɔnniya siratige bɛɛlajɛlen seli bɛ nɔgɔya an balima senɛkelaw, baganmaralaw, mɔnikelaw ani baarakɛda bɛɛlajɛlen mɔgɔw ma u ka baaradaw la.

Nin gafe in dilali la, ne bɛ foli kɛrenkɛrennen kɛ John P. Hutchison ma, min bamanantɔgɔ ye Ngolo Kulibali ye. Nolo Kulibali ye bamanankan kalanbaga ni a kanubagaba ye i n'a fɔ a bɛ Mali ni Farafinna kan wɛɛw kalan cogo min na. A ye demɛ caman don nin gafe dilali la. A bonyɛ bɛ a la. N ka foli bɛ James T. Brink ma. Foli bɛ ka taa Barbara E. Frank, Barbara G. Hoffman, Karamɔgɔ Charles S. Bird an Karamɔgɔ Martha B. Kendall ani mɔgɔ caman wɛɛ Ameriki yan minnu bɛɛ tɔgɔ ma se ka kɛ yan. N'ka foli kɛrenkɛrennen fana bɛ ka taa n tɛri ni n kalanfa Karamɔgɔ Michael D. Jackson ma. Mɔgɔ o mɔgɔ min ye ne kalan tile kelen mɔrikalan, tubabukalan walima hadamadenya kalan na, u bɛɛ bonyɛ bɛ nin na. Fɛn o fɛn min bɛ bamanankan fɔ walima ka a kalan, a bɛɛ bonyɛ bɛ a la. Ne faw ni ne baw, u filanw ni u kɔrɔw bonyɛ bɛ a la. N kɔrɔ ani n dɔgɔw ni u filanw, a cɛman ni a musoman bɛɛ bonyɛ bɛ a la. Ala sako bɛɛlajɛlen sako. Ni don kelen bɛ min gasi la sira fɛn o fɛn na a bɛɛ ka hake to ne ye denmisɛnya ni kodɔnbaliya ye.

Kassim Gausu KɔNɛ

Boston, Zuwenkalo tile 2, san 1995.

Abbreviations used

ak Arabic

kbbk Koroborokan, Songhay

mk Maninka

wk Wolof

tk French.

<i>tn</i>	pronoun	təgɔnɔna, x-nɔna
<i>kfɔn</i>	kumafɔnɔna	1 st person singular pronoun
<i>kfɛn</i>	kumanfɛnɔna	2 nd person singular pronoun
<i>kkan</i>	kumakannɔna	3 rd person singular pronoun
<i>kfɔnw</i>	kumafɔnɔnaw	1 st person plural pronoun
<i>kfɛnw</i>	kumanfɛnɔnaw	2 nd person plural pronoun
<i>kkanw</i>	kumakannɔnaw	3 rd person plural pronoun
<i>cl</i>	=	cogoyaladege (ideophone)
<i>cy</i>	=	caya (plural)
<i>dd</i>	=	dajɛdorokolen (compound word)
<i>dj</i>		dajuguya (obscene language)
<i>hl</i>		hakɛlan (quantifier)
<i>jl</i>		jiralan (demonstrative)
<i>kbli</i>		kabali (exclamation)
<i>kfl</i>		kafolan (conjunction)
<i>kn</i>		kɔnɔrɔ (suffix)
<i>kb</i>	=	kɔbila (postposition)
<i>kl</i>	=	kelenya (singular)
<i>klli</i>		kalili (swearing)
<i>m</i>	=	mankutu (predicate adjective)
<i>ml</i>	=	mankutulan (modifying adjective)
<i>mt</i>	=	mankututɔgɔ (abstract noun derived from an adjective)
<i>mw</i>	=	mankutuwale (adjectival verb)
<i>mld</i>		mankutulan dorogolen (compound modifying adjective)
<i>mwm</i>		mankutuwalemankutu (participe passe a base de verbe adjectival)
<i>mwdf</i>		mankutuwaledafalen (verbe à base adjectivale intransitif)
<i>mwdf</i>		mankutuwaledafata (verbe à base adjectivale transitif)
<i>sbl</i>		sababulan (causative)
<i>sl</i>		simintiyalan (adverb)
<i>t</i>	=	tɔgɔ (noun)
<i>td</i>		tɔgɔdorogolen (compound noun)
<i>tg</i>		tigiya (possession)
<i>tgl</i>		tigiyalan (possessive)
<i>tgn</i>	=	tigiyannɔna (possessive pronoun)
<i>tj</i>	=	tɔgɔjɛ (proper noun)
<i>tn</i>	=	tɔgɔnɔna (pronoun)
<i>tns</i>	=	tɔgɔnɔnasinsinnen (emphatic pronoun)
<i>wd</i>		wale dorogolen
<i>wt</i>		waletɔgɔ (verbal noun, action noun with the suffix -li)
<i>w</i>		wale (verb)
<i>wbks</i>		walebolikansira (passive verb)
<i>wdf</i>		waledafalen (intransitive verb)
<i>wdf</i>		waledafata (transitive verb)
<i>wk</i>		walekulu (predicate, verb group)

Bamanankan Daɲɛgafe

<i>wmt</i>		walemankututa (past participle)
<i>wtlm</i>		wale tɔɔlama (verb->noun conversion, no morphology)
<i>nl</i>		nininkalan (interrogative)
<i>nn</i>		ɲɛnɔɔ (préfixe)
<i>nb</i>	=	ɲɛbila (preposition)
<i>X lajɛ</i>	=	refer to x, look up x
<i>tɔ</i>	=	tigiya (possession)
<i>tɔl</i>	=	tigiyalan (possessive)
<i>tɔn</i>		tigiyana (possessive pronoun)

A

a siginiden fɔlɔ.

a kumakannɔna A bɛ bɔ Mali la. Buba ye a gosi.

a barika foli A barika bɛ fɔ mɔgɔ fɛ mɔgɔ ye min ye numan kɛ i ye, i n'a fɔ ka dumuni di i ma, walima ka waleyaba dɔ kɛ i ye. Dumuni kɔfɛ, a barika! jaabi ye a barika Ala ye walima i ta don ye. Musow ma, i ni ga (gwa), min ye a barika fɔcogo dɔ ye, o jaabi ye k'a suma i kɔnɔ ye.

a dɔ la, a dɔw la, a dɔ rɔ: a bɛ se ka kɛ, a ka c'a la; ni Ala sɔnna. A dɔw la, sanji bɛ na bi.

a n'a sɔrɔ =i n'a sɔrɔ a bɛ se ka kɛ. A n'a sɔrɔ Buba nalen bɛ surɔ.

a' kumafenɔnaw aw suruman. 1 A' bɛ taa sini sɔgɔma. 2 U bɛ wari di a' ma. **a' ni** foli damine na kuma kurusigi: A' ni sɔgɔma! a' ni tile! A' ni wula. A' ni sul! A' ni ce! A' ni baara! A' ni baraji! A' ni segɛn! =aw ni.

Aamadu Aamadu tj Maasina fula fanga mansake laban Barilakaw ka bonda la. A ni Segu faama Ali Jara jera Laji Umaru la san 1861. A ka keɛ ni Futa Toro keɛ benna Cayewal. Keɛ tiyenen a bolo, Aamadu Aamadu ye Joliba woyo jigin kurun naani na ani a ka denbaya, nafolo dɔw ani kitabuw. A minena Futa Toro keɛ fɛ ka a faga san 1862 Zuwen kalo la.

Aamadu Seeku tj Seeku Aamadu denke min kera Maasina fula fanga mansake ye a fa soseginnen san 1844 la. San 1852, a ye a jinin ko mɔgɔ ka bila a nɔ la ko sabu a man kenɛ. A denke Aamadu Aamadu sigira fanga la o la. Aamadu Seeku soseginna Feburuye kalo tile 27, san 1853

abada fiyewu, fɔ ka taa min ke, fɔ ka taa dije wuli. Ne tɛ dɔlɔ min abada.

Abu ɛs Saheli tj Arabu s ipaɔli bɔnsɔn dɔ Mansa Musa nana ni min ye misirijɔ kama a bɔtɔ hiji yɔrɔ la Makka. Abu ɛs Saheli ka misiri jɔlen dɔ ye Sankore ye Tunbutu san 1325 la.

Abudul Rahamani As-Saadi tj Mali jamana dɔnnikela kɔrɔba ni sebennikela dɔ min bangenna san 1596 ka sosegin san 1655.

acɛkɛ t cɛkɛ laje.

adama t laturu den filanan bamanaw ni mɔriw bɛɛ ka welecogo la.

Adama tj Ala ye mɔgɔ fɔlɔfɔlɔ min da, Ala ye mɔgɔ cɛman fɔlɔfɔlɔ min da ka a muso Awa bɛ a galaka la Nabilayi Burahima juruna diinew ka fɔ la. =an fa Adama.

adamaden t 1 mɔgɔ o mɔgɔ min ye an fa Adama ni an ba Awa bɔnsɔn ye. Mɔgɔ o mɔgɔ min farila ka je wala min farila ka fin. A bɛ fɔ fana ko hadamaden. 2 **adamadenya: hadamadenya:** mɔgɔya sariya sira numanw min bɛ mɔgɔw ni baganw bɔ jɔgɔn na.

aderɛsi t [tk adresse] kunnafoni min bɛ tali kɛ mɔgɔ dɔ sigiyɔrɔ walima a ka baarada yɔrɔ kan.

Ahamedī Baba tj Mali jamana dɔnnikelaba ni sariya sebenbaga dɔ min wolola Tunbutu san 1556.

aja t muso min taara Maka ka hiji bonyetɔgɔ silamediiɛ la. A bɛ fɔ fana ko haja.

akara t dumunifɛn dɔ min bɛ dila ni shɔ susulen, tamati, jaba ani foronto ye.

Ala tj 1 dafɛn bɛɛ dabaga. 2 ala: san: Ala finna: san finna. A bɛ fɔ fana alakolo. 3 **ala** sanji: Ala nana: sanji nana. **Ala ka [...]** dugawu Ala ka [nɔgɔya kɛ]. 5 **karisa ni Ala cɛ klli** Ne ni Ala cɛ: min bɛ ne ni Ala cɛ= A ka to ne ni Ala cɛ. 6 Ala sago i (aw) sago: Ala bonyɛ bɛ a la i (aw) bonyɛ bɛ a la. 7 Ala den!: kabali min bɛ ke ni koba dɔ walima masiba dɔ kera. 8 Ala kibaro!: kabali dɔ min bɛ ke ka Ala ka masaya sementiya. **ka a bila Ala ma/ka Ala mine/ka a jira Ala la/ka a to Ala ma.** ka Ala mine, ka i ta da Ala kan. Ala laje sanfɛ. **ka fɛn dɔ bila Ala ma** ka i ta da Ala kan; ka sariya dɔ tigeli to Ala ma. 13 **ka fɛn dɔ to Ala ma:** ka a bila Ala ma. **ka i ta da Ala kan** ka a bila Ala ma; ka waleya dɔ sariya tigeli to Ala ma.

alabato t Ala jɛsiran, a kanu ni baara minnu bɛ taa alako kan. **alabatola** mɔgɔ min bɛ Ala bato.

alabatoyɔrɔ so walima yɔrɔ min dabɔlen don Ala batoli kama i n'a fɔ misiri ni egilizi.

aladeli wtlm waleya min ye Ala delili ye mɔgɔ gansan fɛ walima diine dɔnnikela dɔ fɛ yalasa a ka haminanko dɔ jɛnabɔ.

alafarankan t Ala ka demɛ; kɔnɔganko min jɛnabɔli nɔgɔyara i n'a fɔ Ala ka demɛ donnen bɛ a la. Nin ko kera alafarankan ye.

Alahukibaro [ak]Ala kibaro!: Ala ka bon, arabu kan na: Alah Akbar.

alajo t jirimisen dɔ tɔgɔ.

alakajɔn t i tɛ mɔgɔ min dɔn welecogo dɔ, mɔgɔ dɔ welecogo k'a jira a la ko se bɛ Ala kelen de ye.

alakamurujan t kooriso min jɛ ye bilenman, jɔguji, nɛrɛmugu ani jɛcaman wɛrɛ ye ni a bɛ bɔ samiya fɛ. A bɛ fɔ fana alakanpan.

alako t fɛn o fɛn bɛ Ala kunkan.

alakota t waleya walima kuma min ye Ala tenemako dɔ ye. Dɔlɔmin ni jɛneya ye alakotaw ye silamediiɛ na.

alalake t min latigera Ala fɛ, mɔgɔ se tɛ min na. Nin ye alalake ye.

alamadogo wtlm waleya ni cogoya min ye fɛn dɔ dogoli ye Ala la. "Maamadogo bɛ alamadogo tɛ." wdfɛ **ka [i, fɛn dɔ] alamadogo** ka i yɛrɛ nɛgen ni [i sɔn, fɛn dɔ] dogoli ye Ala ma. Mɔgɔ tɛ se ka i kɛwale alamadogo.

alamakɔnɔ t 1 fɛn min tɛ na waati caman ta tuguni. 2 musokɔnɔma ka lafiya waati a jiginni mana surunya.

Bamanankan Daɲɛgafe

alamankisira *t* mɔgɔ tɛ fɛn min kisi ni i yɛrɛ ye, heretana. Nin ye alamankisira ye: nin ye fɛn ye ala ma an kisira min ma ye. =**alamankisirako**

alamata dɔrɔn. Alamata ni hali bɛ taa ɲɔgɔn fɛ. Hali alamata nasɔngɔn tɛ a fɛ: hali nasɔngɔ dɔrɔn tɛ a fɛ.

alamayira *t* damatɛmeko, galomayira. Alamayira ye heretana ye min bɛ Ala ka mansaya bange. Tumadɔw a bɛ fɔ alamayira ma ko galomayira.

alamayirako galomako, boneko.

alamine *t* 1 muɲu min bɛ kɛ ka da Ala kan; waleyɛ min ye fɛn dɔ tali ye ni Ala ye. 2 **ka Ala mine**: ka i jigi kɛ Ala ye. Ni i ma nafolo sɔrɔ I ka Ala mine. 3 **alamineɲɔn**: mɔgɔ min bɛ fɛn bɛɛ da Ala kan. 4 ka kɛ **alamineɲɔn ye**: ka fɛn bɛɛ ta ni Ala ye; ka silameya.

alamineɲɔn *t* mɔgɔ min bɛ a ka ko bɛɛ to Ala ma.

alamisa *t/sl* [ak] dɔgɔkun tile naaninan, araba ni juma cɛ.

alamɔri *t* [tk *armoire*] jiri walima nɛgɛ wagandeba min bɛ dila ka jɔ ka daw kɛ a la ni mɔgɔw bɛ finiw, wari, sebenw ni makɔɲɛ fɛn wɛrɛw mara a kɔnɔ.

alanson *t* mɔgɔ min tuubi ka segin Ala ma fɔ a saya surunyalen; min tuubili ni a saya ma janya.

alasira *t* alako taasira, silame sariya sira ye alasira dɔ ye.

alasira *t* wo min bɛ mɔgɔ dɔw kuntilɛnɲapiw ni ɲɔgɔn cɛ.

alason *t* wari walima nafolomafɛn mɔgɔ ma sigi ni min ye; nafolo min bɛ i ko Ala yɛrɛ ka nafolo dilɛn, Ala ka fɛn dilɛn.

Alataala *t* 1 Ala welecogo dɔ. 2 laturudɛn dɔ welecogo bamanaw fɛ ni mriw b'a wele ko Kalalawu.

alatanu *t* 1 min ye Ala tanuliko bɔ; min nɔgɔyara ka tɛmɛ i sigilɛn tun don ni min ye kan. Ni a binna ka bɔ jiri sanfɛ foyi m'a sɔrɔ, o ye alatanu ye. 2 **alatanuko**: ko min na mɔgɔ ka kan ka Ala tanu.

alatasuma *t* 1 jahanama welecogo dɔ. 2 ka i da alatasuma na: ka i kale; ka i kale nkalon kan, ka don da dɔ fɛ min tɛ alasira ye. A ye i da alatasuma na ko ale ma nin kuma fɔ.

alatɔgɔ *t* dɔnniya min ni mɔriw bɛ baara kɛ n'a ye, Ala dugulɛn tɔgɔw minnu bɛ alikuranɛ kɔnɔ.

alɲɛsiran *td* diinɛ taasiraw batoli; mɔgɔ min bɛ sira Ala ɲɛ, o tigilamɔgɔ sɔn ni a ka waleyakɛtaw ye alɲɛsiran ye. **alɲɛsiranbaga** mɔgɔ min bɛ siran Ala ɲɛ; min tɛ Ala tanamako kɛ.

alɲɔ *t* bin sugu dɔ.

ale *kelenya kumakannɔnan/waleyamɲunɔnan sinsinnen* Ale tɔgɔ ko Buba. U ye nkalon da ale la.

alibayaaro *t* laturu den naaninan ni mɔriw b'a wele ko Aliba. A bɛ a ma fana ko fasodɛn.

Alifa Umar Konare *tj* Mali jamana saabanani tigi. Alifa Umar Konare sigira fanga la Amadu Tumani

Ture kɔfɛ. Alifa wolola Kayi Feburuye kalo tile 2, san 1946. A kɛra lakɔli karamɔgɔ ye 1964-1965 Kayi Kaso. A tilala Mali kalansoba min bɛ wele Ecole Normale Supérieure la san 1969 ka ka Varisovi Pɔlɔɲi jamana kan kalan na yɔrɔ min a ye dɔkɔtɔrɔya seben sɔrɔ kokɔrɔ kalan na san 1975. Musa Tarawele tile la, Alifa kɛra Mali denmisɛnw, farikoloɲɛnɲɛ, ani sekow ni dɔnkow minisiri ye 1978 ni 1980 cɛ. Alifa Umar Konare sigira Mali kunna zuwen kalo tile 8 san 1992 awirili kalo kalata kɔfɛ. Alifa ye A.D.E.M.A. biro politiki ɲɛmɔgɔ dɔ ye.

alifatiya [ak] 1 **fatiya** suratɔ min bɛ alikuranɛ la ni seli ni dugawu caman bɛ kɛ ni a ye. **ka fatiya ta X kan** ka dugawu X ko la. Mɔgɔw ye fatiya ta su kan.

alifurabi *t* fura dɔ min ni kale bɛ ɲagami ka ɲɛdimi dɔw furakɛ.

alighamara *t* wusulan siya dɔ.

alikaaba *t* silamɛdiinɛ mɔgɔw ka yɔrɔba dɔ Makka jamana kan u bɛ taa hiji sariya dɔ kɛ yɔrɔ min na.

alikaari *t* silamɛdiinɛ sariyatigɛla welecogo.

alikama *t* [ak] 1 balo dɔ min bɛ ɲɛ nɛnɛma jamanaw kan. Alikamamugu bɛ kɛ buru, ni furufuru, gatow ni makɔrɔni ye. **alikamamugu** alikama susulɛn wala a shilɛn ka a kɛ mugu ye. **alikamasɛri** seri min dila ni alikama ye.

alikiyama *t* kiyama, lahara, tiyɛnso, nɛɛmaso.

alikɔli *t* [tk *alcool*] 1 tubabu dɔlɔ sugu caman welecogo, dɔlɔ siya o siya ani u bɔnsɔn dɔw minnu bɛ kɛ makɔɲɛfɛn wɛrɛw ye. 2 tubabu dɔlɔ dɔ min bɛ dila ni hawusakala ye. 3 furaji dɔ min bɛ kɛ jolikɛnɛ na walima ka jolikɔrɔw saniya. **alikɔli manti** alikɔli min ni nanaye suma bɛ a fɛ ni dɔw bɛ a kɛ dute la.

alimami *t* diinɛɲɛmɔgɔ min bɛ jaama lasɛli ka diinɛ sariya ɲɛ fɔ mɔgɔw ye ani ka u waju. **alimamiya** alimami ka cogoya ni a sariyaw. **alimamifalako**: silamɛdiinɛ mɔgɔ min ka baara ye misiri kɔnɔ ka mɔgɔw wele ka na misiri la, ka sotobagaw ladi ko seli waati sera ani ka i kan labɔ ka seli tɛmɛsiraw lasɛ misiri la selibaga tɔw ma.

Aliman jamana *tj* Uropu ka jamana dɔ min bɛ Faransa kɛrɛfɛ.

Aliman: 1 nazara siya dɔ minnu bɛ bɔ Aliman jamana kan (Alimani). 2 alimankan: alimanw ka kan.

alimani *t* [tk *amende*] wari hake dɔ walima baara hake dɔ min bɛ wajibiya mɔgɔ kan ni i ye sariya sɔsɔko kɛ, ɲangini.

Alimankele *tj* Keleba min wulila san 1939 la ka ban san 1945 min funteni sera duniya seleke naani na. Aliman ye Faranse kele ka a minɛ dɔgɔkun saba hake kɔnɔ min na farafin jamana denw caman ye Faransi dɛmɛ ka aliman ka daga bɔ u da la. A bɛ fɔ nin alimankele ma fana ko duniya seleke naani keleba filanan.

Alimankuusi *tj* laturuden dɔ min bɛ wele fana ko bɔgɔ.

alimeti *t [tk allumette]* takala, kala min bɛ caron ka tasuma bɔ a la. Alimeti bamanankan ye takala ye.

aleni *sl* tiyen na, hakika la. Aleni, aw ka foli di Baba ni a balimaw ma.

alisilame *t silame laje*.

aliwa *t [ak]* bɔnbɔn siya dɔ, takalagomi.

Alizeri *tj* Farafina suraka jamana dɔ min bɛ saheli fɛ ka digi tilebin kan. A ni Mediterane kɔgɔji, Mɔrɔku, Mɔritani, Mali, Nizeri, Libi ani Tinizi bɛ dan bɔ. Alizeri ye a ka yeremahɔrɔnya sɔrɔ Faransi la keɛɛba dɔ kɔfɛ san 1962 A mɔgɔ hake ye 25.798.000 ye. A duguba ye Alize ye min ye mɔgɔ 1.600.000 ye.

Alizerika *tj* mɔgɔ min bɛ bɔ Alizeri jamana kan.

amadibuubu *t* keninke siya dɔ welecogo.

Amadu Tumani Ture *tj* Yetinan-koloneli Amadu Tumani, min dɔnnen Mali la ni A.T.T. ye, bangera nowanburu kalo tile 4 san 1948 Moti mara la. Amadu Tumani bɔra lise la san 1969 ka don sɔrɔdasiya la. A ye o kalan kɛ Mali kɔnɔ, ka sɔrɔdasi minnu bɛ ta sannakurun fɛ lahaalaya kalan Riyazan Iri si jamana kan. Faransi, a ye kalo 18 kɛ keɛkɛkɛkansoba la 1989 ni 1991 cɛ. Ka a ta marisi kalo 1981 ka t'a bila marisi kalo 1991 A.T.T. tun ye Musa Tarawele kɔlɔsibagw jɛmɔgɔ ye. Mali sɔrɔdasi jɛmɔgɔ min ni a ka jɛkulu CSTP (Comite de Transition pour le Salut du Peuple) ye fu siri Musa Tarawele ka 1968-1991 fanga la Marisi kalo tile 26, san 1991 A.T.T. ye a ka layidu tiime ni o tun ye sɔrɔdasi keli ye ka fanga di jamaden tɔw ma ye. Mali kalata kelen, a ye fanga di Alifa Umar Konare ma Zuwen kalo tile 8, san 1992 O kɔfɛ Zenerali jala dira a ma. A ye i sen bɔ politiki la ka i jɛsin sɛgelen keɛleli ma ani siratigebara ma min bɛ demen don denmisen ka kalan ni keneya ma.

Ameriki *tj* bangu min bɛ Atilantiki kɔgɔji ni Pasifiki kɔgɔji cɛ. Ameriki sigibaga fɔlɔw ye mɔgɔ siya camanw ye minnu bɛ wele ko n diyen. Ameriki yelen san 1492 Kirisitɔfu Kɔlɔnbu fɛ, o nana ni nansara jamana caman mɔgɔ taali ye ka kɛ yen sigibagaw ye. A bɛ fɔ Ameriki ma fana ko Lamɛrɛken Jamana.

Ameriken *tj* mɔgɔ min bɛ bɔ Ameriki bangu kan.

amiina dubabu laminekan, amiina bɔra arabukan amin na min kɔrɔ ye Ala k'a labi ye. =amiina.

amin amiina laje.

an *caya kumafenɔna tɔgɔnɔna /waleyamunɔnna* 1 Anw bɛ na kalanso la. 2 . Sosow ye an tɔrɔ surɔ kosebɛ. =anw

Angola *tj* Farafina jamana dɔ min bɛ worodugu fɛ ka digi tilebin kan. A ni Atilantiki kɔgɔji, Kongo Kinshasa, Zanbi, Bɔtisiwana ani Namibi bɛ dan bɔ. A ye a ka yeremahɔrɔnya sɔrɔ Pɔritigesi la san 1975. A

mɔgɔ hake ye 10.301.000 ye. A duguba, Luwanda, sigira Pɔritigesi fɛ kabini san 1575. Luwanda ye mɔgɔ ye 1.200.000.

ani 1 ni. Musa, Kaja ani Buba taara sugu la. 2 katugu. Ne ma a ye, ani fana ne ma deli ka a kɔmen.

anke awɔ kɛ! h ɔn kɛ! O don kɛ!

ankiri *t [tk encre]* 1 dabaji. 2 jɛ min koloka bula ni a ni ankiri bɛ tali kɛ jɔgɔn na.

anpulu *t [tk ampoule]* mɔbili walima tɔrɔsi ni u ta jɔgɔnnaw jɛden.

anw an laje.

anye-e dɔnkili la, kuma min tɛ kuma jɛnama walima kuma kɔrɔma ye. O ye dɔnkili la anye-e ye: O ye kuma fu ye.

apolɔnɛdimi *t* fijejɛdimi: jɛdimi siya dɔ min yeɛɛma ka di mɔgɔw ni jɔgɔn cɛ.

araba *t/sl [ak]* dɔgɔkun tile sabanan, tarata ni alamisa cɛ.

arabu *t* mɔgɔ min bɛ bɔ Arabu la bangu kan walima min bɛ arabukan fɔ a wolokan ye.

Arabula *t* bangu minnu bɛ Farajɛla ni worodugu cɛ, Farafinna saheliyafan fɛ ani Farafinna bangu ni kɔrɔn cɛ minnu kan fɔtaba ye arabukan ye. Siya caman bɛ Arabula a kera surakabilenw ye walima a kera farafinw ye. Silame diine ye Arabu banguw ka diine matarafalen ye.

arafu *t [ak]* siginiden.

araja *t* jɔnjɔn welecogo dɔ, darapo.

arajaba *t* silamesan kalo wolonwulannan. A bɛ fɔ fana ko arijaba.

arajo *t [tk radio]* 1 masin min bɛ kuma lase yɔrɔjan na walima ka yɔrɔjan na kuma sɔrɔ. Arajoso ye yɔrɔ ye kumaw ni dɔnkiliw bɛ lase yɔrɔ min. 2 Masin min bɛ adamadenw, baganw ani danfenw kɔnɔkɔw ja ta i n'a fɔ dɔkɔtɔrɔw ka o mansi.

araka: silamew ka seli laada dɔ min ye jɔko fila ye.

aran *t [tk rang]* 1 mɔgɔw jɔli ka tugu tugu jɔgɔn kɔ/jɛfɛ. **ka aran jɔ** ka jɔ ka tugu jɔgɔ na. **ka i jɔ aran na** ka i jɔ dɔ jɛfɛ walima dɔ kɔfɛ aran na. **arannamɔgɔ** mɔgɔ min jɔlen bɛ aran na.

arapidi *t [tk rapide]* mɔbili siya dɔ min bɛ mɔgɔ mugan hake ta.

arayi *t [tk rail]* nɛgesira laje duguma.

ariduwas *t [tk ardoise]* walaha, sebenni bɛ kɛ min kan tubabukan ni madarasa kalandenw fɛ.

Arima *tj* kɔrɔbɔrɔ kabila dɔ minnu ye mɔrɔkukaw, irilandikaw, angile ani espanɔli minnu nana Mɔrɔku keɛ senfɛ bɔnsɔnw ye. Tariku dɔw ka fɔ la, arima ye ruma [marifatigi] bamayeɛmalen ye kɔrɔbɔrɔkan na; nka kɔrɔbɔrɔ kan yerɛ la a kɔrɔ ye balima ye.

ariya *t* mankan min bɛ kɛ ka fali gen, mankan min bɛ fɔ yalasa fali bɛ a senna tɛliya.

Asikiya Mōhamēdi *tj* A tōgo yere tun ye Mōhamēdi Ture ye. A kera Kōrōbōro jamana mansake san 1492-1529 ce. A ye fu siri Sonilakaw ka fanga la Asikiyaw ka sōro ka sigi jōgōn kō fō ka na se Mōrōku surakaw nali ma san 1591 A ye tōgo sōro kosebe bawo a tun be dōnnikelaw bonye kosebe. A soseginna san 1538 la.

aseti *t* [*tk assiette*] nazara dumunikeminen dō min jannen don, kōno man dun, ni a caman dilalen ni nege walima bōgo ye. =**asiyeti**.

asiyeti *t* **aseti laje**.

atayi *t* hatayi: dute welecogo dō.

aw caya kumakannōnan /waleyamununnan a' laje.

Awa *tj* Ala ye mōgo musoman fōlō min da, ni Adama muso tun don. =**an ba Awa**.

awirili *t* [*tk avril*] tubabukalo dō, tubabusanjate kalo naaninan. =**awirilikalo**.

awiyon *t* [*tk avion*] sannakurun, pankurun, taamakemasin, donitamasin walima kelekemasin min be pan.

awoka *t* [*tk avocat*] jiriden dō min be bō yō^w la min sumaya ka bon. Awoka be bō Konowari ka na Mali la.

awoka *t* [*tk avocat*] lafasabaga min be mōgōw deme kiritigeyōro la.

ayatawarta *t* Fula bijen, fula taman; fōlō tamamisen walima bije misen dō min ni pereke b'a kere fila la.

ayi bannikan, ayi be sōnbaliya jira.

ayiwa ohōn, naamu.

azalayi *t* jagame kulu minnu tun be bō Tunbutu fōlō ka taa kōgo ta Tawudeni san kōno senja fila fobōnda ani samiya masuruna la. Sisan i n'a fō bolifenw be sira kan, azalayi jagame kulu ma bon tuguni.

Azi *tj* bangu dō min be Farajela ni kōron ce. Azi mōgo siya ka ca nka a caman be a la minnu farila ni nere be tali ke jōgōn na dōni i n'a fō Siniwa Jamana ni Zapōn mōgōw. Nka farafin siya caman fana be sōro Azi jamanaw kan yōrōw la i n'a fō Endu jamana.

Azika *tj* mōgo min be bō Azi bangu kan.

B

b siginiden filanan.

ba *t* 1 Adamaden musoman, bagan, kōno, jiri fen o fen musoman min ye wolo ke. **ba faa ni kili ce** tōno damateme sōro. 2 mōgo woloba, i ba sinamuso, i ba kōromuso ni a dōgōmuso bee ye i baw ye. **ka i ba ka tafe siri muso dō la** [ce] ka i kale ko cenimusoya tena don a ni muso dō ce. 3 jujōn, sababu. Sunbala ba ye nere ye. **badugaden** dugawuden, denbarikama; min ba ye dugawu ke a ye. **badugawu** dugawu min be sōro mōgo woloba, bafilanw ani bangebaga musomanw wērew fe.

bafilan mōgo ba ni muso minnu ye filan ye, minnu ni i ba ye filan ye. **baɓɓōgōn** bafilan. Mōgo baɓɓōgōn ye muso o muso muso ye min be i sōro den ye.

baɓɓōgōnbōden den [denmuso] min ka waleya ni a danbe sera a ba ta hake la, dugawuden.

ba *t* jikene belebele, kōw be woyo ka taa ba la. **ka ba tige** ka bō ba fan dō fe ka taa a fan dō fe. **ka ba bili** ka sen dila ba la, ka pōn da a sanfe. **ka ba mōn** ka balajegew mine. **babili** sen, bili min be ba sanfe.

babolo baji fitinin ani kō belebele minnu ji taa ba dō la. **badinge** furance min be ba kango fila ni jōgōn ce. **bajalan** 1 dingē min be sen ka bō ba la ka taa yōro jalan na sene kama. 2 dingē min be sen ka ke jibolisira ye yalasa ji ka boli ka bō dugu kōno.

bajigin ba ji jiginni.

bajan *t* ba siya min be bō sahelī ni a ka jan.

ba *t* ko sebe, ko jēnama. **ka fen dō don ba rō** ka a ta sebe la. A ma ne ka kuma don ba rō.

ba *t* sokōnōbagan dō. **ka jōgōn sōro bawolo shima kan** ka keke, ka jōgōn gosi. 2 **baden** ba den fitinin **bageren** ba min bolanbolanlama don =**bagweren**. **bagenden** denmisen walima kamalen min ka baara ye bagen ye. =**bagenna**. **bajaka** bakōron min kōbōra. =**bantege**. **bajan** ba siya min be bō Sahelī ni a ka jan. **bakōron** ba ceman.

bamere ba siya dō min ka surun. **bamuso** ba musoman. **bawolofō** kōteba dunofōla min ye naamulaminela ye kōteba tulon na. **bayelen** ba ji yelenni.

ba *t* sumunin nōn welecogo dō.

ba waa, bakelen ye waakelen ye, keme sigiyōroma tan: 100 x 10 = 1000.

ba jininkali wala kōrōfō sinsinnan. I ko di ba? I te taa ba!

-**ba kn** 1 min ka bon, jiriba, soba. 2 min ye bonyeta ye, musokōrōba, cekōrōba.

baa *t* den ka fa wele cogo. =**baba**.

baabu *t* 1 kitabu kōno tilayōro sigiyōroma kelen o kelen min be kuma a damata kunnafoni kan. Misali: Nin kitabu baabu fōlō be kuma banakisew kan nka a baabu filanan be kuma banakuben kan. 2 baro kōrōfō.

baade *t* fɛn dɔ baade: a caman. Məgɔ baade taara ntolantanyɔrɔ la.

baafan *t* bɔgɔ noronoro bɛ yɔrɔ min na kɔlɔnda la.

baamakɛɛ: kɛɛ min tigera k'a sɔrɔ kun jɔnjɔn tɛ a la. A bɛ fɔ fana ko **bagamakɛɛ**.

baamako *t* baganma min ni kun tɛ a la, tɔjɔli gansan.

baana *t* nafolotigi, fɛntigi.

baanabaana *t* jagokɛla min bɛ yaala dugu ni dugu.

baara *t* mɔgɔ bɛ fɛn min kɛ don o don walasa ka balo, ka balo sɔrɔ, ka wari sɔrɔ.

baarada *t* baarakeyɔrɔ. A ka baarada ye lakɔliso ye.

baaraden *t* mɔgɔ min bɛ baara dɔ kɛ sara la. = **baarakeden**.

baarajigin *t* baara bɛ jigin waati min na.

baarakeɓali *t* 1 mɔgɔ min tɛ baara la walima min tɛ sɔn baara ma. 2 mɔgɔ min bɛ baara fɛ. **baarakeɓaliya** barrakeɓali ka cogoya.

baarakɛla *t* mɔgɔ o mɔgɔ min bɛ baara kɛ sara la walima a yɛrɛ ye.

baarajini *t* 1 mɔgɔ min bɛ fanga la baara kɛ mɔgɔw ye (donita, tobili o ni a ta jɔgɔnw). 2 mɔgɔ o mɔgɔ min bɛ baara jini.

baarawuli *t* baara bɛ wuli waati min na.

baari *t* 1 shen, jantɛɛ, kɛrɛnin ani disiba ye baari ye. A bɛ fɔ fana baarita. 2 **baarita**: shenta, shɛnbɔ, farikolojɛnɛjɛ walima kɛɛ la mɔgɔ bɛ dabali minw tige ni keguya walima tofanga ye ka jɔgɔn bin. 3 ka **bari ta**: ka shen bɔ, ka shen ta. 4 **baaritala**: mɔgɔ min ka baara ye baarita ye walima min bɛ ka baari ta tulon wɛrɛ walima kɛɛ sira fɛ..

Baarɔ Zan *tj* bamana waliju dɔ min tun ye laturudalaba ye.

baarɔ *t* mana, ba ka kɔrɔ a balimamusɔ minnu ye welecogo dɔ.

baasi *t* 1 mantɔrɔ, ko min tɛ bɛn adamadenya la. Nin ye baasi ye: Nin ye ko ye min tɛ bɛn. **baasi tɛ**: o tɛ baasi ye, o bɛ bɛn. **baasima**: baasi bɛ waleya min na.

Baba Sisɔkɔ *tj* Mali ɲaraba dɔ min bɛ maanaw da kɔsɛbɛ. A dɔnnen bɛ kɔsɛbɛ Jɛli Baba de la.

baba *t* **baa lajɛ**.

baba *t/sl* kɛɲɛka, sahelijanfan.

babakɛrɛkɛɛ *t* kɔgɔjila fɛ jɛnɛnɛma siya dɔw sen tan bɛ minnu fɛ.

babali *wlm* kɔrɔfɔ, lasiranni. *wdf* ka karisa lasiran, k'a papa, ka a kɔrɔfɔ.

babi *t* **gilasi lajɛ**.

babigilasi *t* **gilasi lajɛ**.

babili *t* sen, bili min bɛ ba sanfɛ.

babɛɛ *t* bɛɛ jɛman min bɛ sɔrɔ ba la.

babɛn *t* 1 bin siya dɔ. 2 o bin dili min bɛ kɛ minni la.

Babenba Tarawe *tj* Kenedugu faama san 1893 ni 1898 cɛ. Babenba sigira Sikaso fanga la a kɔrɔkɛ Cɛba saya kɔfɛ. Tubabukɛɛ sɛɛn a faso da la, a ye a yɛrɛ faga Mɛ kalo tile 1, san 1898.

babolo *t* baji fitinin ani kɔ belebele minnu ji bɛ boli ka taa ba la.

babonda *t* mɔgɔ minnu bɔra ba kɛɛn na ani olu bɔnsɔnw. Nin dugu fila mɔgɔw ye babonda kɛɛnw ye.

babɔ *t* saba, sɛgi walima lɛfɛ kolo min bɛ dila ka sɔrɔ ka dilafɛn tɔw baratu o ni jɔgɔn cɛ.

Babugu Nci: Segu faamaden dɔ min sigira Babugu. Babugu Nci ye bajalan sen ka bɔ Joliba la ka taa Baabugu. O de la baara o baara mana gɛɛɛya a bɛ fɔ o ma ko Babugu baara.

babugubaara *t* 1 diyagoyabaara, baara min ka jugu ni sara tɛ a la walima ni a sara man ca. Babugu Nci *lajɛ*. 2 baara min sɛgɛn ka bon kɔsɛbɛ.

babuginin *t* denmisenninw ka tulonkɛ sɔ jɔɛn ni cɛncɛn ye.

bacɛncɛn *t* cɛncɛn jɛman min bɛ bɔ ba dawolo la walima baji ju la.

bada *t* ba kanko la, ba dawolo la.

bada *t* da, dayɛɛ yɔrɔ i n'a fɔ taafɛ bada.

badaa *sl* 1 abada. 2 ka t'a fɛ. kudayi. Buba kɔni bɛ sunɔgɔ la bi badaa. **badaabadaa** kudayi, min bɛ kɛ ka taa a fɛ.

Badara Aliyu *tj* 1 Ala Kira ka seyiba dɔ. 2 laturuden dɔ tɔgɔ ni bamanaw b'a wele ko sawu.

badawo *cl* fɛn wala mɔgɔ binkan ji la. A binna ji la badawo!

bade *t* hakili sigi, hɛrɛ, mantɔrɔ ntanya. Hɛrɛ ni bade.

baden *t* 1 mɔgɔ ni mɔgɔ min bɛ ba la, a cɛman ni a musoman, o ye i baden ye. = **badenma**. **badenjugu** mɔgɔ min bɛ fadenya walima juguya sira wɛrɛ ta a baden dɔ sɛgɛrɛ. **badenjugu** waleya min ye fadenya walima juguya sira dɔ tali ye ka i badenma dɔ sɛgɛrɛ. **badɛnya** 1 bɛn ni kanu min bɛ badenmaw ni jɔgɔn cɛ. 2 bɛn ni kanu min ni mɔgɔw bɛ a jinin ka don balimaw, ni tɔndenw, walima jamadenw ni jɔgɔn cɛ.

badenma *t* **baden lajɛ**.

badenmafilajɛjiri *t* jiri siya dɔ.

badi *jl* kɔri di? tɛri di? kumakan min bɛ kɔrɔfɔ la ni a bɛ jaabi jinin jinininkali la. I bɛ dumuni kɛ sisan, badi?

badinge *t* baji bɛ woyo dingɛ min na, furancɛ min bɛ ba kango fila ni jɔgɔn cɛ.

badoro *t* jirimisen siya dɔ.

badugaden *t* **ba lajɛ**.

badugawu *t* **ba lajɛ**.

Bamanankan Daɓɓeɓe

baduru *t* jirimisen dɔ min ke ka tɔgɔtɔgɔnin dɔw furake.

bafaa *t* ji sigiyɔrɔ min be kɔlɔnda la ni baw ni kɔnɔw ni basaw ani fenɓamanin caman be a ji min.

bafilaben *t* baji fila benyɔrɔ.

bafilan *t* ba laje.

bafili *wlm* yeɓema, bayeɓema, falen. *wdf* ka fen dɔ falen k'a bayeɓema.

Bafin *tj* ba dɔ min be bɔ Lagine jamana kan ka woyo Kayi mara la ka bila Senegali baba la. Manantali jɔlen be Bafin kan.

baga *t* 1 dalilu min be meleke fini na walima ka tu wolo la ka siri mɔgɔ cɛla wala i tugukan na ka i tanga kojugu ma. Baga dɔw fana be dila garijige foni kama. 2 **bolokannabaga**: baga min be don bolokan na. 3 **cɛrɔbaga**: baga min be siri mɔgɔ cɛla.

baga *t* fini min je ye bula walawala ye; baga sankaba ye baga min ni sankolo je be tali ke jɔgɔn na.

bagaje fini min je ye baga jeman ye.

bagasankaba fini min je ye baga ye min ni sankaba be tali ke jɔgɔn na.

baga *t* 1 jiri min be ke sinsan ye min nun ka di i ko miseli ni a fu be ke jurukise ni bɔrɔ ye. **buwa laje**. 2 jiri min be ke sisan ye ni a den kise be ke safune ye =**mugubaganin**. **bagafu** fu min be bɔ baga la ni a be ke jurukise walima bɔrɔ ye =**buwafu**, =**cako**.

baga wdf ka **baga mɔgɔ ma** ka bin a kan k'a sɔrɔ kun jɔnjɔn te a la, ka juguman ke a la gansan. Bana be baga mɔgɔ ma. Mɔgow be baga jɔgɔn ma walima ka baga danfen werew ma. **ka baga i yere ma** ka i yere segen fuu; ka bin dɔ kan i jalaki ko dɔ la jalaki min te dogo la. **bagama** waleya min ye bagali ye mɔgɔ wala fen dɔ ma. **bagamakele** baamakele.

baga *t* 1 jirimafen min dunnɔ be mɔgɔ walima bagan bana kosebe walima k'a faga. 2 ji min be sa, bunteni (ngɔsɔn) ani kinnifen were walima bonnibije na ni a be mɔgɔ ni bagan bana wala ka i faga. **ka fen dɔ baga wuli** ka a lajuguya, k'a dimi wuli. **ka fen dɔ baga faga** k'a baga lada, ka a lasumaya, ka a dimi mɔgɔya. Furakise ye a ka sumunin baga lada.

baga *t* mɔni walima seri weleɓogo dɔ.

bagabaga *wdf* 1 ka fen dɔ lasiran, k'a babali. 2 ka fen dɔ wala mɔgɔ dɔ lasiran yalasa a be ko dɔ dabila.

bagaje *t* jirimisen dɔ; bwaje laje. =**bwaje**.

bagan *t* 1 daaba, danfen minnu te se ka kuma, minnu te adamaden ye. 2 mɔgɔ min te ko kalama, hadamadenya fan si te min na. Karisa ye bagan yere ye. **bagangenden** mɔgɔ min ka baara ye bagangen ye sara la wala yere ye la. Fɔlɔ Fula caman tun ye bagangenden ye. Denmisenw fana be bagangendenya ke. **bagangenna** bagangenden. **baganmara** baara min ye baganw marali ye. Fulaw be baganmara ke. **baganmarala** mɔgɔ min ka

baara ye baganmara ye. **bagannɔgɔ** baganw bo min be ke foro la.

bagan *kn* bejen, na te min na i n'a fɔ tobagan walima kinibagan.

bagana *t* jiriden min be ke ka wolo doki. =**bakana**, =**buwana**.

bagi *t* finimugu min kalalen te. =**bagifini**, =**baki**.

bagi *t* farila bana, kuna min be mɔgɔ bolo ni i sen kurukuru.

bagibagi *cl* min ka kalan/gonin kosebe cogoya ladege. A ka kalan kosebe: a be bagibagi.

bagifini *t* **bagi** laje.

bagito *t* bagi bana be mɔgɔ min na.

Bagwe *tj* **Baje laje**.

bajaka *t* bantɛge, bakɔrɔn min kɔbɔra.

bajalan *t* ba laje.

bajanbila *t* yaala kun te min na walima sebeko te min na. **ka ke/to bajanbila la** ka to yaalakuntan na. A be bajanbila la dugu jeje.

bajanbila *td* 1 yerɛmabila, yaala kunntan; mɔgɔ kungosibali ka cogoya. 2 **ka ke bajanbila la**: ka to yaala kunntan na yɔrɔw jeje.

bajeli *t* taafe dila siya dɔ.

Baje *tj* ba min be bɔ Konowari jamana kan ka woyo Sikaso mara la ka bila Bani na. =**Bagwe**.

bajigin *wlm* ba ji jiginni min be ke tilema fe ni ji be ja walima ji be ka bɔ.

bajinetit [*tk bayonnette*] muru min be ke kelekɛmarifaw nun na.

bajo *t* birifini min dilalen don ni kɔori ni kasa ye walima ni kasa dɔrɔn ye.

bajuru *t* jelinkɔni min ye juuru naani ye ni a juru ka bon jelinkɔni were ye a be fɔ min ma nkɔnimisen. =**bamananjuru**.

bajuruntan *t* 1 tigi te fen min na, mɔgɔ min be yaala kojugu ka a ke i ko somɔgɔ te a la, mɔgɔkungosibali. **bajuruntanya** bajuruntan cogoya.

bakana *t* **bagana** laje.

Bakarijan Kone *tj* Segu keɓeɓe farin dɔ min tɔgɔ be da dɔnkili caman na. Bakarijan tun be Da Mɔnzɔn ka keɓe konna.

baki *t* **bagi** laje.

bakilu *t* mɔgɔ min tegeɓa ka gelen; waribo ka gelen mɔgɔ min ma.

bakise *t* bakolo jago la; bakolo laje.

bakogo *t* ji kereda, dankan, badinge kango.

bakolo *t* 1 fen min barika ka bon a nofeɓen ni kerefeɓen tɔ beɓe ye, i ko kalan bakolo, kuma bakolo, so bakolo. 2 jagokela be munumunu ni wari min ye, **manankun**.

baku *wdf* ka bagan walima kɔnɔ kolon, ka kungokɔnɔbagan ladon k'a ke sokɔnɔbagan ye.

bakulan fura walima dalilu min be bagan wala mɔgɔ dɔ kolon dɔ ye.

bakulukulu t baw ka so, basulu welecogo dɔ.

bakun [a] beɛlajɛlɛn, fɛn ma bɔ min na; mɔgɔ yerebakun.

bakungo t kungoda min be ba lamini na, kungo dibilen min be ba kerɛdaw fɛ.

bakuru [a] beɛlajɛlɛn, a bakuruma. A ka soforo senɛfen bakuru dunna baganw fɛ.

bakɔnɔ t/sl ba fan kelen ni a fan dɔ cɛ.

bakɔrɔ t 1 baw la kɔrɔbalen du kelen kɔnɔ bonyɛtɔgɔ. 2 mɔgɔ ba mana kɔrɔ, o welecogo dɔ. A bakɔrɔ ka kenɛ halibi. 3 mɔgɔ ba kɔrɔmuso bonyɛtɔgɔ.

bakɔrɔn t ba cɛman.

bakɔrɔnnson t wololabana dɔ min be kurukuru caman ke farikolo la ni a be farigan juguman fana sababuya.

bakɔrɔnpɛku td npeku siya dɔ.

bala t folifɛn dɔ. **balaba** bala min ka bon turukabala ye. A baladen ye 17 wala 19 ye. Baradenw be balaba jukɔrɔ wo sɔgɔlɛn be minnu na ka tila ka u nɔrɔ ni nɔtalɔn nfiyɛnɛ ye. Bala be fɔ ni npirin ye. Tuma dɔw balafɔla be ɲɛlɛnw siri a bolo la. ɲɛlɛnw ni nɔtalɔn nfiyɛnɛ be u daman mankan fara bala ta kan.

balanin bala min ka dɔgɔn ni bara be fɔ a dɔw sen kɔrɔ min be wele ko turukabalanin. **balafɔla** mɔgɔ min ka baara ye walima min be se bala fɔli la.

bala wdfɩ ka ke k'a sɔrɔ a ma suda. Sanji balala ka na 2 ka **bala kaari la** ka a minɛ a jinenmakolontɔ. **ka bala ɲɔgɔn na** ka ɲɔgɔn bɛn k'a sɔrɔ aw si ma sigi ni a ye. *wmt* [ko] **balalen** [ko] min ma suda.

bala t 1 kungokɔnɔ bagan min bɔlɛn jugunin fɛ nka a ka bon jugunin ye kosebɛ ani a jolow ka bon jugunin taw ye. 2 Musa tɔgɔw welecogo dɔ.

bala t fali min farila ka bilen. =**balabilɛn**.

bala t wasobaanci.

bala t yɔrɔ hake damadɔnɛn dɔ foro kɔnɔ bara be ka ke yɔrɔ min na.

balabala wdfɩ ka fɛn dɔ tobi ji wulilɛn na. *wmt* **balabalalɛn** min tobira ji wulilɛn na.

balabilɛn t **bala lajɛ**.

balafɔla t **bala lajɛ**.

balakabalaka wtlm kɔrɔtɔ, girin. wdfɩ ka kɔrɔtɔ, ka teliya.

balakawuli t fɛn balalɛn mɔgɔ la, min tɛ suda. Sanji be balakawuli ke cɔcɔ waati la.

balakɔnɔninfin t kɔnɔ siya dɔ.

balamini wdfɩ ka fɛn sugu kelen wala sugu caman da ka ɲɔgɔn cɛtɛgɛ, ka fɛn dɔ ke ka dɔwɛrɛ cɛrɔtɛgɛ. U ye jiriw balamini so sanfɛ k'a bili. =**banamini**.

balaminin t [tk barre à mine] mugu min be don farawo la ka wuli ni a be fara ci.

balamɔ t jiridɛn min mɔnna a ba la.

balamɔ t jiridɛn min mɔnna a ba la.

balan wdfɩ ka mɛɛn, ka waati jan ta. Nin dumuni in tobili balanna. **ka balan [kaari] la** ka kɔrɔtɔ [kaari] la. U balanna u taamaɲɔgɔn na ka taa ka a to yen.

balan t bɔgɔtɔn ni jiri ni furabulu min be dilan ka ji cɛrɔtɛgɛ mɔnni wala sɛnɛ kama. Balan dɔw be dila ka bonyɛ ni siman ni nɛgɛw i n'a fɔ Manantali ni Sotuba ni Marakala balanw. =**barazi**.

balan wdfɩ ka dɛsɛ ka bɔ, ka to yɔrɔ dɔ la min ma dabo a kama. A bolo balanna wo la.

balan t numuw ka baaraminan min be nɛgɛbilɛn ta ka bɔ tasuma la ani ka nɛgɛ minɛ ni numuke be a gosi.

balan kb sanfɛ, kan. A yɛlɛna jiri balan.

balanin t turukabala, bala min ka dɔgɔn; balanin ni balaba be dilan cogo ye kelen ye nka a ka dɔgɔn ani a ka ca a la a baladen tɛ sagon 17 kan.

balanna t 1 fɛn min be bala mɔgɔ la, min ma suda. **balannako** ko min ma suda.

balawu t sitanɛ, keɛɛ, gɛrɛgɛrɛ.

balɛn t 1 cɛmance, kuncɛ. **jiribalɛn** jiri bolow be fara ka bɔ ɲɔgɔn na yɔrɔ min.

balɛnbɔ: jirimisɛn dɔ min be ke farigan dɔw fura ye.

bali wdfɩ ka dɛsɛ, ka keɲɛ. wdfɩ **ka [kaari] bali** ka waleya ke (ladili, bagabagali, fangajira o ni a ta ɲɔgɔn) yalasa kaari kana se ka waleya dɔ ke.

balinanko baliko, fɛn min be mɔgɔ bali, ka i dɛsɛ, ka i keɲɛ. Ala balinanko tɛ.

bali t ɲamakalaw ka mɔgɔ majamu kan min kɔrɔ ye ko mɔgɔ barikalɛn; i n'a fɔ Sunjata den bali!

balibali t saga siya dɔ min be sɔrɔ Mali kɔrɔnyanfanfɛ ani Saheli jamana dɔw la.

balibɔ t 1 keɲɛke, min be mɔgɔw se u dan na. Foro kɛra balibɔ ye. 2 **ka bali bɔ**: ka mɔgɔw bali, ka u kɔnɔnagan.

baliko t balinanko lajɛ.

baliku t 1 cɛ walima muso min farikolo kan a ka cɛya walima musoya dafara; lawa be bɔ cɛ min na ani muso min be a ka laada ye. 2 mɔgɔ min si sera san hake dɔ la sariya be a jira min na ko u be se ka nɔmine ka ɲangi i ko mɔgɔkɔrɔba. **balikukalan** kalan min dabɔra balikuw ka faamuyali sabatili kama. **balikukalanden** mɔgɔ min ye baliku ye ni a be kalan na balikukalan hukumɔ kɔnɔ.

balikukalanso balikuw be taa kalan ke kalanso min na.

balima t balimasira be i ni minnu cɛ; sinjisira fayanfa wala bayanfa be mɔgɔ ni mɔgɔ o mɔgɔ cɛ.

balimafuru furu min sirila balimaya kan; furu min na cɛ ni muso be ɲɔgɔn sɔrɔ balima ye sira dɔ kan. Kanimemaw ka furu ye balimafuru ye. **balimake** balima cɛman. **balimamusɔ** balima musoman.

balimasira sira min be balimaya sababu mɔgɔ fila

Bamanankan Daɲɛgafe

walima kabila fila mɔgɔw ni jɔgɔn cɛ. **balimaya** balimaw ni jɔgɔn cɛ siratige.

balima *wɔft* ka mɔgɔ tanu, k'a majamu. =**barama**.

balimasira *t* somɔgɔsira, balima *laje*.

balinanko *t* baliko, fen min bɛ mɔgɔ bali. Bali *laje*.

balo *t* 1 dijelatige, duniya, jɛnamaya. A mɛɛna balo la. 2 dumunifɛn, dahirimɛ. jɔ ni malo ni ji ye adamadenw balo dɔw ye. *wɔft* ka to dijɛ in kɔnɔ, ka ninakili. *wɔft* ka dumuni di karisa ma ka i jɔ ni a ye. A bɛ a ka denbaya ni limana caman balo.

balɔgɔ, balɔkɔ *t* 1 manan, ba dɔgɔmuso welecogo dɔ. 2 banincinin welecogo, fa musonincinin. A bɛ fɔ fana ko bayɔrɔ/baara.

balɔn *t* [*tk ballon*] ntolan *laje*.

bama *t* 1 jilabagan min bɔlen kaana ni koro fɛ nka a ka bon kosebɛ. 2 binkannikela, jɛnkurun, sasila.

bamada *td* fugula min bɔlen bama da fɛ ni a tulo fila bɛ se ka jigin a tigi tulow sanfɛ, cekɔrɔbaw ni solimadenw bɛ a fugula masina don. =**ntulotɛnfakanna**.

bamamɔn *t* den lamɔnni a woloba fɛ. Ala ka den bamamɔn: dugawu min ye ko Ala ka a to den woloba ka si sɔrɔ ka a den lamɔn.

baman *t* jɛgɛ siya dɔ.

Bamanan *tj* 1 mɔgɔ min siya ye bamanan siya ye. 2 mɔgɔ min wolokan ni a lamɔkan ye bamanankan ye ni a bɛ a yɛrɛ wele bamanan. 3 mɔgɔ min bɛ a fasiya boli ni bilondaw ni a jɛmamafenw bato. 4 mɔgɔ o mɔgɔ ni i ye kankelɛntigi ye, n'i banna i tɛ sɔn wa ni i sɔnna i tɛ ban i n'a fɔ a bɛ fɔ "Karisa ye bamanan yere ye!" misali minnu na. =**Bamaan**.

bamanandenkolo bamanan min ka kokɛtaw tɛ ben bamananw ka mɔgɔya siratigew la.

bamanankan Mandɛnkan dɔ min fɔ yɔrɔbaw ye Segu, Karata, Beledugu, Baninkɔ, Jitumu jamanaw ye Mali la. Bamanankan bɛ fɔ Mali yɔrɔ caman na ani Mali kɔkan jamana caman na. Bamanankan ni Maninkakan ni Julakan bɛ tali kɛ jɔgɔn na kosebɛ.

bamananna bamanan jamana kan, bamananw ka lada la. Nin tɛ ben bamananna. =**bamaanna**.

bamananya 1 mɔgɔ min ye bamanan ye, o cogoya. 2 mɔgɔ min ka laada ye bamanan naamɛw ni bamanan diine sirataama ye. **I ka tige n'na bamananya la; I ka tige n'na hɔrɔnya la** bamananw ka kali kan dɔ min na u bɛ a jira ko u kumajɔgɔn ka tige u la bamananw ka hadamadenya siratigew bɛɛ la.

bamanandɔnsonkɔni *t* dɔnsonkɔni min bɛ fɔ bamananw fɛ.

bamanannakɛmɛ *hl* bisegin.

bamananya *t* **bamanan** *laje*.

bamansantɔntɔn *t* kunbalan, sikanafen, fen min jɛyalɛn tɛ. Ne tɛ don nin bamansantɔntɔn na.

bamayɛɛma *wɔlm* yɛɛmalɛ min bɛ fen dɔ kɛ donbagalafilɛ ye. *wɔft* ka fen dɔ falɛn, k'a bɔ a cogo kɔrɔ la k'a kɛ fen wɛrɛ ye, i n'a fɔ: ka tiyɛn bamayɛɛma ka kɛ nkalɔn ye, ka nɛgɛ bamayɛɛma ka kɛ daba ye, ka sɛbenfura bamayɛɛma k'a kɛ wari ye, ka kan dɔ yɛɛma kan wɛrɛ la.

bamayɛɛmabaga min ka baara ye walima min bɛ se bamayɛɛmalɛ la. A bɛ se bamanankan bamayɛɛmalɛ la ka kɛ irisikan ye. *wɔ*

bamayɛɛmalɛ waleya ni cogoya min ye fen dɔ bamayɛɛma ye.

bamere *t* ba siya dɔ min ka surun.

bamu *wɔft* ka den da kɔ la ka fini siri a kan.

bamunanfini fini min bɛ kɛ ka den bamu. =**banbu**.

ban *t* 1 jiri dɔ min bolo bɛ kɛ kalaka ye. 2 jiri dɔ min ji bɛ bɔ ka kɛ minfen ye ni a bɛ wele ko banji. **banji** dɔlɔ min bɛ dila ni ban ji ye, ban ji bɛ kɛ dɔlɔ min ye.

ban *wɔfl* 1 ka foori, ka se a dan na. Wari banna: wari min tun bɛ yen o tɔ tɛ yen tuguni. 2 ka sa k'a sɔrɔ i ma den to i kɔ; ka sa. **banni** *wɔ*. **banniyɔrɔ** saya kera yɔrɔ min na, sangabonda.

ban *wɔlm* sɔnbaliya ka min jininna kɛ, muruti. *wɔfl* ka **ban fen dɔ la** k'a jira ko i tɛ o fen masina fɛ. *wɔft* **ka i ban fen dɔ ma** ka i janiya jira ni kuma ye walima waleya ye min bɛ a jira ko i tɛ sɔn.

banbaanci *t* mɔgɔ min bɛ i ban ka mɔgɔw ka ladili lamɛn, mɔgɔ murutilɛn, mɔgɔ kungologɛɛn. =**banbaganci**. **banni** *wɔ*.

ban *sl* fɔlɔ, i n'a fɔ: a ma na ban: a ma na fɔlɔ.

bana *t* jankaro, farikolo kɔkannan walima a kɔnɔnan dimi; hakililabana ye fa ni jɛnɛbanaw ye. Bana ye a mine: bana ye a sɔrɔ. **banabagato** bana walima farigan bɛ mɔgɔ min na. =**fariganto**, =**ganto**, =**gwanto**. **banakise** fen minw bɛ bana bila mɔgɔ la. Banakise caman tɛ se ka ye jɛ la fɔ i ka dɔkɔtɔrɔ lupu don i ni u cɛ u dɔgɔya ye a sababu ye.

banakunben waleya min ye fura kɛli ye walima dabali dɔ tigeli ka tanga bana dɔ tɔɔrɔ ma.

banakuru bana bɛ ka kuru min bila farikolo yɔrɔ dɔ la, bana basigilɛn farikolo yɔrɔ min na.

banamisɛn bana min tɛ mɔgɔ lada nka ni a bɛ i tɔɔrɔ. **banayɛɛmata** bana min bɛ bɔ mɔgɔ la ka mɔgɔ sɔrɔ i n'a fɔ mura, sɔgɔsɔgɔninjɛ ni u ta jɔgɔnna.

bana *t* dugu kɛrɛda. A taara bana kɔ: a taara dugu kɔfɛ.

banaba *t* 1 kuna tɔgɔ dɔ, kuna *laje*. 2 **banabajɛdimi**: jɛdimi min bɛ sababuya kuna fɛ.

banakɔ *kb* 1 kɔfɛ, kɔkana la. U taara banakɔ.

banakɔtaa bo, jamanata. **ka banakɔtaa kɛ** ka bo kɛ.

banamini balamini *laje*.

bananbolo *t* tulongɛ siya dɔ.

bananku *t* jiri seneta dɔ min be gili jigin ka ke ku dunta dɔ ye. Bananku buruju ye Lamereken dugukolo ye.

banankun *t* 1 so donda la tintinnin min be jɔ yalasa ji kana se ka woyo ka don so kɔnɔ. 2 ka yɔrɔ dɔ **banankun sagon**: ka don o yɔrɔ la.

banankusagon *t* kɔrɔ keli kɔfɛ kɔrɔmuso be taa bɔli min ke a faso la sani ka tile tan ni duuru dafa.

banbaanci *t* mɔgɔ min be i ban, min te sɔn. A be fɔ fana **banbaganci** ban laje.

banbali *t* 1 bɔgɔ tintin min be dila sigili kama. 2 **banbali**: jiri min be dila bɔgaso dugukolo gosili kama k'a dalakeɲɛ.

banban *wdf* 1 ka fɛn dɔ gengen, k'a digi. A ye jiribolo banban dugu la. 2 **ka i banban** ka i sinsin. Cɛkɔrɔba ye i banban a ka bere la ka wuli.

banban *wdf* ka sinsin, ka sira sɔrɔ, ka sabati. A ka jago in banbanna.

Banbuku *tj* Mali jamana yɔrɔ min be Keɲɛba mara la ni sanu bɔyɔrɔ ba tun don kabini Mandenkɔrɔ tile la.

bancima *t* mɔgɔ min te sɔn ci ma ni a ka c'a la denmisenlamɔgɔ don, denmisen bancima.

bancinin *t* fanicinin bonyelitɔgɔ.

bandigi *t* 1 neɲɛ min ye biɲɛ fitinin ye min nun be ke ka nɔni bɔ ni a ju be ke ka tulobo bɔ. Bandigi be don kunsigi la fana. 2 fɔlɔ cemisenw ni musomisenw ka kanubaganciya jiralan min na u tun be u kunnabandigi falen nɔgɔn na k'a jira ko u kanu be nɔgɔn na.

baneni *wtlm* waleya min ye mɔgɔ dɔ ba nenini ye. *wdf* ka dɔ ba dɔgɔya ni kuma walima nenini ye.

banfula *t* fugula, cɛw ka kunnadonfɛn caman be wele banfula. **kunmayelema banfula ka ke karisa kun na**: a ka ke mɔgɔ ye min lafaamuyali ka gɛlen.

banfulaturu *wtlm* waleya min ye jamanatigiya walima dugutigiya banfula sigili ye jamanatigi walima dugutigi kura kun na. ??

banga *t* biɲɛ, na te dumuni min na i n'a fɔ tobanga walima kinibanga.

bange *wdf* 1 wolo, kenekanda. 2 ka wolo, ka den wolo. 3 ka da kɛnɛ kan, ka bɔ kɛnɛ kan. Tiyɛn bangenna. **bangebaliya** denwolobaliya. **bangejo** cogo min be na ni muso kebalia ka a laadaw ye i n'a fɔ a si mana se hake dɔ ma. **bangenugu** hadamaden ni baganw musoya kɔnɔna yɔrɔ dɔ min be bange sabati.

bangebaga *t* 1 masa, fa, ba, fa ni ba filanw ni u balimaw. 2 mɔgɔ min ye bange ke.

bangejoli *t* joli min be be bɔn bange senfɛ.

bangemuso *t* muso min be bange; min be den wolo.

bangu *t* 1 dugukolo min ye hadamaden siya dɔ wolodugukolo ye, jamana. 2 jamanakulu minnu siya bɔlen don siya werɛw la, Farafina bangu.

bani *sl* fɔlɔ, dɔrɔn, sa. A ke banil!: a ke fɔlɔ, a ke dɔrɔn.

banikɔnɔ *t* kɔnɔ dɔ min nali ye samiya tamasere dɔ ye. Banikɔnɔ be wele fana yɔrɔ dɔw la ko sajume.

Banin *tj* ba min be boli Sikaso ni Segu mara la ka woyo ka don Joliba la Moti mara la. Bayanfanfɛ, Bawulen, Baningwe, Bagwe ani Banifin ye Banin bolofaraw misɛnw ye.

Baninkɔ *tj* bamanan jamana min be banin woroduguyanfan bolo fɛ. **baninkɔka** mɔgɔ min be bɔ Baninkɔ jamana kan. **baninkɔkan** bamanankan min be fɔ Baninkɔ jamana kan.

banjaraki *t mɔnjaraki* laje.

banji *t ban* laje.

banki *t [tk banque]* waribon, wari be mara ani a be baara yɔrɔ min na.

bankoma *t* min banna ni a te sɔn tuguni.

banngɔyɔ *t* ngɔyɔ bɔnfɛ min be falen a yerema kungo kɔnɔ.

banni *wt ban* laje.

banni *wt ban* laje.

banteɲɛ *t* bajaka, bakɔrɔn min kɔbɔra.

bara *t* mandi, min be sanga la. **barake** cɛ mandi welecoɲɔ; mɔmusow ka mɔden cɛman welecoɲɔ dɔ. **baramuso** muso min ma ka di a cɛ bolo ka teme a sinamusow kan; mɔkew ka mɔden musoman welecoɲɔ dɔ.

bara *t* so, dugu, jamana. Anw bara sɛnɛ ni baganmara ni mɔni be ke. **baramɔgɔ** i baramɔgɔ ye mɔgɔ min be i bara ye, i somɔgɔ, i ka dugu walima jamana mɔgɔ.

bara *t* wo walima kuru min be to mɔgɔ kɔnɔbara camance la barajuru tigɛlen kɔ. **=barakun, =barakuru. barajuru**: juru min be den ka balo sabati sani a ka wolo. Barajuru be a to ba ka dumuni lase den ma k'a to a be kɔnɔbara la, den nɔrɔgɔn dɔ. Barajuru be adamadenw ni baganw beɛ la. **barakɔrɔlan** naga, nagakɔrɔlan, farikolo yɔrɔ min be bara ni dugu cɛ. **barakɔrɔsi** baradimi, nagakɔrɔlan dimi. **barakuru** barajuru tigɛlen kɔ kuru min be to a nɔ la. A be fɔ fana ko barakun. Minnu ta ka bon be wele barakuru.

bara *t* 1 ɲɛnɛ siya dɔ min folifɛn caman ye baradununw ye. 2 dunun min kolo ye filenbara ye. A belebebeba, ɲijnime be min na, o ka bon mantin ni baraden ye ani o be fɔ turukabalanin senkɔrɔ. Tumadɔw, a be fɔ nin bara in ma ko baraba, min fana be fɔ cibaranin na. **baraba** dunun belebele min be fɔ bara ɲɛnɛ la. Sisanta dɔw kolo ye neɲɛ ye nka a fɔlɔlama tun ye jiri ye.

bara *t* jiri min den tɔgɔ fana ko bara walima baraden. Bara den be tige fila ye, tila o tila, o be wele ko filen.

Bamanankan Daɲɛgafe

ka a bara ci karisa kun karisa ka i jɔ ni fɛn dɔ kunko labanna ye.

barada *t* hatayi bɛ wuli daganin min na.

baradunun *t* dunun min wolo tulɛn don bara la.

barafɔla *t* mɔgɔ min ka baara ye bara dunun dɔ fɔli ye.

baraji *t* 1 Ala bɛ mɔgɔ ka juman kelen sara ni min ye.
2 barajintanya: fitiriwaleyaya.

barakante *t* wusulan siya dɔ min bɛ wusu ka kɛ fura dɔw ye i n'a fɔ kungolodimi la.

barakɛ *t* cɛ mandi welecogo; bara lajɛ.

barama *wdft* ka mɔgɔ majamu ka a bɔkolow fɔ a ye.
Balima lajɛ.

barama *t* nɛgɛdaga.

baramuso *t* muso mandi, bara lajɛ.

baramɔgɔ *t* mɔgɔ somɔgɔ, i ka jamana walima dugu mɔgɔ; bara lajɛ.

baranda *t* loko, namasa belebebeba min bɛ tobi.
=barana.

baratu *wdft* ka fɛn dɔ juru dulon kan ka jigɛn kerɛfɛ, k'a baratu i kerɛ la.

baratu *t* sabara min bɛ dila ni mobilisen ye k'a juruw baratu.

barajɔnɔ *t* cibaraninfɔla welecogo dɔ.

barazi *t* [tk barrage] **balan** lajɛ.

baretubagi *t* fɔlɔ kundasen dɔ.

bari *wdft* ka fɛn dɔ nɔrɔ fɛn dɔ la walima ka fɛn dɔ nɔrɔ a la, ka a mu. **ka kogo bari** bɔgɔ kɛnɛ nɔrɔ kogo la; ka kogo bari, ka so bari. **ka fini bari** ka fini kunkurun dɔ kala ka a kɛ ka finikɔrɔ wo datuku. **ka i bari fɛn dɔ la/kan** ka i nɔrɔ a la/da a kan.

bari barisa, bawo, ka d'a kan.

barigon [tk barrique] minen belebele koorilen dɔ jimafɛnw bɛ mara min kɔnɔ; nɛgɛ walima jiri bondo belebele minnu ni jimafɛn caman bɛ lasagon u kɔnɔ.

barika *t* [ak]1 fanga, barika bɛ a la: fanga bɛ a la. 2 dugawu, dugawuden: barikaden. **barikama** fanga ni barika bɛ min na. **barikantan** barika tɛ min na, fanga tɛ min na; min dangalen, min jaasilen.
barikatigi fanga bɛ min na, barikama. **barikalen** *wmt* min ye fanga sɔrɔ, min ye barika sɔrɔ.

barisa bari lajɛ.

baro *t* kɔrɔfɔ min bɛ mɔgɔ fila walima mɔgɔ caman ni jɔgɔn cɛ jɔgɔn jɛnaje walima jɔgɔn faamu kama.
ka fɛn dɔ baro bɔ karisa ye ka o fɛn jɛfɔ o tigimasina ye. **ka baro kɛ/bɔ** ka nsalanw bɔ jɔgɔn ye ka jɔgɔn jɛnaje walima ka jɔgɔn faamu.
barokɛla mɔgɔ min bɛ baro kɛ, mɔgɔ barokɛjɔgɔn.
barokɛjɔgɔn mɔgɔ ni min bɛ baro kɛ, tɛri. *wdft* **ka karisa baro** ka baro kɛ a ye. Jɛliw bɛ a baro.

baron *t* ka fɛn dɔ baron: k'a susu fɔ k'a bu. A bɛ jɛgɛ jalan baron ka kɛ na la.

basa *t* bagan misennin dɔ min bɛ so ani kungo kɔnɔ. Bilakorow bɛ basa koron.

basada *t* fugula min ni bamada bɛ tali kɛ jɔgɔn na nka nun fila bɛ a sanfɛ.

basakankɔrɔtigi *wlm* senkɔnni jukɔrɔlan tigeli min bɛ kɛ i n'a fɔ basakantigɛda. =bilakorɔnɔnɔnɔ.

basakilici *t* tiyɛnfɔ, kuma jɛfɔli a jɛ kan. *wdft* ka kuma dɔ tiyɛn fɔ, ka a fɔ a jɛ kan ni a ma kɛ ni musalaha ye.

basan *t* fini min jɛgɛnw ka can ni a bɛ manamana. Basan caman jɛman bɛ na nka u bɛ don gala la ka kɛ jɛ wɛrɛw ye i n'a fɔ baka sankaba.

basan *wdfl* ka gɛlɛya, ka juguya. Nin ko bɛna basan: nin ko bɛna gɛlɛya.

basanpɔlɔn *t* shɔ siya dɔ.

basansaranin *t* kungokɔnɔzɛrɛ siya dɔ min ka kunan.

basanɔnɔnɔ *t* bolokoden ka jeli min mana juguya a bɛ fɔ o ma basanɔnɔnɔ.

basi *t* 1 boli walima jɛmamafɛn min bɛ sɔn. 2 bana fura welecogo dɔ. Nin kɛra a ka kɔnɔdimi basi ye. *wdft* ka bana kɛnɛya, k'a furakɛ.

basi *t* dumunifɛn min bɛ dila ni jɔmugu wala alikamamugu ye k'a wusu jinintin na. Basi ni na bɛ dun nka basijalan ni ji walima nɔnɔ bɛ min.
basijalan basi min jara tile la, ka ani sukaro, kɔgɔ, di walima tiga foroki ni a bɛ daji ji walima nɔnɔ la. Basi jalan bɛ se ka lasagon. **basinɔnɔnɔ** na bɛ kɛ basi min na.

basi *t* joli. **ka basi bɔn**: ka joli bɔn. ka **basi lajɔ** ka joli bɔli lajɔ. **basibɔn jolibɔn** lajɛ.

basi *t* 1 jɛ kolobilen min bɛ kɛ fini na ni a bɛ sɔrɔ jirifura walima jirijɔmɔ dɔw dajilen walima u tobilen fɛ. 2 O jɛ siya welecogo.

basi *t* fɛn min dundarɔ ka kunan dɔnni ani a bɛ mɔgɔ nɛn jɛni dɔnni. Si den gɛren ka basi. Ngɔyɔ dɔw ka basi dɔnni.

basigi *t* hakili sigi, ladamu. *wdfl* 1 ka jɛnabɔ. Ji buruburu bɛ basigi a duguma. 2 ka to yɔrɔ kelen. A denw bɛ basigi ni mɔgɔ surew bɛ so kɔnɔ.
basigibaliya tobaliya yɔrɔ kelen, sigibaliya yɔrɔ kelen; min jɛnabɔlɛn tɛ ka cogoya; kungosibaliya.
basigilen *wmt* min hakili sigilen, min ladamulen. A basigilen don walima a ka ko basigilen don: a ka ko jɛnabɔlɛn don, a hakili sigilen don.

basikili *t* [tk bascule] ja, ja min bɛ kɛ ka fɛnw giriya suma ka u jate dɔn.

basitigi *t* bolitigi, basi bɛ mɔgɔ min fɛ.

basiya *t* 1 bɔgɔlan min safine tɛ don a la ni a jɛ ka bilen. 2 bɔgɔlanfini min bɛ siri bamanan bolokoden musomanw, furacilenw ani jubatɔw fɛ ni a bɛ u tanga fɛn juguw ma. 2 O fini jɛgɛnsɛn fana tɔgɔ.

basiya *m* fɛn min ka basi, o cogoya.

basulu *t* so min be jə baw ye ni bəgə walima bin ye.

=**bakulukulu**.

bataki *t* [ak] seben min ni məgəw be a ci ka kibaruyaw lase jəgən ma.

batara *jn* fen kunntan, batarako: ko min te kosebe ye.

I n'a fə: bataraden den min te den sebe ye, fugari, məgə kunntan. **batarafen** fen min te fen sebe ye.

bataraməgə məgə min te məgə sebe ye; məgə min ka sira te ko la.

batiri *t* [tk *batterie*] kabakunba min be tasuma di mobili ni mansinmafen wɛrɛ ma k'u lawuli ani k'u yeelenw mɛnɛ, tabara, o kaba jəgənna min be ke ka kuranmako wɛrɛ jɛ.

bato *wt* 1 bonyɛ jirali ɲaniya walima kɛwaleya la. *wdft*

ka Ala bato ka Ala sira taama ni seli ni diine laada taw ye. **ka boli bato** ka boli sɔn, ka sɔnkan fə ani ka a laada taw tiime. **ka məgə bato** ka tugu a la kosebe.

baton *t* [tk *bateau*] jikankurun.

batutaməri *t* məri min be filankafoya ke ni Ala bato ni somaya ye.

bawo bari, barisa, be, ka da a kan. A ye i da bawo sunəgə be a la.

bawolofə *t* kɔtɛba dununfɔla welecogo kɔtɛtadenw fɛ.

Bawulen *tj* 1 ba min be Kayi ni Bamakə ni Kulikoro mara la ni a be woyo ka taa Senegali baba la. 2 Bawulen filanan be woyo ka bə Konowari ka jigin Sikaso mara la. O Bawulen ni Bagwe ni Baninfin be bila Banin na Kulikoro mara ni Segu mara cɛ.
=**Babilen**

bawuli: 1 j alamine, sugunɛ bonyɛtəgə dɔ. 2 ka **bawuli kɛ**: ka sugunɛ ke.

baya: 1 kənɔ min be siri musow fɛ. A be fə fana ko bayajuru. 2 **bayajuru**: kənɔ tonnen juru la min be siri musow fɛ u cɛla.

bayaa *t* jamatijɛn wala laadatijɛn ka da kun dɔ kan min sababu ye sariya batobaliya ye; sariya ni laada sɔsɔ; muruti. **bayaaməgə**: məgə min te sariya ni laadaw bato; sariya ni laada sigilenw tijɛnbaga, məgə murutilen.

bayanfa woroduguyanfan, duniya seleke min be məgə kɔfɛ ni i ye i jɛsin sahelɪ ma.

bayelema *wdft* **bamayelema** laje.

bayini *t* banincinin welecogo, fa musonincin.
=**baləkə**.

bayo *t* taafe dila cogo dɔ.

BaZumana Sisəkə *tj* Mali ɲaraba min bangenna Koyanin Kulikoro mara la san 1890. A soseginna san 1987.

bayɛbilen *t* ntən siya dɔ.

baɲəgən *t* bafilan. Məgə baɲəgən ye muso o muso muso ye min be i sɔrɔ den ye.

baɲəgənɔbɔden *t* den [denmuso] min ka waleya ni a danbe sera a ba ta hake la, dugawuden.

belebele *ml bon laje*.

belebeleba *ml bon laje*.

beleke *wdft* ka waleya dɔ ke i fɛrɛ ma, ka a ke ni hakilisigi ye. A ma beleke muso furu la.

belɔti *t* [tk *belote*] mariyasi bɔcogo dɔ min na məgə caman na məgə naani be mariyasi bɔ. Məgə fila belɔti fana be yen. **ka belɔti bɔ** ka belɔti ke ka aw yɛrɛ jɛnaje.

benbe *t npeku laje*.

Benɛn *tj* Farafina tilebinfejamana dɔ min ni Togo, Burukina Faso, Nizɛri, Nizeriya ani Atilantiki kəgɔji a woroduguyanfan na be dan bɔ. Benɛn təgɔ dara Farafina mansakejamana kɔrɔ dɔ la. A ye a ka yɛrɛmahɔrɔnya sɔrɔ Faransi la san 1960. A məgə hake ye 4.900.000 ye. A duguba ye Kotonu ye min məgə hake ye 300000 ye.

benɛnka *t* məgə min bɔ Benɛn jamana kan.

bere *t* kalama min be bɔ jiribolo walima jirimisen na. A be fə fana ko bereke. **karisa ka bere ka di**: bagangenna min garijige ka di bagangɛn na. Fula Yɔrɔ ka bere ka di.

bere *kn* kɛrɛ, kɛrɛfelan.

bereke *t bere laje*.

berentugan *t* jɛnekantugan: ntugan min be ladon so kənɔ. =**pizən**.

beretubagi *t* musow ka kundasen kɔrɔlɛn dɔ.

bese *t* muru belebele min be ke ka bara gelɛnw ke i n'a fə jirimisenw tigeli.

bete *t* məgə min ka surun kosebe.

beterawu *t* [tk *betterave*] nakɔ la jirimisen dɔ min be sɛnɛ a ku timinman nɔfɛ.

be # tɛ 1 *waleya sɔnsira ni bansira demelan* A be taa jɛnajekeyɔrɔ la. A te to so. 2 [cogoya] A be so. A te sunəgə la.

be ka # tɛ ka *waleya min be senna demelan* A be ka dumuni ke. A te ka i ko.

be conj bawo laje. Ne be taa ka i to de be i ka labɛn te ban.

bedɛbedɛbedɛ *cl* 1 min tɔlɔlɛn don, o cogoyaladege. A ka sagamɔnɛ in tɔlɔlɛn bedɛbedɛbedɛ. 2

bedɛbedɛbedɛ: min wosiji bɔlɛn be kosebe, o cogoyaladege. A ye baara ke fə k'a wɔsi bedɛbedɛbedɛ.

bɛɛ kulu lajɛlɛn ni si te kɔ, min dafalɛn. U bɛɛ be yan.

Bɛɛla *tj* Mali kɔrɔnfɛ məgə finman minnu caman be burudaamekan fə. Bɛɛla dɔw ye burudaamɛw ka jɔn kɔrɔw ye. Nka, bɛɛla dɔw be yen olu yɛrɛmahɔrɔnyalɛn don a badaa.

bɛɛlɛ *t* bɔgɔ nadaga, biyɛlɛ laje duguma.

bɛɛni *t* cɛ balimamusu den ye a bɛni ye. **bɛɛnike** bɛɛni cɛman. **bɛɛnimuso** bɛɛni musoman.

Bamanankan Daɲɛgafe

bɛɛnna *t* mɔgɔ ba faso.

bɛɛrɛbɛɛrɛ *wlm* nɛgɛnni, ladonni, naanini. *wdf* 1 ka karisa nɛgɛn, k'a naani, k'a minɛ ka jɛ. 2 ka mɔgɔ nɛgɛn ka don da dɔ fɛ min man di a ye.

bɛɛsɛ *m* jɛlɛn, saniyalɛn. **mɔgɔbɛɛsɛ** mɔgɔ min tɛ nɔgɔ fɛ. **bɛɛsɛya** jɛlɛnya, saniya; mɔgɔ bɛɛsɛ ka cogoya. *t* mɔgɔ min bɛ jɛlɛnya fɛ kɔsɛbɛ donfini, dumuni ani farikolo la.

bɛku *wdf* ka fɛn dɔ dila ka bɛn, k'a dalakɛjɛ. U ye dingɛ bɛku.

bɛkubɛku *cl* 1 fɛn dɔ ni a makoya cilɛn ka ban, o cogoyaladɛgɛ 2 ka dugu **ci bɛkubɛku**: ka dugu ci ka ban, k'a mɔgɔw faga ka ban.

bɛlɛ *t* Bamanaw ka filɛlikɛminɛn dɔ min na u bɛ lajɛli kɛ ni bɛ bɛlɛkɛsɛ tan ni wɔrɔrɔ fili kolonni filicogo la. Bɛlɛkɛsɛ tan ni wɔrɔrɔ bɛ i n'a fɔ laturu so tan ni wɔrɔrɔ. =**bɛlɛfili**. **bɛlɛfilila** lajɛlikɛla min ka dnniya bɛ bɛlɛfili kan.

bɛlɛ *t* adamadenw ni baganw cɛya yɔrɔ min ni bɛlɛ bɛ tali kɛ jɔgɔn na. A bɛ fɔ bɛlɛ ma fana ko **bɛlɛkili** walima **kɔkili**.

bɛlɛ *t* farakuru min ka misɛn ni a caman bɛ sɔrɔ kulumayɔrɔw la. Bɛlɛ caman ka bilɛn, nka babele, min bɛ bɔ baji la, ka jɛ. **bɛlɛda**: dugukolo yɔrɔ min bɛlɛkɛsɛ ka ca.

bɛlɛbaranin *t* **bɛlɛnin** lajɛ.

Bɛlɛdugu *tj* Bamanan jamana min bɛ Bamakɔ ni sahelɛ cɛ, Segɔ jamana ni tilɛbin cɛ, Bawulɛn ni kɔrɔcɛ. Bɛlɛdugu ni sahelikungo bɛ dan bɔ.

Bɛlɛduguka mɔgɔ min bɛ bɔ Bɛlɛdugu.

Bɛlɛdugukan Bamanankan min bɛ fɔ Bɛlɛdugu jamana kan.

bɛlɛhɛ *wdf* 1 ka mɔgɔ/bagan dɔ bɛlɛhɛ: ka dumuni di a ma kɔsɛbɛ ni a bonyɛli ɲaniya ye. U ye a bɛlɛhɛ yalasa a ka bonyɛ. **bɛlɛhɛli** *wt* dumuni caman dili mɔgɔ/bagan dɔ ma yalasa a bɛ bonyɛ.

bɛlɛkili *dj/nni* **bɛlɛ** lajɛ.

bɛlɛmayɔrɔ *t* dugukolo yɔrɔ min bɛlɛ ka ca.

bɛlɛn *wdf* ka i bɛlɛn: ka i dɛn ka fɛn dɔ walima mɔgɔ deegun, ka i dɛlɛn, k'a makɔnɔ walima ka se a ma k'a sɔrɔ o fɛnmasina wala mɔgɔ masina ma bɔ a kala ma.

bɛlɛnin *t* 1 nugucɔrɔ, mɔgɔ nugubaju la bɔrɔnin min bɛ dumuni na bɛlɛmisɛnw ni fɛn kologirinw dɔw lasagon. =**bɛlɛbaranin**. 2 kɔnɔdimi min bɛ sɔrɔ bɛlɛnin bɔrɔ fali fɛ bɛlɛmisɛn ni fɛn kologirin fɛ.

bɛlɛnintuuru *t* 1 dɛnmisɛn tulongɛ min na dɛnmisɛnw bɛ u tɛgɛw kɛ ka jɔgɔn datugu, kɛlɛn bɛ bɛlɛ shɔri dɛnmisɛn kɛlɛn tɛgɛ, kɛlɛn wɛrɛ b'a ɲinin ka dɔn bɛlɛ bɛ min tɛgɛ. 2 fɛn min juru bɛ sara, min juru tɛ to mɔgɔ la; min bɛ se bɛɛ ma kɛlɛn kɛlɛn. Juguya ye bɛlɛnintuturu ye: i mana juguya kɛ mɔgɔw la, dɔ b'a sara i la.

bɛlɛwɔyɔ *t* 1 sa dusumango ni dalatɛli min bɛ sɔrɔ bɛlɛdaw la, sa dɔ min dala ka tɛli kinni na. 2 mɔgɔ dusumango. Nin cɛ in ye fɔnfɔnin ye. =**fɔnfɔnin**.

bɛn *wdf* 1 mɔgɔw surunyali jɔgɔn na badɛnnya ni tɛriya sira fɛ walima ni u ka nafaw bɛ jɔgɔn dafa. 2 ka mɔgɔya kɛ jɔgɔn fɛ k'a sɔrɔ aw ma kɛlɛ, ka taa sira kɛlɛn fɛ. 3 ka se jɔgɔn ma walima jɔgɔn kɔrɔ. ka **bɛn fɛn dɔ kan** ka layidu ta jɔgɔn ye o fɛnmasina kan. **ka bɛn i ma** ka kɛjɛ ni i sigilɛn bɛ ni min ye ma, ka kɛ i hakilɛnata ye. A bɛnna n'ma a diyara n'ye. **ka bɛn ni fɛn dɔ ye** ka se ka bɛn a ma, ka kɛjɛ ni a ye. **ka bɛn i sɛn ma** mɔgɔ bɛ bɛn i sɛn ma ni i bɛnna ni dumuni ye yɔrɔ dɔ la walima ni i taara bɛn ni kuma dɔ jɛnabɔli ye min tun ka kan ka kɛ i jɛna. **ka bɛn kan kɛlɛn kan** ka bɛn fɛn dɔ kan; bɛɛ ka sɔn fɛn dɔ ma. **ka bɛn ko la** ka bɛn fɛn dɔ kan; ka jɔgɔn faamu. Adama ni a muso bɛnɛn ko la. **ka bɛn sahaba ma** ka kunandiya, ka i ɲinifɛn dɔ sɔrɔ nɔgɔya la. *wdf* ka mɔgɔ walima fɛn dɔ lajɔ, k'a minɛ, ka a kunbɛn. A ye nson bɛn! **ka jɔgɔn bɛn** mɔgɔ fila wala mɔgɔ caman k'a dabɔ a kama walima ka bala ka bɛn. *wlm* seli jɔgɔn ma walima jɔgɔn kɔrɔ. **bɛnbaliɔ** du min kɔnɔmɔgɔw tɛ bɛn; kɛlɛ tɛ ban yɔrɔ min na. **bɛnbaliya** mɔgɔ walima bagan walima fɛn minnu tɛ bɛn, o cogoya. **bɛnkan** mɔgɔw bɛnna min kan, layidu min tara.

bɛna # **tɛna** *tuma nata sɔnsira ni bansira demɛlan* A bɛna taa dugu la. A tɛna mɛn yɛn.

bɛnba *t* 1 mɔgɔ bɔkolo kɔrɔbaw, i mɔkɛw ta mɔkɛw walima i mɔmusow ta mɔmusow. 2 **bɛnbakɛ**: bɛnba cɛman. 3 **bɛnbamuso**: bɛnba musoman.

bɛnbɛnbɛn *t* janfa, dabali min tigɛlɛn don mɔgɔ damadɔ fɛ ka fɛn dɔ jɛnabɔ, wala ka bɛn ka janfa dɔ siri. **ka bɛnbɛnkɛ kɛ/siri dɔ la**: ka a janfa, ka i cɛ ka bɔ a kɔrɔ. U ye bɛnbɛnbɛn kɛ a la.

bɛnɛ *t* sɛnɛfɛn dɔ min kɛsɛ ka misɛn ni a ka jɛ. A bɛ fɔ fana ko bɛnɛkɛsɛ. Bɛnɛ bɛ kɛ dumunifɛn caman ye i n'a fɔ **bɛnɛdɛgɛ**. bɛnɛ yirannen ka kɛ dɛgɛ ye.

bɛnɛfinjɔ *t* jiridɛn dɔ min bɛ kɛ sɛnɛfɛnw na ka fɛn misɛnninw kɛlɛ. A bɛ fɔ fana ko bɛnɛfuntin.

bɛnɛfuntɛ *t* bɛnɛfɛrɛ min bɛ kɛ wusulan ye.

bɛnɛfuntin *t* **bɛnɛfinjɔ** lajɛ

bɛngɛ *t* minan min bɛ kɛ ka seliji ta.

bɛnkɛ *t* mɔgɔ ba balimake, binaakɛ lajɛ.

bɛnɔgɔkɛ *t* binaakɛ lajɛ.

bɛjɛn *kn* bagan, na tɛ min na i n'a fɔ tobɛjɛn walima kinibɛjɛn. =**bɛjɛn**.

bɛrɛ *t* 1 hake caman. O tɛ bɛrɛ ye: o hake man ca. Bɛrɛ t'a jɛ: a tɔ man ca. 2 [*kn*] fɛn min ka bon walima mɔgɔ min ye mɔgɔ bonyɛta ye i n'a fɔ mɔgɔkɔrɔba walima mɔgɔba. Nin dugu in mɔgɔbɛrɛw man ca.

bɛrɛ *t* 1 hake, dama min bɛ bɛn. 2 [*ɲn*] **bɛrɛmako**: ko min bɛ bɛn mɔgɔ ma, i bɛ se ko min na, i bɛ se ka i jɔ ni min ye.

beren *t* [*burin tubabukan.*] nege min be da nege were kan k'a gosi ni kulu ye; negetigelan.

beren *t* [*tk burin*] nege nunduman min ni numuw be a ke ka nege werew tige ni marato gosili ye a kan.

beterebeku *t* jineminejan do min be biri jine dala.

bi *t/sl* 1 an be don min na; don min be kunun ni sini ce. 2 **bi**: sisan; bimogow: sisan mogow. 2 **bi bi in na**: an be duniya waati min na sisan.

bi *t* furance min be ntugunw ni jagon ce foro kono.

bi *jn* tan, bisaaba: tan sigiyoroma saaba, biduuru: tan sigiyoroma duuru.

Bibulu *t* [*tk bible*] Kuran Lenjina welecogo do.

bida *t* [heretique], bidaya: [heresie]

bigibigi *t* tasuma walima fiye cogoyaladege. Fiye be wuli bigibigi. Tasuma be mene bigibigi daga koro.

bii *cl* konokulu wulikan cogoyaladege. "Konokulu de be bii fo."

bila *wdft* ka fen to a ka taa, ka a to yen, ka a sigi/don yoro do la. **ka fen bila fen do kan** ka u fara jagon kan. **ka i bila fen do ko** ka i bila a nefe, ka a jinin. **ka fen bila i kun** ka a bila i kun sanfe walima ka a bila i jufa kono. **ka karisa ni do bila jagon na** ka ke sababu ye u ka kele. Wari ye u bila jagon na. **ka i bila karisa da koro** ka a negen yalasa ka kunnafoni do soro a la, ka i da a dafe yalasa ka kunnafoni soro a fe k'a soro i ma a fo a ye ko i be o kunnafoni de nefe. **ka i bolokorojege bila i senkorojege ye** ka nata ka waleya ke min na i ka sorota be dogoya min tun ka kan ka soro ye.

bilankoro fen min maralen don ka sini nesigi: wari, nafolo siya were walima balo. *wdfl* **ka bila jagon na** ka kele. U bilala jagon na wari nefe. **bilayoro** fen do be bila yoro min. **bilasira laje**.

bila *t* 1 mara, jate. 2 tigiya, sago. A be ne ka bila la: ne ta don. **ka ke karisa ka bila la** ka ke a ka mara la. Ne ka wari be a ka bila la.

bilakojugu *t* 1 manamanamogo, mogokunntan. 2 Fen min maracogo man nyi. **bilakojuguya** bilakojugu ka cogoya.

bilakojugu: 1 mogo kuntan, mogo kalantan, min ka sira te a yere la. 2 **bilakojugu**: fen min mara ko man ni. Wari bilakojugu: wari min maralen te warimaracogo la. 3 **bilakojuguya**: bilakojugu ka cogoya.

bilakoro *t* denmisen min ma sigi nege koro folo, min ma boloko folo.

bilakorojama basakankorotige laje.

bilakun: jeci, baara, nafa. E bilakun ye mun ye?

bilalan: minan o minan min be ke fen do lasagolan ye.

bilali: bileli: deben siya min be dila ni jokalafara ye.

bilankoro: fen maralen don ka sini nesigi; bila laje.

bilankoro: nafolo siya o siya min be bila kerefe ka ke sinjnesigi ye. Mogo caman be wari ni baganw mara bilankoro w ye

bilagalama *t* toli Ala ma, fen min bilala Ala ma, waleya do jirali Ala la.

bilasira *wd-wdft* **ka karisa bila sira**: ka taa a sen bo sira la; ka taama ka a ka sira furance do ke a fe. 9

bilasirali: waleya min ye do sen boli ye sira la; bilasirali laje. **bilasirali**: 1 boli kenema ka taa mogo do bila sira, do sen boli sira la. 2 demeni yalasa fen do ka sira soro: ka mogo bila sira ni deme ye. 3 **bilasiralibaga** mogo min be bilasirali ke =**bilasiralila**.

bilayi *klli* [*ak*] walahi bilayi!

bile *t* mana, i bile na bo ne ye ne be taa bo i ye: ni i ma na bo ne ye, ne be taa bo i ye.

bilen *m* 1 je min ni joli be tali ke jagon na. 2 min ka jugu. Nin ko ka bilen. 3 min ka kalan, min ka kalan fo a je ka bilen i n'a fo nege bilen min be tasuma kami la. *mwdf* ka juguya, ka ke ko ye min ka bilen. A ko bilenna. *mwdf* **ka fen do bilen/bilenya** ka ke sababu ye ka a je ke bilenman ye. **ka i bilen** ka minfen do min fo ka a dama temen. A ye i bilen i ko jebere. **ka i bilen (i ko jebere)** ka dolo min fo ka i su. 1 min ka kalan, min ka kalan fo a je ka bilen i n'a fo nege bilen min be tasuma kami la. *ml*

bilenman, **bilen** *ml* min je ka bilen. **bilenya** *mt* min ka bilen, o cogoya. *mw* **ka bilanya** ka ke fen ye min je ka bilen.

bilenman *ml* **bilen laje**.

bilenya *mt/mw* **bilen laje**.

bilen *t* dimogo.

bilen tuguni. I ma son bilen: I ma son tuguni.

bilenba *t* dimogoba siya min farila ka bula.

bilenboro *t* bana, da min juguyalen don.

bili *t* 1 so sanfelan, sen min be ba sanfe o ni o jagonna. 2 ka so walima ba ni u ta jagonna **bili**: ka a sanfelan beelajelen walima a yoro datugu ni bogo, furabulu; nege walima siman ye. 3 [*konoro*] babili, sobili.

bili *t* bubaga min be kaman falen samiya fe ka pan.

bilibana *t* kilikilimasiyen, bana min be mogo bin. =**binnibana**.

bilisa *wdft* jagami, kafo. **ka fenw bilisa** (jagon na) ka u jagami (jagon na). **bilisalen** jagamilen. =**bilisibalasa**.

bilisanaami *t* 1 fen min jagamilen ni a jenaboli be geleya. 2 mogo min ye namarato ye ni a te ko jenabolen ke. 3 fen do min cogoya geleyalen. *wdft* ka fen do jagami cogoya la min jenaboli be geleya. =**bilisanagami**

bilisi *t* jine sugu do min be tasuma bo.

bilisibalasa *wdft* **bilisa laje**.

Bamanankan Daɲɛgafe

bin *wɔfl* 1 ka dugu mine k'a sɔrɔ i ma a dabɔ a kama, i n'a fɔ: A taamatɔ talonna ka bin; a jɛnamini na ka bin. 2 ka bɔ sanfɛ ka dugu mine. Sanji binna. 3 ka jigin duguma. Tile binna. 4 ka daminɛ, ka a daminɛ. U binna dumuni na. 5 ka na. Kɔngɔ binna. 6 ka i ka jago tijɛn. A binna: a ka jago ma sira sɔrɔ. 7 ka sa: A binna. **ka bin kaarisa kan** ka kaarisa bolofɛn minɛ a la diyagoya la walima namara la. **ka bin muso kan** ka cɛnimusoya ke a fɛ k'a sɔrɔ a ma dijɛn ni a ye. **ka bin karisa da kan** ka bala a la fɔ ka a kumayɔrɔ ban. **ka bɔ sanfɛ ka bin kɔlɔn kɔnɔ** ka bɔ kojugu dɔ la ka don kojuguba dɔ la; ka bɔ sɛgenba wɛrɛ la. **wt binkanni** 1 bagali mɔgɔw ma ka u bolofɛnw minɛ u la walima ka u namara. 2 muso dɔ diyagoyali cɛ fɛ ka da ni a ye k'a sɔrɔ muso o ma dijɛn ni a ye. **binkannikela** 1 mɔgɔ min bɛ bin mɔgɔ wɛrɛw kan ka u bolofɛn minɛ namara walima diyagoya la. 2 mɔgɔ min bɛ bin muso kan ka cɛnimusoya ke a fɛ k'a sɔrɔ a ma dijɛn ni a ye.

bin *t* furamisɛn minnu bɛ falɛn samiya fɛ ni baganw bɛ u dɔw dun. **ka taa bin na** 1 ka taa kungɔ kɔnɔ. 2 ka taa jamanataa la, ka bɔ ke.

binaake *t* 1 bɛnkɛ, mɔgɔ ba kɔrɔkɛ, a dɔgɔkɛ walima a balimasira cɛman dɔ. 2 yɔrɔ dɔw la binaake ye fa dɔgɔkɛ ye fana.

binakun *t* **banankun** *lajɛ*.

binbirin *t* keninke siya dɔ.

binimini *wɔft* **ka i binimini** ka i kolonkolon duguma. *wɔfl* ka jɛnamini.

binimini *t* **bininbini** *lajɛ*.

bininbini *t* 1 sa belebele, minijan =**bininbinisa**. 2 sɛnekɛla majamutɔgɔ dɔ cibaraninfolaw fɛ. =**binimini**.

bininbinisa *t* **bininbini** *lajɛ*.

binkanni *wt* **bin** *lajɛ*.

binkannikela *t* **bin** *lajɛ*.

binkɛnɛjɛnifanga *t* fanga min dama tɛmɛnnɛn; fanga min ka jugu, fangafin. =**bingerɛnɛjɛnifanga**.

binnibana *t* bana siya o siya min bɛ mɔgɔ bɔ ka bin ka i bɔ i yɛrɛ kala ma. A bɛ fɔ binnibana ma ko kilikilimasiyɛn. Kilikilimasiyɛn *lajɛ*.

bintubala *t* malo siya dɔ min faso ye Farafina ye.

bijɛ *t* adamadenw ni baganw kɔnɔfɛn min bɛ sukaro yɛlɛmali sabati. Fiyɛn walima nkunankunan min bɛ bijɛ la, o fana ji min ka kunan bɛ dumuni yɛlɛmali sabati. **bijɛdimi** bana fɛn o fɛn bɛ bijɛ minɛ. **bijɛkalama** bijɛ walima sogo sɔgɔlɛn bɛ kalama min na jɛnini kama =**borosheti**. **bijɛkɛnɛ** kunkɛnɛ, galabukɛnɛ, nankaraba. Buba ye denmisɛn bijɛkɛnɛ ye.

bijɛ *t* 1 gere, i n'a fɔ misibijɛ. 2 furamugu ni marifamugu maralan. 3 boli ani jamamafɛn dɔ tɔgɔ.

bijɛn *t* 1 maramafɛn min nun ye nɛgɛ ye a kala ye jiri ye, walima a nun ni kala bɛɛ ye nɛgɛ ye. Bijɛn tun

ye fɔlɔ kɛlɛkɛlan ni donsoyakɛlan ye. 2 dɔkɔtɔrɔ minan min bɛ kɛ ka sɔgɔli kɛ. 3 denmisɛnw ka tulonkɛlan min bɛ wele fana ko nkulen.

biri *t* 1 juru min bɛ dɔlɔ lase. 2 alikamamugu fununan min fana bɛ wele lewiri.

biri *wɔft* ka bagan sin bisi ka nɔnɔ bɔ a la. Fulaw bɛ misi biri. **birifilɛn** bagan nɔnɔ bɛ biri ka kɛ filɛn min kɔnɔ. **birimisi** nɔnɔ bɛ misi min sin na.

biri *wɔft* 1 **ka i biri** ka i kun jigin dugufɛ, ka i kɔ kuru, ka i da i kɔnɔ kan 2 ka minɛn dɔ da sin duguma, ka filɛn biri (k'a dabiri). *wɔfl* **ka biri (tɔn) dɔ la** ka kɛ tɔn in mɔgɔ ye laadaw tilɛnni fɛ. A birila kɔmɔ la.

biri *cl* fɛn dɔ bintɔ mankan. A binna biri!

biri *wɔfl* ka don gundɔtɔn dɔ la, ka i jɛ yɛlɛ o tɔn na. A birila Kɔmɔ la.

biri *wɔft* ka mɔgɔ tigi fari yɔrɔ dɔ jɛgen.

biribara *wɔfl* fɛn min sɛrisɛrilen don. A bɛ biribara fan bɛɛ fɛ.

biribiribiri *cl* boli cogoyaladege. A ye i sɛnfa biribiribiri ka taa u ka so.

biribɔrɔ *cl* min nɔgɔlɛn don, o cogoyaladege. A den nunda bɛ biribɔrɔ mura fɛ.

birifini *t* fini min bɛ biri mɔgɔ la. =**birinkan**, =**birinkanfini**.

biriki [*tk brique*] **tɛfɛ lajɛ**.

birili *t* 1 mɔgɔ min birilɛn, o cogoya.

birili *t* baara min ye bagan biri ye ka a nɔnɔ bɔ.

birinka *t* kabanɔgɔ, sanfin.

birinkan *t* **birifini** *lajɛ*.

birinkanfini *t* **birifini** *lajɛ*.

birinti *t* 1 kurukuru min bɛ kɛ wolo la, i n'a fɔ busanda. 2 **ka birinti**: ka kurukuru. A ye a gosi ni busan ye fɔ ka a fari birinti.

birintugan *t* kɔnɔ dɔ min ni jɛnɛkantugan bɛ tali kɛ nka ni ale bɛ kungɔ kɔnɔ.

biro *t* [*tk bureau*] 1 kubɛda, kube baara bɛ kɛ so minnu kɔnɔ, bon dɔ baarada dɔ la. 2 sodɛn fɛn o fɛn min bɛ kɛ baarayɔrɔ kɔnɔ. **ka karisa biro sigi** ka a bonya, ka a gasi sigi. Kalandɛnw ka kan ka u kara biro sigi.

bisan *t* busan: jiribolomisɛn, manajuru walima wolojuru min bɛ kɛ ka gosili kɛ.

bisi *wɔft* ka fɛn dɔ mɔnsi yalasa a ji, a ncɛn, walima a nɔnɔ bɛ bɔ.

bisigi *wɔft* 1 ka fɛn bɛ jɔ mɔgɔ jɛkɔrɔ cogo min min ni a fɛn cogo yɛrɛ tɛ kɛlɛn ye. 2 ka fɛn dɔ jate minɛ i hakili la, ka a jate minɛ ko i hakilinanta ye tiyɛn ye. **wt bisigili**. =**jatɛminɛ**.

bisimila [*ak*] 1 foli, mɔgɔ ja cogo. I bisimila!: I sigi! *wɔft* [fɛn dɔ] daminɛ. Kabini nin ko in bisimila a ko a sɛn tɛ a la.

bitigi [*tk boutique*] so min labɛnnɛn bɛ feere walima sannɛ kama, so min labɛnnɛn bɛ jago kama.

bitile *t/sl* sisan, sisan waati, bi bi in na, an be don min na i ko bi. Bitile in na mągaw be taama kosebe.

Biton Kulibali *tj* Segu bamananfaga sigibaga fola. A tągą jąnjąn tun ye Mamari Kulibali ye. A siw be wele ko masasiw. Biton ye fanga ta k'a ta san 1712 ka t'a bila san 1775 la.

biye *t [tk billet]* warifura, i n'a fą kemebiye.

biye *t [dj]* sira min be adamaden ni bagan musomanw musoya ni denso ce. **biyebara** biye yąrą min be kenema. **biyekise** musoya yąrą min ni a be fą a ma fana ko kere. Yąrą min be tige muso bolokoli la, o laada be senna jamana minnu kan.

biyele: beele: nadaga min dilalen ni bągą ye, nabiyele.

bo *t* 1 jamanataa, banakąta; hadamadenw ni baganw ka dumuni dunnen min yelemara ni a be bą lansiri fe; jamanataa keli nege. A ko bo be a la. 2 farikolo yąrą dąw ji walima fen kologirin bąta i n'a fą tulobo, jębo walima nunbo. **ka bo tige** 1 [ję] ka bo bą ję na. A ję be ka bo tige. 2 fen dą jumanyąrą bolen a la tą. **ka bo ke** 1 ka jamanataa ke, ka banakąta ke. 2 ka **bo ke** [dj] ka tąrą, ka jęni. A na bo ke nin ko in na. **ka bo ci** ka fiye bila ni lansiri ye min ni a be se ka ke a be mankan bą. **boci** *t* waleya min ye fiye bilali ye lansiri fe. **boji** kąnąboli. **bokęjęgen** jamanataa be ke jęgen min na. **bokunbolen** cogoya gelen don min labanni te taa maloya ką nka min te se ka to labenbali ye. **bosuseti** mągą kąnągan ko dą min te ję i maloli ką.

bobara *t* jukunan, sigilan, farisogomugu min be adamadenw kafe ni u be sigi a kan. **bobaramugu** farisogo min be bobara la.

bobilenfuru: furu min be baganw na bagan minnu be bin tige k'a kunun k'a sara k'a wągą k'a jimin. Bobilenfuru ka baara ye bin jiminnen burali ye.

bobo *t* mągą min te se ka kuma; dagara.

boda [dj] jamanantaa walima bo be bą farikolo yąrą min fe. =**bodinge**, =**lansiri**, =**kada**, =**kątigi**.

bodawa *t* (coeur dans le jeux de cartes)

bodinge *t [dj]* **boda laje**.

bojara *t* mariyasi min ni dusukun ja be a kan ni ję ka bilen. A be fą bojara ma fana ko keru [tk coeur]

boji *t* kąnąboli bana ani bojilama ye fana.

bokęjęgen *t* bo be ke jęgen min na, sutara.

bolan *m* fitinin, min ma kara. =**bolanbolan**, =**bolanbolanama**.

bolanbolan *t* **bolan laje**.

bolankaba *t* nkaba fen o fen min be balo ni bo ye.

boli *wtlm* 1 bali i ną la sennateliya la, sen fali. 2 farikolojenaje dą. 3 yerejinin, taali yara wera sanko i genbaga walima i genfen kana i sara. 4 bą i cogo la ni teliya ye, i n'a fą ka woyo. A kana be boli. *wdf* 1 ka bą i ną la sennateliya la, ka i yere godo. 2 ka i yerejinin. *wdf* ka bolifen dą labą a ną na; ka a girin i

n'a fą so, negeso, mobili, pankurun. **ka babirilen ka boli ke** ka yerejiniboli ke (ka ba min birila a nana kama ka boli ke). **ka boli i ja je** ka sira ka a sara sirankun te i la. A ka a terike muso kara furuli binna ne da kan.

boli *t* jamamafen min be san. Boli be se ka ke mągą kelen ta ye walima mągą caman i n'a fą dugu kelen mągą be, jamajeboli: forobaboli.

bolibaga *t* siranbagatą min be boli k'a yere ninin. Ce jito caman ye kele bolibagaw ye.

boliboli *t* taakasegin min be sababuya kąnągan fe. *wdf* ka taa yara la ka i kunkanko fura ninin =**ka boliboli ke**.

bolilikela *t* farikolojenajekela min ka baara ye boli ye.

bolininkumala *t* 1 boli min be kuma. 2 mągą min te segen kuma la.

bolitetaamate *t* taama min ka teli nka ni a ma se boli ma, sennateliya kojugu.

bolo *t* 1 farikolo yara k'a taa kamankun na ka taa a bila tegefura la. 2 farikolo yara k'a taa nankankuru la ka t'a bila tegefura la. 3 fen dą yara dą i n'a fą ba bolo. **ka mągą bolo mine** ka i bolo di a tigi ma foli la, ka a tege mine ka taama diyanye la. **ka i bolo da mągą kan** walima fen dą kan: ka i jigi da o mągąmasina walima o fen masina kan. =**ka i bolomada a kan**. **ka i bolo da i da la** ka i bolo da i da la bawo fen dą balala i la. **ka i bolo don i da kara** ka i bolo don i da kara kąnągan fe. **ka i bolo seri/fili mągą ye/ma** ka a tigi fo ka a to yara la min ka jan i la. **boloban** fantanya, ka i boloban: ka i bolofenw ban. **boloko** tege kafelan. **bolokafefen** fen min te fen sebe ye. **ka fen dą ke bolokafefen ye** ka o fenmasina bila bolo kafe ni i te a ta sebe la. I kana i ka baara ke bolokafefen ye. **bolokarafen** fen min bilalen be mągą bolokara dondą jęsigi kama. **bolomine** silamediine mągą min be a bolo mine ni a be seli. **bolona** mągą sebennikeną, i ka tiiri cilen, walima i bolo dalen mana na, o ną, min be a jira sariya la ko i bolo ną don. **bolona** baarajugu min kera adamaden dą fe. **ka ke bolo dą kan** ka ke o sira kan. A be a keletige bolo kan. **ka i bolo fila fa karisa la/ka i tege fila fa karisa la** ka a mine mągąsebe ye, ka a bonye. *kb* 1 fe, mara la. A be a bolo. A be a fe. 2 [**a**] **bolo** a ma; a ka nągan a bolo: a ka nągan a fe. 3 [**a**] **bolo** ka bą [a] fe; daba mine a bolo: daba mine ka bą a fe. 4 [**dą**] **bolo**: ka a sababu ke [dą] ye: a be si a jena kungolodimi bolo: a be si a ję na kungolodimi fe. 5 [**dą**] **bolo**: ni dą ye/dą fe. Nęgeso taara a bolo.

boloban *wt* bolofen banni, segen sara kafe. *wdf* ka kali sara kafe. A bolobanna pewu. *wdf* **ka dą boloban** ka ke sababu ye ka a bolofen ban. Kasara ye a boloban. *wt* **bolobanni**.

bolobilen *t* shą siya dą.

Bamanankan Daɲɛgafe

bolobɔ *t* 1 denmisen min be mɔgɔkɔrɔba senbɔ baaraw la. 2 muso min be a ce ba senbɔ musoya baara caman na. *wdft* ka mɔgɔ ka baaraketaw ke yalasa a be i senbɔ baaraw la ka i lafiyen. Denke be a fa bolobɔ, a muso be ba bolobɔ.

boloci *t* ci minw be bolo la ka mɔgɔ kisi banajugu ma. =**tuguci**.

boloda *wdft* ka fen dɔ jate minɛ k'a bila, i n'a fɔ ka tafe boloda: ka a jate minɛ fini hake min be tafe bɔ. *wt* **bolodali** fen dɔ jate minɛli ka bila; waati dɔ dɔgɔdali.

bolodafa *wtlm* min be fen dɔ lase. *wdft* ka mɔgɔ demɛ ni fen ye min be a bolota dafa.

bolodafa *t* wari, nafolo walima fen were min be mɔgɔ dɔ jɛ ka a bolota dafa.

bolodegun *wtlm* bolo baara caya, masɔrɔbaliya. *wdft* ka **karisa bolodegun** k'a bolo baara caya. A bolo degunnen sisan.

bolodimi *t* bana o bana min be na ni bolonkɔnin dɔ walima tegefura fununni ye.

bolodɛɛ *wtlm* bololankolonya, fantanya, segen, dɛɛɛ. Bolodɛɛ sababu la, a ma se ka taa a terike ka denkundi la. *wdfl* ka dɛɛ fantanya walima segen ye a sababu ye.

bolodinjɔgɔnma *t* 1 jɔgɔndɛmɛ. 2 ben, jɔgɔnfaamuya, jekabaara. *wd-wdft* ka **aw bolodinjɔgɔn ma** ka jɔgɔn demɛ.

bolodun *wdft* ka karisa bolofen dun ka ban. A ma sɔn a buranw ka a bolodun.

bolofa *t* hake min ka ca. Bolofa be a ka nkalontige kan.

bolofara *t* fen belebele kerefe fen min tugulen be a la. Kɔ be se ka ke ba bolofara dɔ ye. Kɔmɔ ye cɛw ka gundo bolofara dɔ ye.

bolofilajɔ *t* jɛgɛmineminan dɔ, jɔ siya dɔ.

bolofen *t* fen min be mɔgɔ bolo i n'a fɔ nafolo.

bolojigin *t* silamɛdiine batobagaw minnu tɛ u bolo minɛ ni u be seli.

boloka *wdfl* ka jɔ, ka dabila.

bolokala *t* bolo yɔrɔ min be daminɛ nɔnkɔnkuru la ka t'a bila tegefura la.

bolokan *t* kurukun min be bolokala ni tegefura ce. **bolokannanɛge** nɛge min be don bolokan na.

boloko *wdft* ka dɔ sigi nɛge kɔrɔ, ka a seliji. *wt* **bolokoli**. **bolokoden** denmisen min tantan sigira nɛge kɔrɔ, walima min tantan bɔra solimadenya la =**solimaden**.

bolokɔ *t* kundigi cogoya dɔ.

bolokurun *t* bolokɔniw kurulen ka fara jɔgɔn kan. **bolokurunkɛle** farikolonɛnaje min na mɔgɔw be jɔgɔndan ke bolokurun keɛ la. Sunkalo Bagayɔgɔ ye Mali bolokurunkɛlekɛla dɔ dɔ ye.

bolokurunkɛlekɛla mɔgɔ min ka baara ye bolokurunkɛle ye.

bolokɔni *t* tegeden duuru minnu be adamadenw ni bagan dɔw la i n'a fɔ gɔnw ni warabilenw.

bolokɔnikunba *t* bolokɔni min ka bon bolokɔni tɔ beɛ ye ni a be a kelen na.

bololabaara *t* baara min fanba be ke bolo la i n'a fɔ garankeya, numuya, nɛgesodila. **bololabaarakɛla** mɔgɔ min be bololabaara ke.

bololaban *t* derniere oeuvre.

bololabɔrɛ *t* bɔrɔ min be minɛ bolo la ka taama.

bololafen *t* fen o fen min ye dɔ ta ye.

bololafiyɛn *t* mɔgɔ min bolola ka teli gosili fe.

bololakala *wdft* ka fen kala bolo la. *wt* **bololakalali** fini kalali min be ke bolo la.

bololakaran *t* 1 bololatulon, tulon min na mɔgɔw be u bolo ke ka jɔgɔn minɛ walima ka jɔgɔn gosi. **ka bololakaran ke** ka bololatulon ke.

bololaminɛn *t* minen minnu be se ka taa bolo la.

bololamisen *t* 1 mɔgɔ min bolo be se fen beɛ ma. =**tegelamisen**. 2 mɔgɔ min tegɛla ka misɛn, nson. **bololamisenya** sonyali.

bololandi *t* mɔgɔ min ka baara jɛnabɔlen, min ka baara fɛsɛsɛsɛlen.

bololanɛge *t* nɛge min be don bolokɔni na.

bololankolon *t* 1 fantan, wari walima nafolo sugu were tɛ mɔgɔ min fe. **bololankolonya** fantanya, segenbagatoya.

bololasɔgɔ *wdft* ka fini sɔgɔ bolo yɔrɔ la. *wt* **bololasɔgɔli**.

bololasɔn *wtlm* dili min na fen dibaga tɛ fe jɛnama di *wdft* ka fen dɔ dɔgɔman di karisama ma ka a tɔ caman to I bolo. A balimaw ye a bololasɔn u fatiyɛn na.

bololatige: 1 kunbɔnkola, manamana, fenw minebaliya seɛbe la. Bololatige fe a taara foro la ka a ka daba to so. 2 **bololatigɛlen**: mɔgɔ min kun tɛ ko la, min tɛ a bolofen minɛ seɛbe la. 3

bololatigɛlenya: mɔgɔ min bololatigɛlen, o cogoya.

bololatɛli: 1 mɔgɔ min bolola ka tɛli a ka baara la. 2 **bololatɛli**: mɔgɔ min tegɛla ka tɛli, min mɔgɔ gosi ka tɛli. 3 **bololatɛliya**: 4 mɔgɔ min bolola ka tɛli baara, gosili walima waleya dɔ la, o cogoya.

bololatugu *wdft* ka da dɔ tugu k'a sɔrɔ i m'a sɔgɔ ni konnɛge ye. Ni a be bɔ tile fe a be a ka da bololatugu. *wt* **bololatuguli** da tuguli gansan ni a ma ke ni sɔgɔli ye ni konnɛge ye.

bololatulon *t* **bololakaran laje**.

bolomadɛmɛ *wtlm* demɛ min be ke mɔgɔ dɔ ye ni kunko be a kan i n'a fɔ bolokoli, kɔjɔ walima saya. *wdft* ka dɔ demɛ a kunko dɔ la ni wari walima fen were ye.

bolomandəgə *t* fantan, seba te məgə min ye.

bolomanjugu *t* min bolola tigelen don.

bolomasigi *t* nafolo walima dumuni min bilalen be məgə bolo kərə, bolokərəfen.

bolomine *t* silamediine batobagaw minnu be u bolo mine ni u be seli.

bolonə *t* 1 tiiri, sebənni walima bolo dalen mana na, o nə; min be a jira sariya sira la ko məgə sen be waleya də la; bolo dara yərə min na o tamashen. **ka i bolonə bila seben də la** ka tiiri ci, sebənni ke min be ke tamaseere ye ka i sen donni sabati waleya də la.

bolonə *t* kundigi cogoya də.

bomangolongolo *t* fənjenama də min balo ye adamadenw ni baganw bo ye.

bon *m* min man dəgən, min ka bon. **belebele** *ml* min man dəgən, min ka bon. dugu belebele: dugu min ka bon. **bonya** *mt* 1 min ka bon. 2 min ka kan ka jira məgə kərəma la au məgəba la; maloya. *mwdfl* ka ke fən au məgə belebele ye. *mwdft* **ka məgə bonya** ka bonya jira məgə də la. *mwt* **bonyali** 1 ka ke belebele ye. 2 ka ke məgəba ye.

bon *t* 1 bana, funun walima farigan sugu caman were min be sərə bonni fe. 2 **kungobon**: bon min be sərə sigifenw fe walima kungosogow nama fe. 3 **sobon**: bon min be sərə adamadenw ka baarajugu fe, i n'a fə kərəte.

bon *wdft* ka fən də kerun walima ka a fili [fən were ma] i n'a fə ka kabakuru bon məgə ma. **ka məgə walima sogo bon** ka biɲen, kabakuru walima marifa kise bon a ma. **ka gabakuru bon/fili kalo/tile ma** 1 ka kuma məgə də fe kan də la, a tigi te kan min men. 2 ka waleya də damine min te na sira sərə; cogoya te na sərə min na. **ka gabakuru bon tile ma/ka gabakuru fili tile ma ka kəəri bon** ka kala juru ke ka kəəri gosi ka a kise bə a la. **ka so bon** ka i ka wari walima nafolo da i garajige walima i dənko ni məgə were ta ce.

bon *wdft* 1 ka jigine lamini ni nənfan ye. 2 ka tufa bin siri ni fu ye.

bon *t* so, siso, soɲekənə.

bonboli *t* jiri min dilalen bəgəso dugumalan gosili kama k'a dalakeɲe. =**banbali**.

bonboli *t* funun siya də min be sen mine.

bonbon *t* boonkun: da yərə min be duguma dawolo ni duguce. **bonbonsi** si min be falen cew bonbon na.

bonda *t* 1 siso da. 2 denbaya kelen məgəw, kələ.

babonda denbaya, gwa min məgəw ye badenmaw ye, minnu be ɲəgən sərə muso kelen ka sira la, sinjimaaw.

bondo *t* jigine fitini.

bonju *t* soju, soɲekənə.

bonkun *t* so min farila ka bilen dənɲi, bilanya min kolo ka fin.

bonni *wt* waleya min ye ka fən də bon ye.

bonya *mt/mwdfl/mwdft* **bon** laje.

bonye *t* kunbabaya, caya, də be fara cogoya min kan, fanga, tanga, sira minnu be məgə də ka tanga jira ka taa dəwere yərə. *wdfl* ka **bonye**: ka kəgə, ka taa sanfe, ka se i dan na. *wdft* ka məgə **bonye**: ka tanga da o məgəmasina kan, ka maloya walima ka same a tigi ma, ka bonyefenw di a tigi ma walima ka bonye baara ke a ye. **bonyemasegin** *wt* waleya min ye bonye keli ye məgə ye min delila ka i bonye ye, waleɲumandən. *wt* **bonyeli**. **bonyelitəgə** *td* təgə min be ke ka məgə bonyeta wele, i n'a fə: Ba karimasina, Mana karimasina, Nfatəgəma walima Nbatəgəma.

bonyugun *t* wololabana də min be na ni joli keli ye senkəniw ni ɲəgən ce.

boolo *wdft* ka doni sigi koɲuman sanko fan də kana girinya fan də ye, i n'a fə doni min tentenkemalen i kun walima bagan də kə la. A ye doniw boolo fali kə la.

boonkun *t* **bonbon** laje.

boonsi *t* **bonbon** laje.

booro *t* fən min ka ca kosebe i n'a fə jiriden, o cogoya. Si booro: si mana den kosebe o denw.

borobara *t* 1 fən min ka magan kosebe, o cogoya, jiriden min mənɲen kosebe cogoya, sogo tobikojuɲu cogoya. Mangoro mənɲen be borobara. 2 fən min ka ca, o cogoya. Mangoro bənɲen a sun kərə borobara. *wdfl* ka magaya. Mangoro borobarala.

borokobaraka *wdft* 1 ka məgə ladiya ni fən caman dili ye a ma. 2 ka boli sən ni sənɲifen caman ye i n'a fə shew ni baw.

borongo *t* tiganinkurunkene balabalalen welecogo də.

borosheti *t* [tk brochette] **biɲekalama** laje.

Boso *tj* 1 mənɲikela minnu be Joliba kan. 2 O mənɲikela siya. **bozokan** Bozow be kan min fə. = **Bozo**.

boso *wdft* 1 ka fən də wolo kərəta yalasa o jukərəfen be ye, walima yalasa se be ke o ma, ka a furuku yeɲema. 2 ka bagan wərə, k'a wolo bə a la ni ka a kənə dayele. 3 ka i ɲe yeɲe kosebe ka fileli ke.

botaa *cl* min ɲigilen kosebe, o cogoyaladege. A ka fini ɲigilen botaa!

botontokolo *t* **kukun** laje.

boyi *t* [tk boy] 1 ce min ka baara ye dumuni tobi ani sokənəbaara misen təw caman ye. 2 muso min ka baara ye o dərən fana ye du were kənə min te a faso walima a cela ye.

bə *wdfl* 1 ka bə: ka taama, ka boli o ni a ta ɲəgən ka yərə də bila ka taa a kəkan. A bəra so kənə sisan. 2 ka se, ka i yeɲe jira, i n'a fə san waati dəw. Fonene

Bamanankan Daɓɓe

bɔra. 3 ka ke damatememɔgo ye: Karisa bɔlen don kojugu: Karisa ka ko damatemelen. 4 ka je. Shɔ bɔra jinan kosebe: shɔ jɛna jinan kosebe. **ka bɔ yɔrɔ dɔ la** ka ke yenka ye, k'a jira ko i ye o yɔrɔ den ye. A bɔra Senegali: Senegalika don. **ka bin ka bɔ i ba kɔ la** ka geregere jugu sɔrɔ, ka kunko sɔrɔ min segen ni a tɔrɔ ka bon. Kabini a ye faama bugo a binna ka bɔ a ba kɔ la. **ka bɔ karisa da la** ka fara a la, ka a ye ka a to yen, ka bɔ a kunna. **ka bɔ karisa kunna** ka fara a la, ka a ye ka to yen, ka bɔ a da la. **ka bɔ nɔgo la** ka here sɔrɔ segenba kɔfe. **ka bɔ so wulubɔda fe** ka bɔ so da wɛre ye min te da yere ye; ka i yere jinin ni bobɔli ye sira fe min te bɔsira kɔrɔ ye. **ka bɔ waraba senfurance** ka bɔ ko gelen dɔ la k'a sɔrɔ baasi ma i sɔrɔ. **ka don karisa kan ka bɔ n'a ye** ka ke a teri ye ka sɔrɔ ka a janfa; ka a gundo dɔn ka sɔrɔ ka o bɔrɔtɔ. **ka bɔ yen** ka i yɔrɔ janya yen na. **ka bɔ fen dɔ walima mɔgo dɔ kɔrɔ** ka i yɔrɔ janya o mɔgo walima o fen na. **ka na/ka taa bɔ yɔrɔ dɔ/mɔgo dɔ la** ka na/taa i je da o yɔrɔ/mɔgo kan. **ka na/taa bɔ mɔgo dɔ ye** ka taa i je da o tigi kan. **ka bɔ fen dɔ la:** ka i yere sɔrɔ o fen na; a bɔra bana in na ka bala mɔgow la. **ka bɔ dɔ nu ma:** ka don o tigi jigi kɔrɔ, k'a demɛ. **ka bɔ mɔgo kɔnɔ/hakili la** ka jine, ka jine [fen dɔ kɔ]. *wɔft* 1 ka fen dɔ ta a be yɔrɔ min k'a bila kenema, k'a jira kene kan. 1 be wari bɔ. 2 ka fen dɔ sara. 1 be keme bɔ. 1 be she bɔ. 3 ka fen dɔ ju sama, i n'a fɔ bin. Senekela be binju bɔ. A be fɔ nin bɔ ma fana ko bɔbɔ.

bɔ wɔft 1 ka keje, ka ben. O b'i bɔ wa? 2 **ka mɔgo dɔ bɔ** ka keje o tigi ma fen dɔ la. A be a kɔrɔmuso bɔ janya la. Ne kunwari be dɔrɔme mugan bɔ. *wɔft* **ka bɔ dɔ fe** i yejena ni o tigimasiina walima o fen masina ka surun jɔgon na kosebe.

bɔ t dijelatige. A ka bɔ ma foyi je: kera bɔfu safu ye.

bɔ t jirisun dɔ min mako ka can sojo ni dalanw dilali la. Bɔbere laje.

bɔ t kan, kanwo. A perenna ni a bɔ te jinin ka ci.

bɔ t nafa, tɔnɔ. Bɔ te worojago la funteni fe.

bɔbere t berejan min ye bɔ ye. =**bɔkala**.

Bɔbɔ tj Mɔgo siya dɔw minnu be Mali ni Burukina Faso jamana na. Mali la, u ka can Manjakwi, San ani Tominijan mara la. Bɔbɔ sugu ye fila ye: bɔbɔfin ani bɔbɔwulen. A be fɔ bɔbɔfinw ma fana ko bwa.

bɔbɔ wɔft ka fen dɔ ju sama ka bɔ a be yɔrɔ min, bɔ laje, nin sanfe.

bɔbɔkami td kami min be so.

bɔcogo td kecogo, dacogo, yecogo. Nin muso in bɔcogo ka ni kosebe.

bɔda td 1 bɔ be ke da min fe. 2 fen dɔ walima waleya dɔ taabolo. 3 fen dɔ bɔra da min fe.

bɔfan td temesira, dalilu. Karisa bɔfan ka ca: karisa dalilu ka can, ko caman jɛnabɔcogo be a kɔnɔ.

bɔfile td file fiyeta min dilala ni bɔ ye.

bɔgo t 1 dugukolo walo walima a mugu, a jalan walima a jiginen. 2 asiyeti ni bɔliw be dilan ni bɔgo min ye. **bɔgɔbɔdinge** tota, dingɛ min be sen ka so jo, ka so je walima ka dagaw dila; wolonkoto.

bɔgɔkolo dugukolo welecogo dɔ, duniya. Foyi te yen min dɔ te sɔrɔ bɔgɔkolo kan. **bɔgɔnɔronɔrɔ** bɔgo jiginenba, bɔgɔsu min be sɔrɔ jimayɔrɔ dɔw ju la. **bɔgɔsu** bɔgɔtoli, bɔgɔfinman min be bɔ dalaw ni wolonkoton dɔw la ni a be ke ka so nɔrɔ walima ka a bari.

bɔgɔbɔgo cl a beelajelen tijenni cili la cogoyaladege. A ye a ka so ci bɔgɔbɔgo.

bɔgɔlan t fini jɛgennen ni bɔgɔsu, kala ni bijɛn ani furaw ye.

bɔkolo t buruju; mɔgo bɔra mɔgɔkɔrɔ minnu na.

bɔlen t bara min kan ka jan ni a be se ka ke nɔnɔ ni jimafenw maralan ye.

bɔlen t fen walima mɔgo min damatemelen don. A bɔlen kojugu i n'a fɔ mɔgo kungosibali.

bɔli t [tk bɔl] minan min be ke ka jimafen dɔw min i n'a fɔ kafe.

bɔlo t jiri kunkurun min turulen don dugu la ni baganw be siri a la.

bɔlɔn t nbeda, kene min be dugu sow kogow ni jɔgon ce.

bɔlɔnbɔlɔnnin t bɔlɔn minnu ka dɔgon ni u tilelen te.

bɔlɔnnin t bɔlɔn min fiye ka dɔgon.

bɔlɔti t garimisen min be ke ka kalali ke ani ka gese da.

bɔn t 1 dunun dɔ, min kun kelen tulen don ni a be fɔ ni tege ye walima kala. **bɔnba** dunun dɔ min kun kelen tulen don ni a be fɔ ni kala ni tege ye. Fɔlɔ, hɔrɔnw dɔrɔon de tun be bɔnba fɔ. **bɔnbafɔkala** kala min be ke ka bɔnba fɔ. **bɔnjalan** kɔtebabɔn foli min be ke dɔn kama, o foli ni a dɔnsen. **bɔnkolo** dunun dɔ min be fɔ ni a kala ye; bɔnwolo tulen be jirikolo min na.

bɔn wɔft ka bin a yere ma, i n'a fɔ jiridenw. *wɔft* 1 ka fen dɔ seri ka bɔ minan dɔ kɔnɔ. 2 ka fen dɔ yereke.

bɔn wɔft ka a je jeya koli walima doni fe, i n'a fɔ fini ani nege dɔw. Nin fini je be bɔn joona.

bɔn t kungokɔnɔ kɔnɔ dɔ.

bɔnbɔn t [tk bonbon.] takalagomi.

bɔnfe t bɔjɔgon, min ni dɔwɛre sawura dɔw ye kelen ye walima u bɔlen jɔgon fe bɔcogo walima sɔn na. Sunan ye saɔn bɔnfe ye.

bɔne t 1 heretana, kojugu, galo. Mun bɔne binna i kan: mun kojugu ye i sɔrɔ? 2 **bɔne:** here min ye mɔgo maje, sɔrɔ keta min ma sira sɔrɔ. A ka jago bɔne benna waafila ma.

bəne *wdf* 1 ka kaari fən dɔ kɔ. Karisa te bəne: karisa te fən di mɔgɔ ma. ka kojugu bɛɛ ye i ma min jinin: A bənena. **ka bəne i ni na** ka sa fu.

bənkaju *td* marifa siya dɔ.

bənkəno *td* jinen; hakilibəli fən dɔ kɔ, o cogoya.

bənna *t* min bəra dɔ la, siya kelenw. U ye jɔgɔn bənnaw ye.

bənnkan *t* wololabana dɔ min dɔw ɲɛɲɛ ka bon ni a be kurukuru fana ka nən ta.

bənsən *t* mɔgɔ bəra mɔgɔ minnu na ani minnu bəna bɔ i la, i ni fən o fən bəra mɔgɔ kelenw na, bəjɔgɔn.

bəjɔgɔn *t* **bəjɔnko laje**.

bəjɔgɔnko bəjɔgɔn *t* **bəjɔnko laje**.

bəjɔnko *t* Fən/mɔgɔ fila minnu sɔnw ye kelen ye ye jɔgɔn bəjɔgɔn ye. =**bəjɔgɔn, bəjɔgɔnko, jɔgɔn, filan, kokejɔgɔn, kunkejɔgɔn**.

bəəsi *wdf* ka mɔgɔ dɔ wolo wuli. Funteni ye a kamankərəlan bəəsi. **ka jirifura bəəsi** k'a fura bərəntɔ jɔgɔn fɛ ni a ma kɛ ni fəriɪli ye. **ka fən dɔ bəəsi mɔgɔ dɔ la** ka a tufa ka bɔ o tigi bolo; ka a mine a la diyagoya la, ka a puruti a la. =**bəsi**.

bərə *t* 1 minan o minan min dilalen dɔ ni fini, wolo, walima bagafu ni dafu dalen ye donita kama. 2 fini min be don cebilenkew fɛ, i n'a fɔ Do cebilenkew. Do cebilenkew be don bərə min kənɔ ka dən kɛ, o be wele ko bərəjugu. =**bərə**.

bərəbərə *t* jiri min den ka ca kosebɛ nka u man di i n'a fɔ si bərəbərə.

bərəkɛ *t* hadamaden walima bagan musoman min te se ka den wolo sababu dɔ fɛ.

bərəkɔ *t* bɔgɔ noronoro; yərə min jiginen don ji fɛ kosebɛ.

bərən *wdf* ka fən dɔ caana, k'a mərənmərən.

bərən *wdf* ka mɔgɔ farikolo yərə dɔ saalo ni kilisi ye; k'a digidigi. **ka tafo walima ji bərən** ka kilisi ke tafo kurutɔ la walima ji la ka barika don a la.

bərənje *t* bɔgɔje. =**mərənje**.

bərənkəni *t* baarakelaw la baarakelaba, sɛbekelaba.

bərənkəni *t* keɛ cəfarinw na cəfarin.

bərəntɔ *wdf* 1 ka fən dɔ caman kari wala ka u lajigin, i n'a fɔ jiriden. 2 ka fən dɔw caman faga. A ka marifakan kelen ye kamiw bərəntɔ. 3 ka mɔgɔ dɔ damatɛmɛ neni/gosi. A muso be to ka a bərəntɔ.

bərətɔ *wdf* 1 ka fini/fən kalalen gari foosi walima ka a tige. 2 ka dumuni dɔ bɔ a beɲɛ la sani na ka kɛ a kan. An be kini bərətɔ sanko na kana kɛ a bɛɛ la ni an tena se k'a dun ka ban.

bərətɔ *wdf* ka sanni walima feere layidu tijɲɛn. **ka sanni bərətɔ**: ka fən sannen dɔ lasegin, ka fən dɔ sanni layidu tijɲɛn. **ka feere bərətɔ** ka fən dɔ feerelen lasegin, ka fən dɔ feere layidu tijɲɛn.

bəsi *wdf* **bəsi laje**.

Bətsiwana *tj* Farafina worodugufɛjamana dɔ min ni Namibi, Zanbi, Zinbabuwe ani Farafina Bayanfanfɛ Jamana be dan bɔ. Bətsiwana tɔgɔ kərə tun ye Beshuwana ye. A ye a ka yɛrɛmahərənya sərə Angilejamana la san 1966. A mɔgɔ hake ye 1290.000 ye. A duguba ye Gaborɔni ye min mɔgɔ hake ye mɔgɔ 90.000 ye.

bu *wdf* k'a mugumugu, k'a susu fɔ k'a kɛ mugu ye. *wdf* ka geɛɛya. Ntolantan Joliba ni s itadi cɛ na bu: Ntolantan Joliba ni s itadi cɛ na geɛɛya.

bu *t* sogomugu kolontan, jiriden sogo.

bu *t* jɔ folonen miyɛnɛ min be wuli, faranin min be jɔkise, kabakise ani senɛfɛn wɛrɛw la.

bubaa *t* boli siya dɔ denmisenninw be kalifa min na.

bubaa *t* **bubaga laje**.

bubaga *t* fɛnɲɛnama minnu caman be balon jɔgɔn fɛ ni u be jirimafɛnw ni finiw jimin. **bubagatonkun** bubagaso.

bubagabəla *t* mɔgɔ min be taa bubagaso bɔ ka na ci a ka shɛdenw kərə.

bubaganin *t* farikolo yərə dɔ kirinni min be sərə joli boli baliya a la a jɛfɛ walima bana dɔw fɛ i n'a fɔ jolicayabana. A be fɔ fana ko **bubaganinjɛ**. Bubaganin donna a sen na.

bubasi *t* basi min dilala ni jɔbu, kababu walima senɛfɛn wɛrɛ bu ye.

bubunin *t* warabilen min be ladon so. A be fɔ a ma fana ko bubutiga.

bubutiga *t* **bubunin laje**.

budubede *t* fɛn min ka magan, o cogoya. A be budubede! A ye fini go gomi la k'a gosi k'a kɛ burubere. =**burubere**.

buga *t* 1 bɛɛɛɛ, mɔgɔ min ka fini donta sɛgɛsɛgɛlen don, fini numan ni fini jɛlen dən ka di mɔgɔ min ye. **bugaya** mɔgɔ min ye buga ye, o cogoya.

bugu *t* so min jɔlen ni tɛfɛ k'a bili ni nɔ ye walima min kurukara jɔlen ni nɔ ni karata ye. A be fɔ bugu laban in ma ko karatabugu.

bugubugu *wdf* ka fən dɔ kerun, k'a fili yərə jan. A be fɔ fana ko bugubuguma.

bugubugu *wdf* ka jɔ ko ji la minan dɔ kənɔ ka o minan yigiyigi sanko jɔ ni a la belemisɛnw be bɔ jɔgɔn na.

bugubugu *t* negefalafala walima bɔfɛrɛn, wo sɔgɔlen be min na ka juru don a la min be fiye Ntomodenw fɛ ani denmisɛnw fɛ ka u yɛrɛ ɲɛnaje.

buguda *t* bugu minnu jɔlen be kungoda la senɛ kama.

bugufiye *t* bugu caman minnu jɔlen be kungoda masurunna la, dugu fitinin, o yərə.

bugun *t* 1 miyɛnɛ walima falaka jɛman min be sigi ɲɛmɔgɔnin kan min be sababuya bana ni kərə fɛ. Bugun dara a jɛ kan ɲɛdimi ni kərə fɛ. 2 maranka min be kɛ sɔgɔmada fɛ samiya ni fonɛnɛ waati la ni a

Bamanankan Daɲɛgafe

bɛ kɛ i ko sisi, sisi ladege min bɛ kɛ kulumayɔrɔw la sɔgɔmada fɛ. 3 miyɛnɛ finman, bulama walima jugujima min bɛ da dumunifɛn dɔw la i n'a fɔ nɔnɔ, dumuni tobilen minnu ma ja ni u dunwaati tɛmɛna u kan.

bugun *wdf* t ka i da, ka i biri i fan kan ni kɔnɔ ko don. 2 ka i biri sanko i kana ye, ka i den.

bugun *wdf* t ka caya, ka dɔ fara i yɛrɛ kan. She bɛ bugun joona ni misi ye.

bugunin *t* fini dasen dɔ min bɛ kɛ ni gari finman ni gari jɛman ye.

buguninka *t* gɛɲɛ, busan min dilalen ni baganba dɔw fasa walima u wolo ye.

buguninkaro *t* finimugu dacogo ni ɲɛgen dɔ.

buguri *t* 1 gɔngɔn, dugukoloma gɔngɔn walima bugurinjɛ. 2 fileli min bɛ kɛ buguri la, laturu, tijɛ.

ka buguri da ka laturu da. **buguridala** laturudala, tijɛdala, mɔgɔ min bɛ fileli kɛ buguri la.

bugurinjɛ *t* tasuma ka fɛn jɛnɛnɛn, o tasuma salɛn ka kɛ buguri ye.

bugurinjerɔsaya *td* saya min bɛ a tigi sɔrɔ sɛgen ni ɲɛni sugu bɛɛlajɛlɛn na.

bugutufa *t* tufa min bɛ biri bugu kunna.

buguturu-bugujɛnsɛn *t* waleya min ye basigibaliya ye yɔrɔ kɛlɛn na i n'a fɔ baganmaralaw ka duniya latigɛ min bɛ kɛ yaalayaala la. A bɛ fɔ buguturu-bugujɛnsɛn ma fana ko buguturu-bugubɔ.

bugɔ *wdf* t ka fɛn dɔ gosi, ka a ti ni i bolo walima i bolofɛn ye.

bugɔlida *t* bugɔlinɔ, nɔ min bɛ tɔ bugɔli kɔfɛ.

buke *t* cɛw ka kun dila cogo dɔ min na kun fan tɔw bɛ di k'a dan to a sanfɛlan ka taa tenda la ye.

buke *t* fɛn min sara, o cogoyaladege. A ye tasuma fiye k'a faga buke!

bula *t* 1 numu bolofara dɔ, i n'a fɔ Dunbiya numubonda. 2 **bula**: mɔgɔ o mɔgɔ ye Fakoli Dunibya bɔnsɔn ye.

bula *t* [tk *bleu*] ɲɛ min ni sankaba walima gala ɲɛ bɔlɛn. **bulama** min ɲɛ ye bula ye. A bɛ fɔ fana ko bulalama. Nin fini ka bula: nin ye fini bulalama ye.

bulakabulaka *t* dumuni min ma tobi ka se.

bulayibulayi *cl* fɛn min ka bɔn taamatɔ walima o bɔtɔ a nɔna, o cogoyaladege. A bɔra bulayi bulayi!

buletɪ *t* [tk *boulette*] sogo susulɛn ni kɛfɛnw ye k'a mɔn ni ka a jiran tulu la.

bulon *t* 1 sodɛn kɛlɛn min bɛ du donda la. 2 mɔkɛsuw. =**bulondaw**. **ka i kali bulondaw la** ka i kali mɔkɛsuw la. **ka bulondaw sɔn** ka mɔkɛsuw sɔn.

bulonda da min bɛ so donda la sodɛn na.

bulondaw mɔkɛsuw, sɔnnikɛyɔrɔ. **ka karisa ka bulonda tugu/ci** ka a silatunun, ka a ka denbaya ci.

bulonda *t* 1 da min bɛ bulon na. 2 **bulonda**: mɔgɔ minnu bɔra cɛ kɛlɛn na ni u bɔnsɔnw bɛɛ. U ye bulonda kɛlɛn ye.

bulu *t* 1 fɛn min kolokololɛn don ni wo bɛ a la i n'a fɔ marifa bulu. 2 [kɔnɔrɔ] i n'a fɔ marifabulu, dabulu.

bulu *t* fura, jiribulu. A bɛ fɔ a ma fa jirifura.

buluki *t* min bɔli tɛliyara, o cogoyaladege. A bɔra buluki!: A bɔra ni boli tɛliman ye.

buluku *wdf* t **ka foro buluku**: ka ntugu wuli a la. 2 ka fɛn dɔ tijɛn, ka a don da fɛ a tun man kan ka don min fɛ. A ye a fa ka nafolo buluku. **ka mɔgɔ ka dijɛlatigɛ buluku** ka fɛn kɛ o tigimasi na min bɛ a ka tɛmɛsira gɛlɛya.

bulukutu *t* i n'a fɔ buluki.

bulɔn *t* [tk *boulon*] nɛgɛ min bɛ don ekuru la k'a kɛ ka fɛn dɔ minɛ walima ka fɛn fila minɛ k'u gɛrɛntɛ ɲɔgɔn na.

bumugu *t* sikɔlɔdɛgɛ min bɛ kɛ situlu ye.

bunadamaden *t* Adama ni Hawa bɔnsɔnw, mɔgɔw; adamaden lajɛ.

bunagi *t* **bunaki** lajɛ.

bunaki *t* joginni fɛn o fɛn bɛ na ni wolo wulili ye i n'a fɔ jikalan ka wolo foroforoli. *wdf* t ka foroki; ka wolo walima farikolo yɔrɔ dɔ wuli funteni, jɔsili wala cɔnkɔnni fɛ. A bɛ fɔ fana ko ka bunan. =**bunagi**.

bunan *t* bunaki.

bunbun *wdf* t ka yɛrɛkɛ fan bɛɛ. 2 ka fini **bunbun** mɔgɔ la: ka fini biri a yɔrɔ bɛɛ la.

bunbun *t* jirisun dɔ tɔgɔ.

bunbuso *t* denmisɛnw ka tulonkɛ dɔ. Bunbuso bɛ dilan ni bunbunju ye. Wo bɛ tigɛ o kɔnɔ ka o dabiri jirimisɛn dɔ tigɛlɛn kunna. Denmisɛn fila bɛ bɛ u sigi bunbun kun fila la ka munumunu. **ka bunbuso boli** ka tulon kɛ ni bunbuso ye.

bunsan: jago min bɛ kɛ fini ni wolomafɛn dɔw ye. Fini walima wolo tigɛlɛn ka misɛnya ka kɛ o jago ye.

bunten *wdf* t ka fɛn dɔ susu fɔ ka a bu. **ka tɔn dɔ bunten** k'a bugɔ kɔsɛbɛ. Mali ntolantankulu ye Tinizi ntolantankulu bunten.

bunteni *t* fɛɲɛnɛna dɔ ni a bɛ mɔgɔ kin. =**ngɔsɔn**.

bunteniku *t* marifa kɛlɛtigɛlan.

buntenkamunu *t* sɛri min bɛ kɛ ni ɲɔ buntɛnɛn ye. A bɛ fɔ a ma fana ko ɲɔkulukutusɛri.

bunubunu *t* bugurinjɛ kalanman min bɛ ga la tasuma satɔ walima a tantan sa kɔfɛ.

bunun *t* tɔnkɔnɔ: kɔnɔba min bɛ mara so ni a bɛ ji dɔn. Kungo kɔnɔ bunu siya caman bɛ sɔrɔ.

bununda *t* ji bɛ poyi ka bɔ dugukolo la yɔrɔ min na.

bura *wdf* t ka mɔn kɔsɛbɛ funteni fɛ. A ye gankɛnɛ tobi ka bura joona.

buraburaba *t* jirimisen dɔ min bɛ falen samiya fɛ ani tilemafe nako la. Buraburaba bɛ tige ka ke na sugu caman na.

buran *t* 1 cɛ muso fa, ba, kɔrɔw ye a buranw ye. 2 muso cɛ fa, ba, kɔrɔw fana ye a buranw ye. = **biran**.

buranke buran cɛman. **buranmuso** buran musoman. **buranbonye** 1 bonye min bɛ ke buranw ye cɛ ni a somɔgɔw fɛ a kɛra burancibɔ, foli, woro, worosɔngo, selimafo w ni u ta jɔgɔnnaw ye. 2 bonye min bɛ muso somɔgɔw fɛ cɛ ni a somɔgɔw ni a teriw ye. O buranbonye caman ye fanali ye. **burancibɔ**: muso burannakaw ka nali a fa ka foro la ka baara ke; **cibɔ laje**. **buranfana** buranbnyɛ nin ye dumuni walima negelafen dɔ ye. **buranfo** foli min bɛ ke buranw ye cɛ ni a somɔgɔw ni a teriw fɛ sani ka muso furu ani a furulen kɔfe. **buranna** buranw ka so ni cɛ ni muso bɛ dugu kelen; u ka so ni u ka dugu ni cɛ ni muso tɛ bɔ dugu kelen. **burannaka** mɔgɔ o mɔgɔ bɛ bɔ i muso/cɛ ka denbaya la; mɔgɔ o mɔgɔ bɛ bɔ i muso/cɛ ka dugu walima jamana na ni aw tɛ dugu kelen walima jamana kelen mɔgɔ ye.

buransɔn fɛn min bɛ di mɔgɔ fɛ i buran ma.

buransɔn fɛn dɔ dili buran ma waleya.

buransɔnfɛn fɛn min bɛ di mɔgɔ fɛ i buran ma.

Bure *tj* Mandenkɔrɔ sanu damanda dɔ min bɛ Lagine jamana kan Sigiri ni saheli cɛ ani saheli ka digi tilebin kan. Manden sanu caman tun bɛ bɔ Bure.

burensanu sanu min bɛ bɔ Bure jamana kan.

burɛn *t* 1 jiri dɔ min den bɛ dun. 2 o jiriden tɔgɔ.

burɛnɔnasaka: burɛn ju walima a bolow bɛ tige ka ke jasa min ye. = **bilen**.

buru *t* 1 folifen min bɛ fiyɛ. Buru caman dilanen don ni bagan gere ye. Sisan, buru minnu dilanen ni nɛge ye caman bɛ na ka bɔ tubabujamanaw la. 2

burufiyɛla: mɔgɔ min ka baara ye walima min bɛ se buru fiyɛli la.

buru *t* dumunifen min bɛ dila ni alikama mugu ye takuladibi kɔnɔ.

buru *t* fɛn min ka kologirin ni a bɛ jimafen dɔ la. A bɛ fɔ buru ma fana ko buruburu.

buru *t* fiɛkuru min bɛ ci ji sanfɛ; jɛgɛ ni jikɔnɔfɛn werew bɛ a ke buru bɛ ci ji sanfɛ.

burubɛrɛ *t* **budubɛdɛ laje**.

buruburu *t* jaga min bɛ jimafen dɔ la; ni jimafen basigira fɛn min bɛ sigi a ju la.

Burudaame *tj* 1 mɔgɔ siya minnu farila ka je dɔni ni u bɛ Mali kɔrɔnfɛlan ni a saheli dan na Gawo ni Tunbutu mara la. Burudaame bɛ sɔrɔ fana Nizɛri, Alanseri, Mɔritani ani Burkina Faso jamanaw kan. Burudaame siya ka ca. Ifogasi, Kalantesari, Ulimideni ye a siya dɔw ye. 2 **burudaamekan**: burudaamew bɛ kan minnu fɔ.

buruju *t* jujɔn, bɔkolo, tariki.

burujugosi *wtlm* 1 jujɔn, bɔkolo ni bɔyɔrɔ latɔrili. 2 sifile, waleya min ye k'a laje i si tɔ ye hake min ye. *wdf* 1 ka mɔgɔ jujɔn ni a bɔkolo fɔ a ye. Jeliw bɛ hɔrɔn buruju gosi. 2 ka fileli ke k'a si tɔ laje ka o fɔ aye.

Burukina Faso *tj* Farafina tilebinfejamana dɔ min ni Mali, Nizɛri, Benɛn, Togo, Gana ani Konowari bɛ dan bɔ. A ye a ka yɛrɛmahɔrɔnya sɔrɔ Faransi la san 1960. Burukina Faso mɔgɔ hake ye 9.300.000 ye. A duguba ye Wagadugu ye min mɔgɔ hake 400.000 ye.

Burukinaka *tj* mɔgɔ min bɛ bɔ Burukina Faso. = **Burukinabɛ**.

buruku *t* bin timinman min bɛ ji la. Buruku bɛ falen kosebɛ bamayɔrɔ dɔw la i n'a fɔ Moti mara, Tunbutu ani Gawo. **burukuji** ji timiman minta min bɛ dila ni buruku ye kɔrɔnfɛmɔgɔw fɛ.

burukutu *cl* bɔ ni teliya ye. A ko burukutu! *wdf* ka burukutu ke, ka bɔ ni teliya walima boli ye. A burukutura ni yanfɛlan ye.

burumusi *t* 1 dulɔkiba min ni a fugula kalalen jɔgɔn na ni a doni ka ca mɔrikunda. 2 hadamadenw ni baganw bɛ tɔ ka wolo miyɛnɛ min kɔnɔ.

burun *wdf* ka bin ka bɔ i kun i jinema walima i ka bɔ a kalama. **ka burun mɔgɔ dɔ la** ka jarabi o mɔgɔasina la.

Burundi *tj* Farafina cɛmancelajamana dɔ ka digi kɔrɔnyanfɛn kan. Burundi bɛ Tanganika dala ni kɔrɔn cɛ nka a ni Zayiri, Ruwanda ani Tanzani bɛ dan bɔ. A ye a ka yɛrɛmahɔrɔnya sɔrɔ Beliziki la san 1962 A mɔgɔ hake ye 5.600.000 ye. A duguba ye Bujunbura ye min mɔgɔ hake ye 229.000 ye.

buruntu *wdf* ka fa ka walankata. Segi buruntura: segi fara fɔ a kɔnɔfɛn bɛ warawara.

burutututu *t* min tɛ kɔtɛgɛ.

Busa *tj* siya dɔw minnu buruju bɔra Mandenkɔrɔ . U bɛ wele fana ko busawa

busan *t* bugɔlikɛlan. Gɛɲɛ walima jiribolo misɛn bɛ ke busan ye.

busan *wdf* ka geleya, ka ke kɔnɔganko ye. A ko bɛna busan: a ko bɛna ke mɔgɔ kɔnɔganko ye.

Busansi *tj* siya dɔw minnu buruju bɔra Mandenkɔrɔ. A dɔw bɛ wele. bisa, bisano, busanci ani busanga.

busuruwale *t* mɔgɔ min bɛ mɔgɔw jigi tugu kosebɛ. A bɛ fɔ fana ko siringale ni jeliw b'a don fasadadɔnkiliw la.

buteli *t* [*tk bouteille*] jimafenw bɛ lasagon minan min kɔnɔ, a bɛ fɔ a ma bamanankan na ko dunden.

buti *t* jɛgɛjalan walo walima mugu min bɛ labɛn ka dabɔ a kama ka ke na la. A bɛ fɔ fana ko jɛgɛbuti; sogo fɛn o fɛn min bɛ ke nafin na.

butigi *t* [*tk boutique*] sannifenw bɛ sɔrɔ so min kɔnɔ. = **bitiki**.

Bamanankan Daɲɛgafe

- buu** *t* fɛn min bilennen, o cogoyaladege. A bilennen buu!
- buusu** *t* 1 buguri min bɛ bagan ni fɛnɲenamaw dingɛ da la. 2 ka **buusu bɔ**: ka bagan walima fɛnɲenama dingɛ seni k'a buguri ton kerefɛ. Ngerɛn bɛ buusu bɔ samiya fɛ.
- buwa** *t* 1 bɔgɔbilen min bɛ sɔrɔ kungoda dɔw la ani kɔdaw la. 2 bɔgɔbilen min ni kɔgɔ bɛ ɲagami ni misiw bɛ a dun.
- buwa** *t* fɛn o fɛn min mana se mɔgɔ farikolo ma walima i kɔnɔ a bɛ se ka i bana walima ka i faga. бага *lajɛ*. =**baga**, =**bwa**.
- buwan** *t* fɛn min bilennen, o cogoyaladege. A bilenna buwan!
- buwati** *t* [*tk boite*] bara, minen min dilalen ni nɛgɛ, jiri walima buteli ye ni fɛn bɛ se ka lasagon a kɔnɔ ka mɛɛn. Lɔkɔti buwati: lɔkɔtibara. A ye tamati lɔgɔti buwati kelen san.
- buyaki** *t* jiriden dɔ min ka kumun ni timin dɔɔni ni kise misɛnman caman bɛ a kɔnɔ.
- bwa** *t* **buwa** *lajɛ*.
- bwa** *t* kumaden min bɛ kabako jira i n'a fɔ patil
- bwajɛ** *t* jirimisen dɔ min ku ni npiye ta bɔlɛn nka ni a tɛ se ka dun i n'a fɔ npiye. =**bagajɛ**.

C

- c** siginiden sabanan.
- ca** *t* ciya, ci, baara, mako.
- ca** *m* min dama/hake man dɔgɔn. Kalanden ka ca kalanso kɔnɔ. **caman** *ml* min dama/hake ka ca. Jiri caman bɛ kungo kɔnɔ. **caya** *mt* min ka ca, o cogoya. *mwdfl* ka bugun; ka kɛ caman ye. Ni i bɛ se marali la, i bolofɛn bɛ caya. A ka wari cayara. **a ka ca a la** sika caman tɛ a la, a bɛ se ka kɛ, ni Ala sɔnna.
- cabakɔrɔ** *t* **cɛbakɔrɔ** *lajɛ*.
- cabalen** *t* kamalennin min ka bilakoroya sera a dan na; bolokoden. =**cɛbalen**.
- cacaca** *t* nazaradɔn dɔ min sanko wulila san 1960 lamini na.
- caco** *t* **cajo** *lajɛ*.
- Cadi** *tj* Farafina cɛmancɛlajamana dɔ ka digi sahelikan min ni Nizeri, Libi, Sudan, Farafina Cɛmancɛlajamana, Kamerun ani Nizeriya bɛ dan bɔ. A ye a ka yɛrɛmahɔrɔnya sɔrɔ Faransi la san 1960. Cad mɔgɔ hake ye 6.000.000 ye. A duguba ye Njamena ye min mɔgɔ hake ye 303000 ye.
- cafubɔrɔ** *t* bɔrɔ min dilalen ni dafu walima bagafu ye. =**cakobɔrɔ**.
- cajo** *t* 1 so min ka fin/bilen ni a senw ka jɛ. 2 mɔgɔ min bɛ furaw mun k'a fari jɛya. =**caco**.
- cakebaga** *t* baara kebaga, cikɛla. =**cakɛla**.
- cakɛla** *t* **cakebaga** *lajɛ*.
- cako** *t* bagafu.
- cakobɔrɔ** *t* **cafubɔrɔ** *lajɛ*.
- calanbo** *t* wolo sabara siya dɔ min bɛ sahelijamana na.
- calawu** *cl* fasa ni galabu kenɛya cogoyaladege. A ye kogo ta calawu!
- caman** *ml* **ca** *lajɛ*.
- cancan** *wdf* ka fɛn dɔ caroncaron, ka a tigtigtɛ. I bɛ se ka nin jiri in bolomisenw cancan ni bese ye wa?
- cangura** *t* jiri dɔ min bɛ kɛ dɔgɔ ye ni a furabulu fana bɛ balabala ka finije don a la ka kɛ gere ye.
- canparo** *wdf* ka sumaya, ka sennasumaya, ka dɔgɔya. Sanji canparola fobɔnda fɛ.
- capalo** *t* ɲɔdɔlɔ welecogo dɔ.
- Capuruca** *tj* 1 ɲamakala siya dɔ minnu bɛ mɔgɔ bɛ deli. 2 **capuruca**: nenini min bɛ fɔ mɔgɔ ma min tɛ malo.
- carin** *wdf* ka yereke; ka seriseri, ka taa siraw fɛ minnu tɛ kelen ye. U keɛlɛn kɔfɛ, denbaya bɛɛ carinna. =**cɛrin**.
- caron** *wdf* 1 ka fɛn tige. 2 ka fɛn jɔsi fɛn were la teliya la: ka takala caron. A ye takala caron k'a mɛnɛ. *wdf* ka kamalen/ sungurun tige.

cawu *cl* tali min ka telin ni a be ke ni kegunya ye, o cogoyaladege. Ni i ye a ta cawu, i be a bila cawu!
tacawu mągą min bolola ka misen, nson.

cawucawu *t* 1 hakiliwuli. Cawucawu be a nąfe. *wdfł* ka i hakili wuli, ka i fiyefiye. *wdfł* ka mągą dą/bagan dą hakili wuli, ka a fiyefiye. *wmt* **cawucawulen** jawulilen, hakili wulilen.

caya *mt/mwdfł* **ca laje**.

ce: kumaden dą min be folikan la ka fą baara kelen na, walima ka dą fą wale juman dą la, ka dą fą min bątą don baara dą keyąrą la. I ni ce: i ni baara.

cele *t* **kele laje**.

celeya *wdfł* **keleya laje**.

celu *t* donitalan jolama min dilalen ni jurukise walima gari kologelen ye.

cencegenin *t* fini min ka surun kosebe.

cerun *wdfł* ka fen dą tige ka a misenya. Muso ye gwan tige k'a cerun.

ce *t* 1 adamaden ceman, ceya laadaw ye jągąn sąrą adamaden min na. 2 mągą min be ka muso furu, muso ce. 3 mągą min ka farin. Karisa ye ce ye: karisa ka farin. 4 ceya walew be mągą min na. Nin musow ye ce yere ye. **ka taa cew fe:** [bilakoro ceman] ka sigi nege kąrą, ka boloko. 5 **ce:** kumaden dą min be a jira ko kumala diminen, tąrąlen. Ce nin dabila sa! 6 **ka taa cew fe:** [ce] ka boloko, ka sigi nege kąrą.

ce *wdfł* ka bą a ma. An ka jena je don cera ka bila donwere la. *wdfł* 1 ka fen fara jągąn kan ka a ta ka bą a ną la. Muso ye jaman ce ka taa a bąn. 2 ka i **ce:** ka i foori ka bą yen. Misi tun be na fulake tu min ke, a y'i ce. 3 ka i **ce** fen dą la: ka i ban a tigiya ma, ka i ka a la. A ye i ce a ka kuma fąlen na.

ce *kb* 1 fen fila walima u dantige fura la. Bamaką ni Dakaro ce ka jan: Bamaką ni Dakaro fura ka jan. 2 u ceman, u cemance la. Segu be Bamaką ni Moti ce. 3 siratige min be mągą fila walima fen fila ni jągąn cemance la cogoya. A ni a balimake ce ka gelen: u man di, u te ben.

ce *t* 1 mągą bącogo, i yena. Nin muso in ce ka jni: musocąjuman dąn. 2 fen dą walima waleya dą cogoya, a lahalaya. Nin baara ce ka jugu.

Ceba Tarawele *tj* Sikaso faama min banger a san 1845 A sigira faama Dawula Tarawele ną la san 1877. Ale de bąra Bugula ka na Sikaso sigi ka a tata ją. Ceba soseginna san 1893 la. A dągąke Babenba sigira a ną la o sosegin kąfe.

cebakąrą *t* 1 kamalenkąrą, ce min kągąra ka se a dan na. A be fą cebakąrą ma fana ko cabakąrą. 2 **cebakąrą:** mągą farin, min kolo ka gelen. Nin ye muso cebakąrą ye de! =**cabakąrą**.

cebalen *t* **cabalen laje**.

cebaya *t* cew ka bolokodenya, solimadenya kamalenya.

ceben *t* kele, kele be se yąrą min na ni cew be se jągąn ma. Segu ceben ma diya.

cebilenke *t* dąnkela dą min be cebilenke bąrą kąną. **Do cebilenke** cebilenke min ye Doden ye. **Mali cebilenke** cebilenke min te Do la. **cebilenkebąrą** cebilenke be don bąrą min na ka dąn ke.

cebon *t* 1 cew ka makąnefenw ni jamaafenw be mara bon min kąną. 2 ce muso caman tigi be si bon min na ni su be muso min na be taa a sąrą yen. =**ceso**.

cebo *włm* 1 cew bąli ka taa keleyąrą la, ga o ga ka kan ka ce min bą. 2 cew bąli ka taa foroba baara dą la. 3 sąrądasi ceta min wajibilen tun to Tubabutile la.

cebo *wdfł* ka wo bą fen dą camance la; i n'a fą ka kini cebo: k'a cemance sągą sani ka na ke a la, k'a yereke sanko fi je be don a la. =**cesągą**.

ceci *wdfł* ka fen dą cebo, k'a fara fila ye, k'a tila fila ye, ka a ci a cemance la. **ka yąrą dą ce** ka yąrą dą cebo: ka teme a yąrą fe.

cedance *t* 1 ce min be ce tąw dan waleya dą la, min be a tąw ni san ce. 2 **cedance:** cefarin. A be fą cedance ma fana ko sodanso.

ceden *t* jamakulu dą mągą, mągą dą nąfemągą. Buba ni a ka cedenw taara jena jekeyąrą la.

cefagamalo *t* malo siya dą.

cefilanin *t* dunun dą, min kolo ye jiri ye. A be fą ni bolo ni kala ye. Nin dunun fana be wele yąrą dąw la ko perecunba.

ceele *wdfł* **ka i ceele** ka i jągąri k'a sąrą i senkan ma bą. **ka dą ceele** ka i jągąri ka gere a la k'a sąrą a ma i senkan men.

ceene *t* yąrą min mągą tirinti ka di ka bin. Ceene be dukene ma sanji nalen kąfe. *wdfł* ka tirinti fen dą kan i n'a fą dugukolo jiginnen dabąnkama la walima k'a sąrą i ma a dabą a kama. A ceenena ka bin bągą noronoro la. *wdfł* ka fen dą tirinti m'a mąrąmąrąn i n'a fą gari. A be finikalagari ceene a sen kan. =**cerene**, =**terente**.

cegana *t* ce min ma musofuru, ce min muso sara ni a ma furu ke fąlą; ce kulukutu. **ceganaya** cegana ka cogoya. A meenna ceganaya la. =**cegwana**.

cegwana *t* **ceganaya laje**.

cejugu *t* 1 min ce ka jugu, sarantan. 2 min man jni adamaden ja la: baara cejugu. **cejuguya** sarantanya, min ce ka jugu cogoya.

cejuguyakuru *t* kurunin min be falen mągą jeda yąrą dą la min be dąni fara a tigi ka sara kan. [A kąrą yere te cejuguya sira ye.]

cekabąnkąrą *t* 1 janfa, layidutijen, celi ka bą mągą jigi kąrą min tun jigi be i kan, jigitige. Janfa laje. A ye cekabąnkąrą ke a terike la. 2 ka i **ce ka bą [...]** kąrą: ka [...] janfa: ka i ni a ce layidu dą tijen.

Bamanankan Daɓɓe

cekala *t* 1 binjan min be falen waa la ni a be tige ka ke karata ye. **cekalatu** cekala be falen yoro min na kosebe.

ceke *t* dumuni siya do min be dila ni banankumugu ye. =**aceke**.

cekise *t* cenna; farikolo yoro min b'a ta kamankorolan na ka na bila solo la.

ceko *t* 1 jarabi min be muso dusukun na ka taa ce(w) fan fe. 2 musow ka cenimusoya wele cogo.

ceko *t* ce w ka laada korow, ce w ka gundow ni u ka gundomafenw muso te don minnu na.

cekolo *t* 1 so ceman ce la jiri. 2 fen min ye fen do la barikama ye. Karisa ye u ka du cekolo ye. =**cemakolo**.

cekolon *t* 1 ce min ye jito ye walima min te se ka baara ke. 2 musokorobaw ni cekorobaw ka maden ceman welecogo. 3 madenw ka mako welecogo.

cekoro *t* ce min si lamonen don kosebe.

cekoroba *t* cekoro bonyetogo. I te cekoro min togo don, i b'a wele cekoroba.

cekoronin *t* ce min si korola kojugu.

cekoroninkun *t* ce w ka gundotan do.

cekoroninkun *t* binjalan jenninen kunkurun min be to duguma ni a be mago sennakolon sen sago donin.

cekunbancalo *t* kuru min be ce w kan na welecogo do.

cekurulen *t* manogo jerge wusulen min kurulen don.

cela *t* muso furulen ceso; muso furulen ce ka dugu walima a faso. A be fo fana ko celaso, celadu.

celajala *t* cesirijala wololama walima a finilama.

celakaw *t* muso furulen walima muso maminenen ce ni a somogow.

celanpere *t* muso min norolen don ce w la kudayi.

celataa *t* muso furulen ka taali a ce ka so sigi kama.

cema *t* fen do **cema** a furance la, a ceman ce la. Bataki be kitabu fura cema.

cemakolo *t* **cekolo** laje.

ceman *t* adamaden walima bagan min ye ce ye.

cemance *t* fen fila walima seleke fila furance la. Kayi be Bamako ni Dakaro ceman ce la.

Cemancela Gine *tj* Farafina cemancelajamana do ka digi tilebin kan min ni Gabon, Kamerun ani Atilantiki kogoji tilebinyanfe be dan bo. Gun caman, minnu be kogoji la, ye nin Gine do ye. A ye a ka yeremaharonya soro s ipani la san 1968. A mago hake ye 436.000 ye. A duguba ye Malabo ye min mago hake ye 330000.

cemancerobanan *t* bolokoni min be bolokoni tow ceman ce la ni a ka jan u be ye.

cemanneni *wlm* nenini min ni a be ke a ka kan ka ke ce w de fe; nenini min na ce w ceya togo be fo. *wdf* ka

do neni nenisen na min na ce w ceya togo do be fo. Buba momuso diminen ye a cemanneni.

cemari *t* mariyasi bosen do min ni mago fila be a bo. A togo dalen ce w la nka ni musow fana be a bo. =**tarande** i komi mariyasi bisaba ni fila de be ke ka a bo.

cemarifin *t* keninke siya do.

cemenen *m* 1 min jegen ka ca. 2 A kon cemenen don: a kon dalilu ka ca, a ka kegun.

ceminen *t* 1 ce ka minenw, maramafen ni boliw. 2 ce ceya.

cemisen *t* kamalen, ce min balikuyara nka halisa a ma kogo ka se a dan na. =**cemisennin**, =**kamalennin**.

cemisennin *t* **cemisen** laje.

cemusonin *t* ce min ka waleyaw ni a kecogo ni musow ta be tali ke jagon na ka teme a cogoyaw ni ce tow ta kan.

cemogo *t* 1 cekoroba bonyelitogo. 2 cekoroba togoma wele cogo.

cen *t* **centen** laje.

cen *t* **tiyen** laje.:

cen *t* 1 nafolo, muso walima denw ce be minnu ta a fa, a ba, walima a koroke salen kofe. 2 muso be min soro a ce, a masaw walima a balima salen kofe. 3 den be min soro a masaw walima a balima salen kofe. 4 bana min be du do kon ni a fana be ta cen ye. 5 laada kor i n'a fo fasiya. =**ciyen**.

cenna *t* cekise, naga.

cenajan *t* cekisejan, nagajan.

cenajan *t* 1 npokotigi walima muso min cekise ka jan. 2 muso juman.

centen *t* 1 faramugumugu min be soro folonw ni badankan ni baji la, belekise misennin. **ka cen ke mago do jiminjo na** ka a ka dijelatige gelya, k'a lase kunko ma. = **cen**, =**ncen**.

cenimusoya *td* waleya min ye ce ceya ni muso musoya seli ye jagon ma; musoko, sami: ni ce w be kuma, ceko: ni musow be kuma. **ka cenimusoya ke** ka da ni jagon ye.

cenintulon *t* kele welecogo do; ce fila ka jagonben kele senfe.

centace *t* ce min ye muso, muso ni a denw walima nafolo ta cen ye. =**ciyentace**.

centala *t* ce, muso walima den min be cen ta. =**ciyentalala**.

centamuso *t* muso min ce sara ni a ce balimake ye a ta cen ye. =**ciyentamuso**

ceton *t* ce w ka ton; gundotan min ni ce w doron b'a la.

cepa *t* fen ceji, o cogoya. =**cepe**.

cepi *t* fen, mago min ce ka ji: muso ceji, mobilu ceji.

cerene *t* **cene** laje.

cərin *wɔfl* **carin** *lajɛ*.

cəɾɔ *t* farikolo cəmanɛ, solo. A bolo bɛ a cəɾɔ.

Cəsirijala bɛ a cəɾɔ tuma bɛɛ.

cəɾɔ *wɔft* ka minan dɔ cəɾɔ: ka a fa ka se a cəmanɛ la.

A ye filen cəɾɔ di ka ci ne ma.

cəɾɔtɪgɛ *t* 1 dɔnkili yɔɾɔ min bɛ da dalamɛnjɛli fɛ. 2

dɔnkili yɔɾɔ min bɛ don a tayɔɾɔw ni jɔgɔn cɛ. 3 ka

dɔnkili **cəɾɔtɪgɛ**: ka a cəɾɔtɪgɛ da.

cəɾɔtɪgɛ *t* **cɛtɪgɛ** *lajɛ*.

cəsətɔmuso *t* musocəsalen, filiyatɔ.

cəsiri *wɔft* 1 **ka i cəsiri** ka cəsirijala siri i cɛ la. 2 ka i

cəsiri fɛn dɔ fɛ/la: ka o fɛn minɛ se bɛ la, ka i jija a

la.

cəsirijala *t* wolo walima fini jala min bɛ siri cɛ la.

cəso *t* **cəbon** *lajɛ*.

cəsɔgɔ *wɔft* ka fɛn dɔ sɔgɔ a cəmanɛ la, ka wo bila a

kɔnɔ walima a cəmanɛ la. A ye kinin cəsɔgɔ ka na

kɛ a la. =**cəbɔ**.

cɛtɛmusotɛ *td* 1 hadamaden walima bagan min ni

cɛya ni musoya tamaseerew bɛ bange. 2 gɔrijigɛni,

cɛ min tɛ muso fɛ fɔ a cɛjɔgɔnw walima muso min

tɛ cɛ fɛ fɔ a musɔjɔgɔnw.

cɛtɪgɛ *t* jiri minnu bɛ banamini ntulomaw kan so bili

la; nɛgɛ minnu bɛ banamini so bili la =**cəɾɔtɪgɛ**.

wɔft **ka fɛn dɔ cɛtɪgɛ** ka a tɪgɛ a cəmanɛ la, k'a

cɛci.

cəwaanin *t* fɔlɔ Bamananmusow ka kundasen dɔ

tɔgɔ.

cəwɔlɔnin *t* 1 kungɔ kɔnɔ. 2 mɔgɔ min ka kegun.

cɛya *t* 1 mɔgɔ walima bagan min ye cɛ ye, o cogoya. 2

cɛya: farikolo yɔɾɔ min ye tamashɛn min bɛ cɛya

sɛɛmɛndiya i n'a fɔ: fɔɾɔ ni bɛlɛkili. 3 **cɛya**: farinya,

dusu.

cɛyasa: kɔsa: bana fɛn o fɛn bɛ na ni cɛya balili ye ka

wuli walima ka wuli ka mɛn, bana min bɛ cɛ bali ka

jɛ ni muso ye.

ci *wɔfl* 1 ka kɛnɛ fara: fiɲɛ bɛ ka ci. 2 ka fara, ka ji bɔ: a

ka sumunin cilen kɔ a nun cira. 3 ka fara ka bɔ

kɛlɛnya la ka tila sigiyɔɾɔma caman ye, walima ka

tɪjɛn bɔgɔbɔgɔ: U ka du cira. **ka ci ka jɛnsɛn**

karisa kan ka dimi a kɔɾɔ min labanna ka a

dɔgɔya, ka a neni, walima ka fɛn kɛ a la min man di

a ye. *wɔft* 1 **ka dɔ ci** ka a tigi gosi a gosikan walima

a kasikan ka mɛn. A bɛ wulu ci. 2 **ka fɛn dɔ ci** ka

mankan dɔ bɔ fiɲɛ fɛ i n'a fɔ ka nɔɾɔn ci, ka bɔ ci,

ka nkura ci o n'u ta jɔgɔn na. 3 ka dumuni dɔ dun

ka ban: A ye kini ci pal: a ye kini dun ka ban. 4 ka fɛn

dɔ gosi a dayɛlɛli walima a foronni kama: ka mɔgɔ

kun ci, ka bara ci, ka dɔgɔ ci. **cida** ci, fara, pɛrɛn,

farada. Cida bɛ nin samara la. =**ti**.

ci *t* baara, mako, sɛnɛ. **ka ci kɛ** ka baara kɛ; ka sɛnɛ

kɛ. *wɔfl* ka bila baara la. *wɔft* **ka mɔgɔ dɔ ci** ka a

tigi bila ka taa baara dɔ jɛnabɔ. =**ciya**, =**ca**.

ci *t* bin, binsiri, binjalan, kaara.

ci *t* 1 kibaruya min bɛ sama mɔgɔ ma k'a ladɔniya

walima ka fɛn jinin a fɛ. 2 ka **ci bila dɔ ma**: ka

kibaruya dɔ bila ka taa a ma. A fa ye ci bila a ma a ka

taa bɔ so. 3 ka **ci don dɔ da**: ka kiburuya dɔ

kumakan sama a fɛ ka taa fɔ dɔwɛrɛ ye. U ye ci don

Buba da ka na.

ci *t* tamanfara min bɛ kɛ mɔgɔ siya kɛlɛnw na.

cibaah *t* nabijuman, Alakira. =**cibaga**.

cibaga *t* **cibaa** *lajɛ*.

cibaranin *t* 1 dunun minnu bɛ fɔ ani u dɔnkiliw bɛ da

sɛnɛkɛla jɔmansaw ye ka u tanu; o dunun, dɔnkili

ni a dɔnsɛn. 2 sɛnɛkelaw ni fangalabaarakɛlaw bɛ

furakisɛ min yalasa sɛgɛn bɛ tɛmɛ u kan,

nisɔndiyafuranin, denkelɛndɛmɛbaa.

cibɔ *t* jaama bɛ jɛ ka baara min kɛ foro kɛlɛn kɔnɔ

bonyɛ la walima sara la. **ka taa ci bɔ la** ka taa

foroba baara la dɔ ka foro la. **burancibɔ** muso

ɛɛlakaw ka taali ka tile kɛlɛn baara kɛ a fa ka foro la.

ciden *td* 1 mɔgɔ min ka baara ye cidenya ye. 2 mɔgɔ

min bɛ bila walima min bilara ci dɔ la. **cidenya**

ciden ka cogoya.

cikɛ *t* sɛnɛkɛ, forolabaara. **ka ci kɛ** ka sɛnɛ kɛ, ka

baara kɛ. **cikɛla** baarakɛla, sɛnɛkɛla. **cikɛforo** sɛnɛ

bɛ kɛ foro min na. **cikɛjɔ** sɛnɛkɛjɔ; jɔ min sɔɾɔla

cikɛforo la ni a kɛ ni sannɪ ye; min tɛ sannɪjɔ ye.

cilase *wɔlm* waleyɔ min ye baara dɔ walima ci dɔ

foorili ye.

cin *wɔft* **ka tasuma cin** ka tasuma mɛnɛ, ka tasuma

tugu, ka tasuma don jiri, finfin, walima fɛn jɛnita dɔ

la.

cin *wɔft* 1 ka jɪn kɛ ka fɛn dɔ sɔgɔ walima ka a tɪgɛ.

Wulufatɔ bɛ mɔgɔw kin. 2 fɛn jɛnɛma dɔ ka fɛn dɔ

sɔgɔ ni nɔn ye ka bɔgɔ bila o cinda la; ka dɔ kin ni i

jɪn ye. Didenw ni sa bɛ mɔgɔ cin. =**kin**. *wɔ*

cinni/kinni. **cinnifɛn** fɛn jɛnɛma walima bagan

minnu bɛ mɔgɔ kin =**kinnifɛn**. **cinda** *td* da min bɛ

bila farikolo yɔɾɔ dɔ la cinni kɔfɛ =**kinnida**.

cintan *m* 1 makontan, baara tɛ mɔgɔ min na. 2 jɛci tɛ

fɛn min na. **cintanya** 1 fɛrɛ, baarantanya. 2 mako

tɛ jɔ fɛn min na cogoya.

cisarala *t* 1 sɛnɛkɛ baara min bɛ kɛ sarala, ci kɛli sara

la. A bɛ fɔ fana ko cisaralabaara. 2 **cisaralakɛla**:

mɔgɔ min sɛnɛ kɛ wari ni tile la.

ciwara *t* 1 sogokun min desɛlɛn don jiri la ni sɛnɛkɛ

laada ni jɛnɛjɛfɛn don. 2 **ciwara**: mɔgɔ min ye

sɛnɛkɛ waraba ye.

ciya *t* **ci** *lajɛ*.

ciyɛn *t* **cɛn** *lajɛ*.

co *cl* banni dakɛlɛn cogoyaladɛgɛ. Fali ye i ban taama

ma co!

cobaa *t* fɛn min jɪgɪnnɛn don kɔsɛbɛ, o cogoyaladɛgɛ.

A bɛ cobaa! A ye nɔnɔ kɛ basi la k'a jɪgin cobaa!

Bamanankan Daɲɛgafe

cogo *t* 1 ɲɛ, daɲɛ, bɔ ɲɛ. 2 [ɲininkalan] cogo di walima cogo jumen?: ɲɛ jumen? I be a ke cogo di?: I be a ke ɲɛ jumen? 3 kecogo; nin cogo la: nin keɲɛ la. **ka cogo[ya] sɔrɔ fɛn dɔ la** ka ɲɛ sɔrɔ a la. **cogo(ya)** se, dalilu. Cogoya tɛ a fɛ: se tɛ a ye. **cogoya** 1 cogo. 2 hadamadenya, mɔgɔya, sɔn. A ka cogoya man ɲi: a sɔn man ɲi. **ka fɛn dɔ cogoya** wɗft ka ɲɛ sɔrɔ a la. **ka [wale/fɛn dɔ kɛ] a cogo beɛ la/a ɲɛ beɛ ma** ka a ke ka se a dan na; ka se a la kosebe. A be bamanankan fɔ a cogo beɛ la. =**coko**/=**cokoya**.

cogoba wɗft **ka i cogoba/ka fɛn dɔ cogoba** ka i firifiri/ka fɛn dɔ firifiri ji la min be mankan bɔ.

cogocogo: ka fɛn dɔ cogocogo: k'a firifiri ji la, k'a sananko.

cogontan *m* sentan, fantan, jigintan.

cogoya *t* **cogo laje**.

coko *t* **cogo laje**.

cokoya *t* **cogo laje**.

coloki *cl* ni teliya ye, o cogoyaladege. A bɔra colokil: a bɔra teliya la.

cooko wɗft 1 **ka i cooko**: ka i sigi ka ɲɛ, ka i sigi wulibaliya kama, ka i sigi ni fanga ye. 2 ka fɛn dɔ gengen, ka a turu.

coolo *t* 1 mɔgɔ walima bagan min tɛ sigi a sigiyɔrɔ la. 2 **ka coolo/cooloya**: ka bɔ i sigiyɔrɔ la ka taa sigi yɔrɔ wɛrɛ. 3 ka **coolo /cooloya** dɔ **nɔfɛ**: ka bɔ i sigiyɔrɔ ka yeɓema o tigi/fɛnmasina fɛ. 4 **cooloya**: mɔgɔ walima bagan min be coolo, o cogoya.

coolo *t* wo caman sɔgɔlen be bara/filen min na ka dumunifen dɔw ko walima ka fɛnjuɔ bɔ u la. **ka tɔn dɔ ke coolo ye** ka a bugɔ kosebe, ka kuru caman don a la. Reyali ma sɔn s itadi ka a ke coolo ye.

coricori *cl* **coyicoyi laje**.

corin wɗft ka fɛn dɔ/w gerente, ka u gereɲɔgɔn na. **ka bɔrɔ corin** k'a fa kosebe. **ka she sen corin** ka a sen fila mine ɲɔgɔn na, ka u siri ni juru ye. Denmisenw ye she gen ka a mine ka a senw corin.

coron wɗft 1 ka mine ni ka dɛse ka i yere bɔ. Mobili coronna bɔgɔ la. 2 ka kunko sɔrɔ/ka kunko lase mɔgɔ ma min na bɔli ka gelen. A baarakeɲɔgɔnw ye a coron. wɗft **ka i ɲɛ coron fɛn dɔ la** ka i ɲɛ jɔ a fɛnmasina la waati jan kɔnɔ. **ka fɛn dɔ coron fɛn wɛrɛ la** k'a don ni barika ye, ka don k'a mine, k'a banban. A ye sabara coron a sen na.

coron *t* sabara siya min kɔnɔ ka dun ni a be se walima ka surunya mɔgɔ kunbere la.

coyi *cl* 1 boli min ma suda, o cogoyaladege. A bolila coyi! **ka coyi ke** ka boli, ka wuli ka bɔ i sigiyɔrɔ joona k'a sɔrɔ a ma suda. Juru cayalen a la, ye coyi ke.

coyicoyi *cl* fɛn min bilennen don, o cogoyaladege. Jiriden bilennen coyicoyi. =**coricori**.

cɔ Hatɛ!, O don!

cɔcɔ *t* 1 sanji ka bala ka na k'a sɔrɔ san ma fin. 2 samiya waati min san be bala ka na k'a sɔrɔ a ma fin walima ka kulu.

cɔcɔba *t* samiya waati min sanjikisebaw be bala ka bin hali ni san finnen tɛ kosebe.

cɔcɔnin *t* samiya waati min sanjikise misenw be bala ka bin hali ni san finnen tɛ kosebe.

cɔgɔri wɗft **ka fɛn dɔ [malo, sikɔlɔ] cɔgɔri** ka a susu yalasa a fara walima kunkun ka bɔ a la. A ye malo cɔgɔri k'a fiye.

cɔnkɔn wɗft ka fɛn dɔ tereke, k'a digi; k'a bisi fɔ k'a magaya, k'a ji bɔ, k'a fara bɔ a la.

cɔɔɔ wɗft fɛn dɔ caman ka jigin ɲɔgɔn fɛ. Cɔcɔ la sanji be cɔɔɔ.

cɔɔɔ wɗft ka fasa, ka laci. A ka bana in ye a cɔɔɔ.

cɔɔnɔ wɗft **cɛɛɛ laje**.

cɔrdi *t* dumunifen dɔ min be dila ni jɛgɛ ni malo ye.

cɔri *cl* d kosebe! Cɔri be fɔ "Tige n na cɔri!" la. =**cɔrɔti**.

cɔrɔ *t* 1 kɔnɔmisennin dɔw minnu darɔko ka ca. A kɔnɔ be wele fana ko cɔrɔnin 2 mɔgɔ min be kuma kosebe.

cɔrɔ *t* bolokɔni walima senkɔni wɔrɔnonan min ni mɔgɔ dɔw be wolo ni a ye.

cɔrɔ *t* malo, kɔri ani ɲɔ ju falennen kɔ ju misennin dɔw be falen u kere la. wɗft ka shen falen ju kerefe. Malo, kɔri ani ɲɔ be cɔrɔ.

cɔrɔko wɗft ka misenya, ka ke mɔgɔ misen/basigibali ye. A terike cɔrɔkɔlen kojugu. wɗft **ka kuma cɔrɔko** k'a ji caya, ka kuma teliya fɔ, ka kuma teliya fɔ fɔ hali a tɛ faamu. **wmt cɔrɔkɔlen** misen, basigibali.

cɔrɔntɔ wɗft ka fɛn dɔ cɔrɔntɔ: k'a gerente kosebe. Ni i be bɔrɔ dasiri i be juru cɔrɔntɔ a la.

cɔrɔti *cl* **cɔri laje**.

cume [ak] jinejaba, layi.

cun *t* dunun sugu dɔw. Cun be wele fana ko tun. A kolo ye jiri ye ka a fan kelen tu ni wolo ye. Cun be fɔ ni tege ye.

cun wɗft **ka i cun** ka jigin ka bɔ sanfɛ ka jɔ walima ka bin duguma, ka i pan ka jigin. A ye i cun ka bɔ mobili bolito kɔnɔ. wɗft **ka cun dɔ kan** ka jigin a kan k'a sɔrɔ a ma sigi ni a ye, ka bala a la. A ka nali cunna an kan.

cuncun wɗft ka cɛrin cɛrin, ka janya ɲɔgɔn na. Sanji nali be cuncun tilema fɛ.

cune *t* mɔgɔ min tɛ se tulonke dɔ la, min ye laban ye.

cunnkan *t* fɛn balalen, fɛn min ma suda, fɛn min tɛ suda.

D

d siginiden naaninan.

da t A 1 dumuni be don farikolo yoro min fe. Nen ni jin be adamadenw da kono. **ka i da bo fen do la:** ka a [dumuni] dabila; ka a korofa bila walima ka i sen bo a la. 2 mogo hakilinanta, mogo kan, mogo miiri. **ka i da don fen do la:** ka kuma a la. Kana i da don u ka kele la. A ma son ka i da don u ka kuma na. 3 kuma, kan. **ka i da tige mogo do la:** ka i ban ka kuma o tigi fe, ka kuma tige i ni a tigi ce. **ka i da tugu:** ka i jinw ni i dawolow segin jogon ma. **ka i da yele:** ka i da waga, ka i dakononan jira. 7 **dadiya:** nendiya, kuma nogyali karisa ma. Karisa **da ka di:** karisa nen ka di, a be se kuma la kojugu. 8 **dafekanya:** sebaliya ka gundo mara. Karisa **da ka feken:** karisa te se ka gundo mara, a te se a da la. =**ka se a da la.** 10 **dagirinya:** sebaliya kuma na; kuma geleyali i ma. Karisa **da ka girin:** kuma ka gelen karisa ma. 10 **dakumunya:** dumunifen diyabaliya da konon ni bana daw be min ke mogo la. A **da ka kumun:** dumuni man di a da. 11 **dakunanya:** ni foyi man di mogo da waati min, o cogoya. 12 **dakurufe:** da fa senye kelen dumuni na, kumakan kelen. 13 **dalateli:** mogo min da ka teli kuma fe walima dumuni fe. 14 **dalateliya:** a da teliyali kuma na/dumuni na; kuma fbaliya sabali te mogo min na cogoya. A **dala ka teli.** b mogo ka girin ka kuma cogoya.

22 dawolo. **da susu** ka dawolo fin ni miseli ni finnan ye. **dasusula** mogo min be musow dawolo susu. =**ninsusula.**

da susu wdft wale min ye dawolo susuli ye. B 1 wo min ye donda walima bada ye i n'a fo soda, bilonda. 2 **kn** tigeli, sogoli, cili...be no min to: bereda, sogolida, gosilida. 3 ka **da tugu:** ka bowo ni donwo geren, ka kon biri da la; ka **da bololatugu:** ka a tugu k'a soro i ma a sogo; ka da sogo: ka konnege ke ka da bali ka yele. **ka taa da la:** ka taa sutura la, ka taa jegen. 4 **kn** kokannan, kerefelan, kenemalan: disida, nunda, kolonda. 5 **kn** yoro do; buguda, baarada. 6 ka **don da la:** ka ke fen ye, ka ke sebekela ye. 7 **ka bo saya musoman da ka t'i yere fili a ceman da:** ka bo kungo nagonman do la ka yere soro do la min ka gelen folo ye. 8 **ka i da bo karisa la:** ka kuma sarali dabila a la, ka kuma dabila a fe. 9 **ka i da don karisa da:** ka kuma a fe yalasa ka a hakilinan ke i yere hakilinan ye. 10 **ka i da fa mugu la min jiginji te i da:** ka waleya do jutige min foorili fanga te i la. 11 **ka i da ko karisa la:** ka kumajugu fo a ye, ka a dogoya, ka a neni. 12 **ka i daji tu karisa da:** ka kuma a fe yalasa ka a hakilina yelema ka ke i yere ta ye; ka kuma a fe yalasa a naniya be ke i yere ta ye sira de fe. 13 **ka karisa da gosi:** ka ke sababu ye ka a lakuma

a ka kuma fo i be min nofe. 14 **karisa da were cilen ka ke:** a ka ke mogo ye min te se a da la. C nun, kereda walima panparan min ka feken/dagon i n'a fo muru da, jele da. Muru da ka di: muru da ka feken, a tigeli ka nagon. O jele da ka go: ka fen do tige ni o jele ye man nagon.

da t jirimisen do min fura ni a rono be dun ni a fu be bo ka ke mako caman ye. **dabilennin** da min feere ka bilen ni o be wuli ka min. **dafu** fu min be da kala la. **dafura** da fura min be ke na la. **dakise** da den kise min be ke datu ye. A be fo da siya do fana ko dakumu bawo a fura ni a rono ka kumun. **darono** da feere min be ke na la ani min be wuli ka min. **datu** nafen do min be dila ni dakise ye. Da be don toli la ka ke datu ye.

da wdft ka fen do dila, k'a sababuya. Ala ye duniya da. She be fan da. Garankemuso ye a kun da. Numumuso ye daga da. A be gese da. **ka fen do da mogo la** ka a nora a la, ka a bila o mोगomasina la i n'a fo ka nkalon da mogo do la; [ce] ka konon da muso la. **dadonkan:** mogo be wolo ni here ni heretana min ye i togo la. Dadonkan be wele fana ko **dakan** ani **nakan.** 4 **dakan:** dadonkan, nakan. Dadonkan laje.

da wdft 1 **ka i da** ka i dojanlo duguma walima dalan do kan i n'a fo bilali, kalaka. 2 **ka i da** ka sunogo. **ka a' da ni jogon ye** [ce ni muso] ka cenimusoya ke jogon fe. **ka taa i da** ka fatu, ka sa: Karisa taara i da: karisa soseginna. **ka taa i da dugufin ni duguje ce i ko ngeren mansa** ka sa, ka faatu. **ka taa i da fen do kan** ka taa i da ka miiri a la. A to n'ka taa n'da an ka sini jogonye kan. 3 ka fen do bila. Jele da duguma: a bila duguma. I dusu da: i dusu bila, i hakili sigi. **ka da mogo/fen do la** ka tige a ma ko o mogo te i janfa, ka i konon fo a tigi ye/ka tige a ma ko o fen te basi si lase i ma. **ka i da karisa da koro** ka i da karisa dafe laje. **ka i da karisa dafe/koro** ka a negen ka fen do walima kunnafoni do soro a la ka a soro i ma a fo a ye ko i be o fen masina walima o kunnafoni masina nofe. **datuma/dawaati** mogow sunogo waati.

da t 1 waati, sen, cogoya do falenwaati. A da be i la: i ta waati sera. 2 tile; da fila in na: tile fila in na.

da t jolisiralabana do min be ceya ni musoya mine ni a soroli ka telin cenimusoya fana fe. Da juguyalen be wele ko bilenboro.

da t 1 sansongo walima feeresongo A da ka di: nafolo walima wari caman te don a la. A da man di/a da ka gelen: A sansongo be wari caman fe. 2 nafa, kungo. Jamana were taali ka di i la.

Daa Monzon Jara tj Segu faama Monzon denke folo min sigira Segu kunna k'a ta san 1808 la ka t'a bila san san 1827 la. Da tile la, Seku Amadu ye fanga ta Masina ka Masina bo Segu ka mara la. Da ye diya jinin Karata fe san 1826 ka fu siri Karata ni Segu ka

Bamanankan Daɲɛgafe

san bisaaba benbaliya la. A soseginnen, a dogoƙe
Ɗefolo sigira a no la.

daa *t daga laje.*

daa *t* folifen do, min dilalen ni filen fitinin ye ni a juru
ye wooro ye.

daaba *t* bagan, dantanfen.

daaba *t* bubagaw la kungoloba min be kinni ke.

daabowoloso *t* woloso min be ke ka daga bo tasuma la
numumusow fe. =**dagabowoloso**.

daaduru *t* bogo daga min dilalen ji lasagon kama ni a
ji be sumaya. Wo fila de be daaduru la a kono ji be
min minnu fe.

daame *t* 1 kungosogo do min ceman be a musoman
nofe kudayi. 2 ce min ka musoko ka jugun, min be
keleya kosebe.

daamu *t* 1 here, nisondiya, lafiya. *wdf* ka fen do
diyabo kosebe. 1 ke ne ka i ka fini daamu: i ka a
diyabo keneya ni here la.

daani *wlm* 1 fen do toli Ala ma, juguman sarali toli
yen. *wdf* ka juguman daani a kebaga la ka i ta
to Ala ma, ka juguman kebaga ni a hake to jagon na.
Ne be i ka juguman daani i la.

daanejugu *t* 1 mogo min konona ka jugu, min te hine.
daanejuguya mogo daanejugu cogoya.

daankun *t* 1 Siraw be jagon cerotige yoro min. 2
sonnikoyoro. =**dangu**, =**dankun**.

daba *t* senekeminan min be ke ka ntugun wuli ani ka
korasiyenni ke. **dabakala** 1 jirikala min be sogo ka
dabakise don a la. 2 misidaba mineyoro ni bolo ye.
dabakise nege min be daba la ni o de be ntugun
wuli ni siyenni ke. **dabamuso** daba min kala ni a
kise ka bon. **dabatajana** mogo min be sene ke
kosebe, senekela waraba, ciwara. **misidaba** daba
min be sama misi, fali walima so fe.

daba *t* ji finman min be dila morikaramogo ni
morikalandenw fe kalimula sebenni kama, ankiri.
=**dabaji**.

dababara *t* dabaji be ke bara min na ka lasagon.

dabada *t* jirimisen do min be ke fura ye.

dabadankana *t* wulu min farila ye je were ye ka a
kan je.

dabadankanna *t* wulu siya do min farila ka bilen ka
a kansijeya.

dabaji *t* daba laje.

dabakala *t* daba laje.

dabakalankoyo *t* wolo walima fara girinman min be
ke tege la dabakala walima fen do kala mineli fe
baarakologirinw keli senfe.

dabakise *td* daba laje.

dabali *t* 1 dalilu, ko jedon min be se ka mogo deme ka
ko do jenabo, feere, cogoya. 2 kegunya, dabalitigi
don: a ka kegun, a bofan ka ca. 3 bana min sorola
mogo bolono fe, baarajugu. *wdf* ka mogo do

dabali ka baarajugu ke a la, k'a jenenin =**dabali ke
karisa la. ka dabali tige fen do kama/la** ka
fura ninin o fenmasina la, ka cogoya ninin, ka feere
ninin/tige. **dabalitigi** dabali ka ca mogo min fe.

dabamuso *t* senekedaba min da ni a kala ni kise ka
bon.

dabasigi *t* komoden minnu ka baara ye komotu
dondaw ni a bodaw kolosili ye; ni u be dugu werew
komow nali suda jama la.

dabatajana *t* senekela waraba; daba laje.

dabi *t* 1 fenjenama min be ke sidilan na ni kinnifen
fana don. 2 **dabi**: mogo min be a sigijogon toro.
Karisa ye dabi ye: karisa ye sigijogontoro ye. 3 ka i
bilen i ko dabi: ka dolo min fo ka a damateme.

dabi *t* kono siya dow min be bo sufe. **dabikalakatigi**
dabi siya min kamafura si dow ka jan ni a tow ye.

dabila *wdf* ka fen do jo, ka a keli to yen. A ye baara
dabila ka i da ka sunogo. **dabilatuma/**
dabilawaati waleya do be dabila tuma min.

dabiri *wdf* ka fen do da jesin duguma, ka a yelema a
da kan. A ye filen ko k'a dabiri.

dabereberema *wdf* ka fen do da bereberema ka
boda be tige a la.

dabolo *t* kecogo, taabolo.

dabo *wdf* 1 ka den da bo sin na: ka sin dili dabila a ma,
ka sin tige a la, k'a dege dumuni girinw dunni na. *wt*
daboli waleya min ye sin dili dabilali ye den ma.

dabo *wdf* ka fen do jubo, ka a senje folo ke, ka a
damine. **ka fen do dabo a kama** ka i tugu ka a ke,
ka a lawuli a kama; ka a ke yalasa a be fen were
sababuya. Ne ma nin kuma dabo i dimini kama.

dabolo *t* konow be sokinni ke ni u dakala min ye;
fenjenamaw be u balo ji sama ni kala min ye.

dabonkama *t* 1 fen min dabora a kama, tugukake. 2
dabonkamawale: wale min dabora a kama.
Binkanni ye dabonkamawale ye.

daci *t* 1 dawolo fila tugulen walima a wagalen ni
jagon ce. 2 da ka cili min na a joli be bo; dawolo ka
perenni.

dace *wlm* dabila, laban. *wdf* ka fen do laban, ka a
dabila. U ye seneke dace ni jogosi ye.

dace *wdf* ka fen do kuntilenna yelema. A ye mobili
dace ka Tunbutu sira ta.

dacen *wdf* ka fen do i n'a fo muru walima jele da
tereke kaka la walima kabakuru la yalasa a be diya.
Buba ye muru dacen ni kaka ye.

dacogo *t* fen do dara cogo min na, mogo dara cogo
min, bocogo, yecogo, son. Nin ye a dacogo ye.

dade *wdf* ka i **dade** ka i makun, ka i da mine, ka
kuma dabila, ka kasi dabila, ka mankan dabila.
=**dadon**.

dadigi *wdf* ka dɔ faga. *wdf* **ka dadigi karisa la:** ka digi a la, ka a tɔrɔ, ka kɛ sababu ye ka a bɔnɛ. U ka kɛlɛ dadigira u fila bɛɛ la.

dadimi *t* dimi o dimi bɛ se ka da sɔrɔ k'a ta furufuruli la ka t'a bila funun na.

dadiya *t* nɛndiya, mɔgɔ min bɛ se kuma la kosebɛ, o cogoya. *wdf* ka fɛn dɔ [muru, jele] dadiya: ka a dacɛn fara la walima kaka la yalasa a da ka diya.

dadiya *t* fɛn min da/sɔngɔ man gɛlɛn, o cogoya. *wdf* 1 ka kɛ ko nɔgɔn ye, ka kɛ fɛn ye min da ma gɛlɛn. 2 **ka dadiya karisa la** ka kɛ hɛrɛ ye a ma, ka fisaya a ma.

dadon *wdf* ka dɔ fara fɛn dɔ kan. Ka kɔrɔfɔ dadon: ka kɔrɔfɔ ka taa a fɛ. **ka tasuma dadon** ka dɔgɔ sugusugu a kɔrɔ walima ka a fifa; ka tasuma girin. **ka a dadon** 1 ka teliya, ka boli. **ka [...]** **dadon** ka a girin, ka a lateliya; ka a boli kosebɛ. A ye mobili dadon Bamako ni Kati cɛ.

dadon *t* bana min bɛ na ni denw nagalo fununni ye.

dadugula *t* da duguma kolo ni a sogo.

daduman *td* 1 min da ka di min sɔngɔ man gɛlɛn. 2 min ka tigeli ka nɔgɔn. 3 mɔgɔ min nɛn ka di ni a bɛ se kuma la kosebɛ.

dadɔn *wdf* ka fɛn dɔ faamu, ka taasira ni a nasira dɔn, ka kɛ a kala ma. Musow tɛ Kɔmɔko dadɔn walima u tɛ dadɔn Kɔmɔko la: Musow tɛ foyi faamu Kɔmɔko la.

dadɔnbali *t* mɔgɔ min tɛ faamuyali kɛ, min tɛ waleya dɔ kalama.

dafa *wdf* ka fɛn dɔ tɔ lase.

dafaji *td* **dafanen lajɛ.**

dafalen *wlm* waleya min ye layidu dɔ tali ye ka fɛn dɔ kɛ ni fɛn wɛrɛ kɛrɛ kɛfɛn walima balifɛn ye. *wdf* **ka i dafalen** ka layidu ta ko ko dɔ mana kɛ i bɛ saraka dɔ bɔ walima i bɛ waleya dɔ kɛ. Ka i dafale Kiyasu la: ka i dafale ko i haminanko dɔ mana jɛnabɔ i bɛ Gawusu tɔgɔ jansan.

dafanen *t* mɔgɔ mi nalolen don, naloma, lagalagatɔ, mɔgɔ min tɛ foyi kala ma. =**dafaji**, =**dajibɔn**.

dafara *t* mɔgɔ min taman ni a da ci ka ca.

dafe *t* so min farila ka jɛ i n'a fɔ dafejɛ.

dafesuruku *t* so min farila ka jɛ ni tomi finmanw bɛ a la.

dafɛ *kb* kɛrɛfɛ, lamini na. Baginda bɛ Bamako dafɛ.

dafɛlan *t* yɔrɔ min bɛ lamini na, kɛrɛfɛ, kɛrɛfɛlan.

dafɛn *t* fɛn minnu dara Ala fɛ, dugukolo ni sankolo fɛnw.

dafila *t* marifa min bulu ye fila ye.

dafila *t* tile damadɔ. Da fila in na n'be na taama: tile fila [damadɔ] in na, n'be na taama.

dafil *wlm* 1 kuma min fɔra k'a sɔrɔ o tɛ a tigi kɔnɔta ye walima a ɲaniya ye. *wdf* ka fili ka kuma dɔ fɔ min

ni i bɛ fɛ ka min fɔ tɛ kɛlɛn ye. Ne dafilira: ne ye kuma fɔ min ni n'tun b'a fɛ ka min fɔ tɛ kɛlɛn ye.

dafilifili *wlm* 1 jininkali keli mɔgɔ caman na yalasa ka fɛn dɔ jɛ sɔrɔ. *wdf* **ka i dafilifili** ka jininkali kɛ mɔgɔw la yalasa i bɛ fɛn dɔ jɛ sɔrɔ.

Dafin *tj* Mandenkɔrɔ siya dɔw don minnu ka surun Marakaw la kosebɛ bayanfanfɛ.

Dafinkan *tj* Dafinw bɛ kan min fɔ.

dafiri *wdf* **firi lajɛ.**

dafiɲɛ *t* 1 fiɲɛ min bɛ bɔ mɔgɔ ni bagan da. 2 kumakan, kumacogo. Karisa da fiɲɛ bɔcogo man ni: karisa tɛ kuma duman/juman fɔ.

daforon *t* 1 dawolo samali ka taa da kɔnɔnan na. 2 fini bolo walima a sen yɔrɔ min bɛ kuru ka bila walima ka kala. *wdf* **ka i daforon** ka i dawolo kɛlɛn walima a fila foron. **ka fini daforon** k'a sen walima a bolo foron ka bila wala ka a kala.

dafu *t* jurukise min dilanen ni da fu ye.

dafuruku *t* kenken, sogo/wolo min bɛ da dugumalan kɛrɛ fila fɛ. =**kenkenfuru**.

daga *t* 1 tobilikɛminɛn min bɛ dila ni bɔgɔ walima nɛgɛ ye. **ka daga da** ka daga dila ni bɔgɔ ye. 3 **dagada** baara min ye daga dali ni bɔgɔ ye. **dagadala** muso min bɛ daga da ni bɔgɔ ye, dagadanumumuso. **dagadatugulan** datugulan min bɛ daga la. **ka a dagakolon ci karisa kun** ka a dɔgɔya ni kumakan dɔw ye a ka walejugu kɛlɛn dɔ la. U ye a ka nafikiya dagakolonci a kun. **fɛn dɔ ka dagakolonci karisa kun** a ka walejugu ka laban a yɛrɛ la. A ka juguya dagakoloncira a kun. =**daa**.

daga *t* 1 sigiyɔrɔ, matarafa yɔrɔ. 2 donsow bɛ dalajɛ yɔrɔ min kungo kɔnɔ, u ka minanw bilayɔrɔ. **ka daga sigi** ka yɔrɔ dɔ sigi i bɛ matarafa yɔrɔ min na. **ka daga don fɛn dɔ [mɔgɔ dɔ] da la** ka daga sigi fɛn dɔ [mɔgɔ, dugu] la: ka i sigi o fɛnmasina [mɔgɔ, dugu] da la a segenni ni a tɔrɔkɔ dɔ kama. A ka daga sigilɛn bɛ fantanw da la: a bɛ fantanw tɔrɔkɔw kɛ. *wdf* **ka daga yɔrɔ dɔ la** ka matarafa o yɔrɔ la.

daga *wdf* ka fɛn dɔ yamaruya, ka a to a ka kɛ. A dagalɛn tɛ ka bin mɔgɔw kan.

dagabɔndala: waleya min bɛ a to mɔgɔ dɔ ka daga bɛ bɔ mɔgɔ wɛrɛ da la. A ye dɔrɔmɛ mugan di Zan ma dagabɔndala ye.

dagafin *t* daga min dilalɛn ni nɛgɛ fin wala bogo finman ye.

dagafunɛ *t* Kɔmɔ gundo tɔn dɔ.

dagala *wdf* 1 ka dumuni dɔ dun k'a ban. 2 [suya la] ka mɔgɔ dɔ kunshɔri. **ka wari dagala** ka don da dɔ fɛ.

dagalaka *t* kolo min bɛ da duguma. =**dagalakakolo**, =**dagaranakolo**, =**dagweleke**.

dagan *ml* nɔgɔ, mɔgɔ min nɔgɔlɛn. =**danga**.

dagan *kn* shɛ min ma kɔgɔ, shɛdagan.

Bamanankan Dajɛgafe

daganin *t* jirimisen dɔ min bɛ kɛ fura ye.

dagantɔ *m* yiriyarɔtɔ, min nɔgɔlɛn, min tɛ jugun a ka sira tɛ nɔgɔ la.

dagara *t* 1 bana bɛ ka mɔgɔ min bali ka kuma, min ka kuma faamuyali ka gɛlɛn, o bɛ wele cogo min na. 2 mɔgɔ min bɛ se ka kuma nka a nen man di ka se ka a yɛrɛ bɔ kunbalan na. =**dagwara**.

dageren: dagwɛren: ka fɛn dɔ dageren: ka a da gɛrɛn ni fɛn kɔlogirin dɔ ye i n'a fɔ bɔgɔ walima kabakurun. A ye bɔgɔ kɛ ka dingɛ dageren.

dagɛlɛn: 1 fɛn min da ka gɛlɛn, min songo ka ca. 2

dagɛlɛn: mɔgɔ dɔ welecogo tulongekuma la k'a jira ko a tigi ye mɔgɔ juman ye.

dagɛlɛn: dagwɛlɛn: 1 damagɛlɛn, mɔgɔ min da ka gɛlɛn, min tɛ jɔ a sɔn na, mɔgɔ malobali. 2

dagɛlɛnya: mɔgɔ dagɛlɛn ka cogoya.

dagen *wdf* ka fɛn dɔ dagwɛn i n'a fɔ muru walima daba: k'a dacɛn, k'a da diya ni farakuru walima kaka ye. =**dagwɛn**.

dagosi *wdf* **dakɔnkɔn** lajɛ.

dagosi *wdf* ka mɔgɔ dɔ kuma dɔ daminɛ sanko i bɛ a hakilina sɔrɔ, ka a bila kuma dɔ la yalasa i bɛ kunnafoni dɔ sɔrɔ. Ne ye a dagosi a ka kuma jɛfɔ.

dagosi *t* kuntala, hake. Nin baara dagosi ka bon: nin baara kuntala ka jan walima a ko ka ca.

dagoya *td* 1 fɛn min da, sɔngɔ mandi, o cogoya. *wdf* ka kɛ ko gɛlɛn ye, ka kɛ fɛn ye min ka gɛlɛn. **ka dagoya karisa la** ka kɛ bɔnɛ ye a ma, ka juguya a ma.

dagun *wdf* ka fɛn dɔ se a dan na, k'a laban, k'a kuncɛ. An ye kalan dagun bi.

dagwara *t* **dagara** lajɛ.

dagɔbɛ *t* jin tɛ min da.

dagosi *t* kuntaala, hake. Nin ko in dagosi bonyena.

dahirimɛ *t* 1 balo, dumuni. 2 balo sɔrɔ cogo. A bɛ a dahirimɛ sɔrɔ karamɔgɔya la: a bɛ a ka balo sɔrɔ karamɔgɔya la. **ka i dahirimɛ sɔrɔ [...] la:** ka i balo sɔrɔ [...] la. =**dasirimɛ**.

daja *wtlm* da sɛgɛnni kuma na. *wdf* ka mɔgɔ dɔ lakuma fɔ ka a sɛgɛn. Kana n da ja ni kumakuntan ye.

dajalan *td* da min bɛ du la bulon tɛ min na.

daji: 1 ji min bɛ mɔgɔ walima baganw da. 2 **daji:** dalilu, gundo. Karisa daji ka kunan: karisa ka kuma ka girin; karisa ka kilisi ka di o ni a ta jɔgonna.

daji *wdf* ka tijɛn, ka silasa, ka don da fɛ don man kan ka kɛ min fɛ. A ka wari dajira. *wdf* 1 ka mɔgɔ dɔ faga. Kurun dafirila ka mɔgɔw daji. 2 ka fɛn dɔ tijɛn. U ye a ka nafolo daji.

daji *wdf* ka jigin. Basi dajira. 2 ka fɛn dɔ jigin ni jimafɛn dɔ ye.

daje *td* min hake ma lase, min ma dafa. *wdf* ka a bali ka dafa. Dɔrɔmɛ mugan ye n ka wari dajɛ.

dajibɔn *t* **dafanɛn** lajɛ.

dajira *wdf* ka fɛn dɔ dajira [karisa la] ka a jɛfɔ [a]ye, ka a da [a] kɔrɔ . Muso ye a ka fasolataa dajira a cɛ la: Muso ye a ka fasolataa da a cɛ kɔrɔ.

dajugu *td* 1 mɔgɔ min ka kuma caman ye nenini walima kumakolon ye, juman tɛ bɔ min da. 2

dajuguya 1 nenini, kumajugu fɔli. 2 mɔgɔ min da ka jugu ka cogoya.

dajukɔrɔkuma *td* kuma min bɛ fɔ k'a dabɔ dɔ ka mɛnbaliya kama; kuma min bɛ kɛ da jukɔrɔ ka dimi jira. E bɛ mun dajukɔrɔkuma la? **ka**

dajukɔrɔkuma **kɛ** ka kuma i da jukɔrɔ; ka kuma yalasa dɔ kana i ka kɔrɔfɔ mɛn.

dajɔ *wdf* ka fɛn dɔ bila [yɔrɔ dɔ la], ka a kuncɛ. U ye baara dajɔ yan.

dakabana *t* 1 fɛn min ye kabako ye, kɔnɔganko.mɔgɔ bɛ kaba min na. 2 mɔgɔ nankaraba welecogo dɔ tulongɛ sira la. **dakabanako** ko min ye mɔgɔ lafili ko ye, kabako. **dakabanamɔgɔ** mɔgɔ min ko bɛ mɔgɔw lafili; min ka ko faamuyali ka gɛlɛn.

dakala *wdf* ka fɛn dɔ lase, ka a foori. Sini u bɛ forobaara tɔ dakala.

dakalama *t* dabulu, dakala.

dakari *wdf* ka fɛn dɔ dayɛlɛ ni fanga ye hali ni a bɛ tijɛn. Nson ye Buba benke ka bitiki dakari.

dakasa *t* dafijɛ suma, kasa min bɛ bɔ dafijɛ fɛ. jin terekeli bɛ mɔgɔ dakasa tige. **dakasango** [mɔgɔ] min dakasa man di.

dakawuli *t* teri dumanba, dawaati dɔrɔn bɛ i ni min fara jɔgɔn na. **dakawuliteriya** teri min ka di kɔsɛbɛ; dakawuliteriw ka cogoya. =**dakawuliteri**.

dakɛlɛn *t* sɛnjɛ kɛlɛn. A ye so sanwari bɛɛ sara dakɛlɛn ye.

dakoju *t* mɔgɔ min dacogo man jin, min tɛ to a dayɔrɔ la ni a bɛ sunɔgɔ. **dakojuguya** mɔgɔ dakoju cogoya.

dakomataga *t* banakɔtaa fɔcogo dɔ.

dakɔnkɔn *wdf* ka mɔgɔ dɔ ka da gosi k'a kunun ka bɔ sunɔgɔ la; walima yalasa a ka dɔn mɔgɔ bɛ a kɔ.

dakɔrɔbɔ *wtlm* dalakɔrɔbɔ, dalabɔ: ka dɔ dakɔrɔbɔ: ka a dalajinin, ka a lajinin, ka dabali kɛ min bɛ a bila waleya dɔ keli walima kuma dɔ fɔli la, ka kɛlɛ tige a la. Ne ye Buba dalakɔrɔbɔ ko a fa nana ka bɔ dugu la. *wdf* **ka dɔ dakɔrɔbɔ** ka baga a ma a ka kuma tulong siratige la. **dalakɔrɔbɔla** dalakɔrɔbɔbaga, dalajininina; mɔgɔ min bɛ dalakɔrɔbɔli kɛ. =**dalakɔrɔbɔ**.

dakumun *t* jirimisen min fura ni a jɔnɔ ka kumun, da lajɛ.

dakun *td* 1 ko, haju, fɛn. Dakun dɔ bɛ an cɛ: haju dɔ [fɛn dɔ] bɛ an cɛ. 2 da, yelemɛ min sera dɔ ma. Wuluwuluji bɔli dakun bɛ Buba la bi. 3 waati, yɔrɔ. A muso fɔlɔ tɛ bange dakun na tugun.

dakunnasigi *td* 1 sigili faama dɔ da la k'a kɔlɔsi. 2 mɔgɔ maramafentigi min bɛ sigi faama da la fɔlɔ, munjan kɔlɔsibaga. 3 sɔrɔdasi walima garadi min bɛ sigi faamalamɔgɔ dɔ da la.

dakurukan *td* kumakan laban, kuma wɛrɛ tɛ kɛ min kɔ. A ye a dakurukan kɛ ko a tɛ kuma a tɛrike kunko la tugun.

dalabɔ *wtlm* **dakɔrɔbɔ** *lajɛ*.

dalacɛ *wdft-i* ka i ka i ka kuma fɔlɛn kɔrɔ la, ka i ka kuma fɔlɛn yelɛma. A ye i dalacɛ a ka surɔ kumafɔlɛn na.

dalagɛlɛn *td* mɔgɔ min tɛ jɔ a sɔn na, mɔgɔ malobali, dagɛlɛn lajɛ sanfɛ. **dalagɛlɛya** mɔgɔ min ye mɔgɔ dalagɛlɛn ye, o cogoya.

dalagosi *wdft* ka mɔgɔ kɔrɔfɔ sanko a bɛ kuma dɔ fɔli dabila.

dalaja *td* kɔngɔmisɛn, dunkanfa ntanya. =**damaja**.

dalakan *td* 1 kuma min bɛ mɔgɔ dɔ da, kunnafoni minnu bɛ o kuma na. A dalakan ye mun ye? A ye mun kuma jɛnama fɔ? 2 mɔgɔ ye kuma min fɔ ni i bɛ minɛ a ma. =**darɔkan**.

dalakɔrɔbɔ *wdft* ka karisa dalakɔrɔbɔ: ka a laɲinin, ka бага a ma, ka keɛ tige a la. *wt* **dalakɔrɔbɔli** laɲininni, baganma, keɛtigitɛ. =**dakɔrɔbɔ**.

dalamaga *wtlm* 1 dumunimisɛn keli, dalamagafɛn. 2 kuma dɔ tɔ laseli. Nin kuma tɔ tora dalamaga ye. *wdft* **ka i dalamaga**: ka dumunimisɛn dɔ dun; ka kuma dɔɔni.

dalamatɔ *ml* mɔgɔ min jogincogo ka jugu.

dalamine *wdft* 1 **ka mɔgɔ dalamine** ka kuma segin a ka kuma fɔlɛn kan. 2 ka dɔ tigi sɔsɔ, ka a ka kuma kɔkari; ka kuma sama ni i ka mɔgɔ bonyɛta dɔ ye.

dalamine *td* 1 mɔgɔ min ka baara ye dɔ ka kuma lamenni ye k'a lase jama ma. 2 mɔgɔ min bɛ kan dɔ bayelɛma kan wɛrɛ la i n'a fɔ tubabutile dalamine. 3 dɔnkilidala filanan min bɛ dɔnkili lamine. *wdft* ka dɔ ka kuma fɔta labɛn ka jɛ k'a lase jama ma. **ka dɔnkili dalamine kɛ** ka dɔnkili cɛrɔtigitɛ da. **ka kɛ dɔ ka dalamine ye** ka a ka kan sure yelɛma ka kɛ dugulɛnkan ye. **dalaminejɛli jɛlimaa** *lajɛ*.

dalaminejɛliya dalaminejɛli ka cogoya.

dalamisɛn *td* 1 dalandi, mɔgɔ min bɛ kuma kojugu; min ka kuma misɛn ka ca; mɔgɔ min tɛ se a da la. 2 min bɛ dumuni la waati bɛɛ. **dalamisɛnya** 1 mɔgɔ min tɛ se a da la, o cogoya. 2 mɔgɔ min bɛ dumuni na waati bɛɛ ka cogoya. **ka dalamisɛnya** ka kɛ kumacamantigi ye. Sɛgen ye a dalamisɛnya: sɛgen ye a kɛ mɔgɔ dalamisɛn ye. **ka dalamisɛnya kɛ** a dalatɔmɔ kɛ dumuni na.

dalan *t* dali bɛ kɛ fɛn min kan i n'a fɔ kalaka walima debɛn.

dalandi *t* **dalamisɛn** *lajɛ*.

dalasa *wdft* ka fɛn dɔ lasa, ka a bali [a ka se] ka kɛ. Fiyɛntɔya bɛ donsoya dalasa. Sanji ye forolataa dalasa.

dalasi *t* si min bɛ bɔ cɛw da la. = **daasi**, =**dasi**.

dalasi *t* dalasi kɛlɛn ye dɔrɔmɛ kɛlɛn ye. =**dɔrɔmɛ**.

dalasigi *td* faama kankɔrɔsigi; mɔgɔ min bɛ sigi kuntigi dɔ da la ka mɔgɔw bisimila.

dalatɛli *ml* 1 mɔgɔ min ka kuma ka tɛli. 2 mɔgɔ min bɛ kɔrɔtɔ kuma kɔrɔ fɔ a bɛ fɔbali fɔ. **dalatɛliya** 1 mɔgɔ min ka kuma ka tɛli, o cogoya. 2 mɔgɔ kɔrɔtɔ kuma kɔrɔ bɛ na ni fɔbali fɔ ye. **da lajɛ**.

dalatulon *td* tulon min na mɔgɔ bɛ kumaw fɔ jɔgɔn ma i n'a fɔ ka u jagari labɔ jɔgɔn na walima ka jɔgɔn kɔrɔmatigitɛ k'a sɔrɔ i bolo ma se jɔgɔn ma. **ka dalatulon kɛ** ka tulon kɛ kɔrɔfɔ la.

dalatɔmɔn *wtlm* waleya min ye dumuni keta latɔmɔnni damatɛmɛ ye. *wdft* ka i ka dumuni keta sukandi; ka i ban dumuni dɔw la, o cogoya. A bɛ dalatɔmɔn [kɛ] kɔsɛbɛ.

dalawuluya *td* dafɛkɛnlɛnya; mɔgɔ min tɛ se a da la ka cogoya. Sigijɔgɔnsɔnfɔ ye dalawuluya ye, sigi mana mɛn, bɛɛ dɔnbaga b'i lɔn.

dalifini *td* fini min dara gesedala fɛ.

dalilu *t* 1 cogoya, kɛcogo; dabali, dɔnko, se; kun. Ka nin bana in furakɛ dalilu bɛ a fɛ. 2 kun, nafa. An taali Bamakɔ dalilu ye mun ye? **dalilutigi** dalilu bɛ mɔgɔ min fɛ; mɔgɔ min bɔfan ka ca.

dama *t* fɛn min juru bɛ don a juru ka kan ka sara. **ka [fɛn dɔ] dama don** ka [o fɛn masina] juru don. A ye kumajugu dama don ne la.

dama *t* hake, kasabi. **ka fɛn dɔ dama dɔn** ka a hake dɔn, ka a kasabi dɔn. Ne tɛ a dama dɔn: ne tɛ a hake dɔn. **ka i dama jira** ka i seko jira; damajira *lajɛ*. **furadama** waati dɔ kɔnɔ, waati bɛɛ, kabini min kɛra. Karisa furadama: kabini karisa dara. A furadama ma dɔlɔ min. **ka i yɛrɛ dama dɔn** ka i seko dɔn, ka i dan dɔn.

damada *wdft* ka i yɛrɛ majigin i kumacogow ni i kɛwaleyaw la. A bɛ fɔ fana ka i mada.

damadɔ *hl* hake dɔ min man ca. A nali tɔ tora tile damadɔ ye. **damadɔw** hake dɔ min man ca. A nali tɔ tora tile damadɔw ye.

damagwɛlɛn *td* **dagɛlɛn**, **dalagɛlɛn** *lajɛ*.

damaja *td* **dalaja** *lajɛ*.

damajalan *td* 1 bana dɔ min bɛ jolisira la ni a bɛ jɛgenɛbilɛnkɛ bila mɔgɔ la. 2 dana bana siya wɛrɛw.

damajira *wtlm* 1 njaniya jirali ye ka dɛmɛ kɛ ka se i dan na, seko jirali. A ye damajira kɛ a balimake ka kɔnɔ la. *wdft-i* **ka i damajira** ka i seko jira. A bɛ a damajira a tɛriw kunkow la. =**damayira**.

daman *t* 1 sanu bɛ bɔ dingɛ min na. **damanda** sanu dingɛw bɛ yɔrɔ min. **damantigi** damanda tigiya walima a jɛmɔgɔya bɛ mɔgɔ min bolo.

Bamanankan Daɲɛgafe

damango *td* mɔgɔ min tɛ mɔgɔw jaabi ka jɛ walima a bɛ u jaabi ni goman ye.

damatan *sl* dɔrɔn, dama. =**damatankulu**.

Demisenniɯ damatankulu taara kungo kɔnɔ ka taa suruku gɛn.

damatɛmɛ *td* 1 dansagon, ko min tɛmena a dama kan. **damatɛmɛko** fɛn min dama tɛmena.

damatɛmɛmɔgɔ mɔgɔ min ka ko dama tɛmɛlen, min bɔlen, min bɛ fɛn bɛɛ nege bɔ.

damayira *td* **damajira** lajɛ.

daminɛ *wlm* dabɔwaati, kun, fɔlɔli, fɛn dɔ kun bɛ ta yɔrɔ min na. Kabini samiya daminɛ a taara Saheli. *wdf* ka dabɔ, ka fɔlɔ, ka sen sɔrɔ fɔlɔ. U ka jɛnɛjɛ bɛ daminɛ surɔfanaw dunnen kɔ.

daminɛtuma/daminɛwaati waati min na fɛn dɔ bɛ fɔlɔ ka sen sɔrɔ.

damɔ *wlm* dafununi min mɔgɔ bɛ a kɛ ni i diminen don. *wdf* **ka i damɔ**, ka i dafuruku kuru cogo dɔ la ni i diminen don.

damuguri *wlm* waleya min ye ji keli ye ka da kucukucu. *wdf* **ka i da muguri**: ka i da kucukucu ni ji ye.

damun *wlm* surɔfɛn dili dɔ ma a ka seerejuguya kɛ. *wdf* **ka dɔ damun** ka surɔfɛn di a ma yalasa a ka seerejuguya dɔ kɛ.

damunu *wdf* ka fɛn dɔ da cɛ, ka a kun yelemɛ, ka a jɛsin. A ye a ka kuma damunu ka se u ma.

dan *wdf* **ka fɛn dɔ dan** ka taa ka o ka minɛli jɛ, ka bali ka minɛ sababu dɔ fɛ, ka porokoto. Warabilɛn ye wuluw dan. **ka [taa ka] dan kɛ** *wtm* ka i yɛɛ sɔrɔ i genbagaw/nɔfɛfɛnw na. Nson ye dan kɛ: nson taara ka dan kɛ.

dan *wdf* ka tɛmɛ fɛn dɔ fɛnmasina kan/la; ka a bila i kɔfɛ. A ye bɛɛ dan boli la.

dan *t* 1 laban yɔrɔ, ban yɔrɔ, kuncɛ yɔrɔ. Nin ye a ka foro dan ye. 2 fɛn tɛ min kɔ, fɛn min sera a kuncɛ yɔrɔ ma. Nin ye a ka fanga dan ye. A dan ye nin ye. *wdf* ka jɔ yɔrɔ dɔ la. Ne bɛ dan yan. Ne dan ye nin ye. **ka karisa se a dan na** 1 ka kɛ sababu a ka waleya dɔ kɛ fɔ ka taa se a dɛsɛli ma. 2 ka a tɔɔrɔ, ka kɛ sababu ye ka a dusu kasi. **ka se i dan na** ka se i kaari kaari la; ka waleya kɛ i tɔ tɛmin kɔ.

dan *t* 1 bana dɔ min bɛ laban ni kuru wulili ye mɔgɔ kɔgɔ ni kɔ la. **dankɔgɔdimi/dankɔdimi** kɔgɔdimi ni kɔdimi min bɛ laban ni kuruba bɔli ye mɔgɔ kɔ ni i disi kan. A bɛ fɔ fana ko dan. **dantɔ** dankɔgɔdimi bɛ ka dan bila mɔgɔ min na.

dan *t* foli la kuma sen dɔ min bɛ i ko dugawu. Ala dan ka na ni i ye. I dan ka segin.

dan *wdf* ka fɛn dɔ hake jate, ka a dama dɔn, ka a don jate la. Ne ye kalanso mɔgɔw dan ka a kɛ muga ni duuru ye.

dan *wdf* ka fɛn dɔ i n'a fɔ senɛfɛn kɛ kɛ dugu la, ka a si don dugu jukɔrɔ. Samiya daminɛ la, mɔgɔw bɛ

jɔsiw ni tigasiw dan. *wt* **danni** 1 waleya min ye ka senɛfɛn dɔ si dan dugukolo la ye. Samiyadonda ye danni waati ye. **danniji** dannisani; sanji min mana bin senɛkelaw bɛ danni daminɛ. **dannikɛla** mɔgɔ min bɛ danni kɛ. **dannikɛkoroden** dannikɛkoro, baradennin min bɛ kɛ ka jɔsi ni senɛfɛn wɛrɛw dan. **dannikɛmansin** mansin min bɛ kɛ ka senɛfɛnw dan. **dannisani** 1 mɔgɔ min ka jumanya bɛ se bɛɛlajɛlen ma. 2 jɛliw ka mɔgɔ baramakan dɔ. **danniwaati** san waati min ye senɛfɛnw danni tuma ye.

dan *t* kuru min bɛ kɔ la ni mɔgɔ dɔw ni a bɛ wolo. Dan ye woloniye bana ye.

dana *t* bana dɔ min bɛ jolisira la ni a bɛ bange adamadenw cɛya ni u musoya la. Dana bɛ yelemɛ jɔgɔn fɛ joona cenimusoya fana senfɛ.

dananjugu *td* mɔgɔ min ka jugu fɔ k'a dama tɛmɛ. =**daanejugu**.

danbe *t* 1 bonyɛ, yɛrɛbonyɛ, yɛrɛtanga min ni mɔgɔ bɛ a da i yɛrɛ kan walima i ye min sɔrɔ i ka danbaya la ka o sira taama. 2 sɔn, kɛcogo; kokɛta. Nin tɛ hɔrɔn danbe ye: nin tɛ hɔrɔn sɔn ye. **ka baara kɛ a danbe la** A bɛ baara kɛ a danbe la: a bɛ baara kɛ a kɛcogo la. **danbema** danbe bɛ waleya walima mɔgɔ min na. **danbentan** danbe tɛ min na. **ka danbe bɔ karisa la** ka karisa bonyɛ bɛɛ bɔ a kan. A ka waleyajuguw ye a danbe bɔ a la. **danbebɔnako** waleya min bɛ mɔgɔ danbe bɔ i la. **danbesegin** waleya min ye ka mɔgɔ dɔ walima fɛn dɔ segin a cogo kɔrɔ ma. **ka karisa danbe segin** ka a bila a danbe kɔrɔ la.

danbilen *td* woro min ka bilɛn.

dance *td* furancɛ min bɛ yɔrɔ fila walima waati fila dan jira. Mali ni Konowari dance ye Zegwa ye.

danfara *td* yɔrɔ, waleya, sɔn, cogoya [...] min bɛ fɛn fila bɔ jɔgɔn na. Bamanan ni Maninka danfara ye mun ye?

danfin *td* bagan min farila ka fin kɔsɛbɛ.

danga *t* kuma min bɛ juguman kisi ni mɔgɔ walima fɛn dɔ ye. *wdf* **ka mɔgɔ walima fɛn dɔ danga**: ka kojugu kisi ni a tigi walima o fɛnmasina ye, ka a jinin Ala walima jɛmamafɛnw fɛn u ka ko dɔ kɛ o tigi walima o fɛn na. A fa ma a danga. **dangaden** 1 mɔgɔ min dangara a masaw, a fafilanw, bafilanw ani a ye juguman kɛ mɔgɔ minnu na fɛ. 2 fugari, mɔgɔlankolon. *wt* **dangali** waleya min ye dɔ danga ye. **dangalikan** kumakan min bɛ fɔ danga senfɛ.

danga *t* **dagan** lajɛ.

danga *t* shɛ min ma kɔgɔ kɔsɛbɛ, shedanga.

danin *t* nakɔ jirmisen dɔ min denw ka bilɛn ni a bɛ kɛ na la. A bɛ fɔ danin ma fana ko **tamati**. Danin buruju ye Lamɛrɛkɛn dugukolo ye.

dankalan *td* sa dɔ min dala ka suma kinni fɛ ni a bɛ sayi fura ye. =**tutudankalan**.

dankan *td* baji, kɔ, ani ji sigiyɔrɔ kerɛda, ji kangon.

dankan *td* kankɔrɔsigi, mɔgɔ min dalen bɛ dɔ kan si la, fanga la walima joyɔrɔ wɛrɛ la.

Dankaran Tuman *tj* Mande faama dɔ min tun ye Sunjata kɔrɔkɛ ye ni ale de kɛra sababu ye ka Sunjata ni a ba gen ka bɔ Mande.

dankelen *td* 1 bagan min kɔgɔlɛn don ni a bɛ balo a kelen na. 2 mɔgɔ min bɛ se a yɛrɛ kɔrɔ kɔsɛbɛ, min ka dɔniya ni a dalilu ka can, kamalɛnkɔrɔ walima muso kulusitigi.

dankodimi *td dan lajɛ.*

dankun *td daanku lajɛ.*

dankunbere *t* kulusi walima tafe min bɛ dan a donbaga kunbere la.

dankunbere *td* kulusisuguba walima taafe min dan kumere la.

dankɔnɔ *t* fini min bɛ saransaran ni miseli ni gari ye ka don kɔjɔmuso la kɔjɔsɔ kɔnɔ.

dankɔrɔba *td* mɔgɔ min bɛ ko dɔn kɔsɛbɛ, min ye ko caman ye a jɛ na; mɔgɔ kologɛlɛn.

danna *wtlm dannaya lajɛ.*

danna *sl* minnu tɛ jɔgɔn kan, minnu bɛɛ bɛ a ta fan. U bɛ dumuni kɛ u danna: u tɛ dumuni kɛ jɔgɔn fɛ.

danna *t* nkalon, fɛn min dara mɔgɔ la ni i sɔn tɛ. "Danna man jugu, kɛ n'sɔn ye de ka jugu."

dannamɔgɔ *t* i dalen bɛ mɔgɔ min na, mɔgɔ min tɛ mɔgɔ janfa.

dannaya *wtlm* hakili sigili ka fɔ mɔgɔ dɔ tɛ i janfa, ko fɛn dɔ tɛ basi si lase i ma, olu cogoya. =**danna**.

dannajɔgɔn *td* sigijɔgɔn, dan bɛ mɔgɔ minnu ni jɔgɔn cɛ.

danni *wt dan lajɛ.*

danɔrɔ *wdf* ka fɛn dɔ gɛrɛn, ka a da nɔrɔ ni bɔgɔ, kɛjɛ, mana[...].jɛ.

danpere *t* 1 duguma dawolo wɛrɛli ka jɔgari labɔ walima dusukasi jirali sɛnfɛ. **ka i danpere bɔ** ka i duguma dawolo sama ka bɔ. **ka i danpere bɔ mɔgɔ la** ka i jɔgari labɔ walima k'i ka dusukasi jira a tigi la ni danpere bɔli ye. =**danperi**, =**danperu**.

danperi *t danpere lajɛ.*

danperu *t danpere lajɛ.*

dansa *t* Kasɔnkaw ka jɛnaje ni dɔn dɔ.

dansagon *wtlm* dantɛmɛ, damatɛmɛ, tɛmeli laada kan.

danse foli min bɛ kɛ kuma la taamala ye ka a bisimila. I **danse** I bisimila. Ala dan ka na ni i kɛnɛman ye.

danse *t* [*tk* danse] nazaradɔn, dɔn.

Dansɔkɔ *tj* 1 donsow ni donsonkɔnifɔlaw majamukan, donsow ni donsonkɔnifɔlaw fokan. 2. mɔgɔ min bɛ ko gɛlɛnw kɛ, min bɛ dan tɛmɛ.

dantanfɛn *t* baganw, fɛn minnu tɛ se ka kuma.

dantige *t* nakun, fɛn min bɛ dan ci nabaga ni a ye mɔgɔ minnu sɔrɔ ni jɔgɔn cɛ. *wdf* 1 ka i nakun fɔ, ka kɛnɛ tige i kumajɔgɔn ni i nakun cɛ. 2 ka fɛn dɔ da jama kɔrɔ, ka a jɛfɔ. **dantigefoli** tɔjɔbilafoli *lajɛ.*

dantigekan kuma min bɛ kɛ jɔgɔn ye dɔ sɛnfɛ; kɔrɔfɔ min bɛ kɛ jɔgɔnyekɛla bɛɛ kɛlɛn kɛlɛn fɛ. A dantigekan kɛra ko "a nalen bɛ wari jɔnin" ye. =**dantike**.

dantike *t dantige lajɛ.*

dantɔ *ml dan lajɛ.*

danye *t* Ala ka fɛn latigɛlɛn, mɔgɔ dara ni min ye, min dara i bɔgɔ la.

dana *t dajɛ lajɛ.*

dajɛ *t* 1 kumaden kɛlɛnkɛlɛnna, kumakan kɛlɛn. . N'ye dajɛ damadɔ fɔ a ye. 2 sɛjɛ, sɛnjɛ, suman ko kɛlɛn. A ye dɔgɔ tige jele dajɛ kɛlɛn. **dajɛgafe** kumadengafe, kumadenkitabu; kumaden jɛfɔli ni u misaliw bɛ gafe min kɔnɔ. =**dajɛ**.

dajɔgɔn *td* 1 furuce walima furumusɔ welecɔgɔ dɔ. Dajɔgɔn saya man jɛ. 2 Cɛnimusoya bɛ mɔgɔ minnu ni jɔgɔn cɛ.

dajaniya *td* janiya min jirala ni kuma ye.

dajɔnɔ *td* dakumunsun feere min bɛ kɛ na la walima ka wuli ji la ka min.

dara *t* [*tk* drap] birifini fɛkɛnman min bɛ yɛrɛkɛ dalanw kan.

daraja *t* sara, mandiya min bɛ mɔgɔ tɔgɔmaw ni mɔgɔ saramaw la.

daraka *t* dumuni min bɛ kɛ sɔgɔmada fɛ. An ka daraka tun ye mɔni ni tosira ye.

darakase *t* jiri dɔ min den ji bɛ min ni a kolo kise fana bɛ dun. A bɛ fɔ darakase ma fana ko sɔmɔn.

darali *t* baganw bɛ feere sugu min na. A bɛ fɔ darali ma fana ko garabali.

darapo *t* [*tk* drapeau] jɔnjɔn *lajɛ.*

darɔ *t* ntanan min bɛ fɔ namako ni kɔmɔko sɛnkɔrɔ. A mankan ni mango ta bɛ tali kɛ jɔgɔn na.

darɔndi *t* 1 dalandi, dalamisɛn *lajɛ.* 2 mɔgɔ min ka kuma sumalɛn ani a tɛ digi mɔgɔ la. **darɔndiya** mɔgɔ darɔndi ka cogoya.

darula *t* fɛn min bɛ waleya dɔ sɛmentiya. A ye a kɛlɛtigɛbolo jira ni nɛnini darula ye.

daruna *t* kunko, mɔgɔ kɔnɔganko, haju min ka gɛlɛn dɔɔni.

darɔdun *wdf* ka i da lamaga i n'a fɔ i bɛ dumuni na hali ni dumuni tɛ i da. A bɛ a darɔdun ni a ye dumuni ye.

darɔkan *t dalakan lajɛ.*

darɔkolon *td* 1 jɛn tɛ min da, min jɛnw bɛ bɔnna. 2 dalilu tɛ mɔgɔ min da, barika tɛ min ka kuma la.

dasaran *wdf* ka bɔrɔ da mine ni gari ye, ka miseli ni gari kɛ ka a da saran.

dasi *t dalasi lajɛ.*

Bamanankan Dayegafe

dasi *wdft* ka fen dɔ gosi ni fanga ye. =**desi**.

dasiri *wdft* 1 **ka minan dɔ dasiri** ka juru siri a da la sanko a kɔnɔfen kana bɔn i n'a fɔ bɔrɔ. 2 **ka mɔgɔ dɔ dasiri** ka dalilu ke o mɔgɔ la sanko a kana se ka fen juguman fɔ a kuma ko dɔ la. **k'a dasiri ni boli ye** a kana se ka kuma waleya dɔ kan. =**dugudasiri**.

dasiri *td* jine walima bagan dɔ min be dugu kɔlɔsi, ka a kisi ni ka a tanga. A be fɔ a ma fana ko dugudasiri.

dasonya *t* gundo dɔ poyili. **ka i da sonya ka dɔ fɔ** ka gundo dɔ fɔ.

dasu *t* sɔngɔ min man gelen. Tigasenni waati tigakene be sɔrɔ dasu la sugu la.

dasɔgɔ *wdft* **ka yɔrɔ dɔ dasɔgɔ** ka kɔnin ke ka a da sɔgɔ, ka a gogoro sɔgɔ. A ye kalanso dasɔgɔ.

data *wdft* ka fen dɔ damine, ka segin a kan.

datige *wtlm* 1 waleya min ye fɔlɔ ye. 2 jagokela ka wari fɔlɔ sɔrɔlen sannifen fɔlɔ feerelen na. 3 sumusumu, mɔgɔ ka senefen dɔ dunni senje fɔlɔ. *wdft* **ka fen dɔ datige** ka fɔlɔ ka i nɔ bila o fen masina la. **ka sannifen datige** ka ke mɔgɔ fɔlɔ ye ka o sannifen san. **ka jɔkura datige** ka ke mɔgɔ fɔlɔ ye ka jɔkura dun, ka jɔkura dunkofɔlɔ ke.

datige *wdft* **ka fen dɔ datige** ka da bila a la. **ka so datige** ka da tige a la.

datoli *td* da min kasa ka go, mɔgɔ min dafijne kasa ka go ka a ke a da kobaliya ye, da min jinw tolilen don.

datu *td* **da laje**.

datugu *wtlm* 1 minen min be ke ka minen were datugu; tasadatugu, dagadatugu. *wdft* 1 ka so/minan da tugu a la, ka datugulan bila a la. 2 **ka dinge walima wo datugu** ka a geren. 3 **ka mɔgɔ datugu** ka a don so kɔnɔ ka da sɔgɔ; ka a don kaso la. **datugulan** minen min be ke ka minen were datugu.

datuma *t* waati min na mɔgɔ be taa i da, dawaati.

datunu *wdfl* ka sa, ka sosegin.

dato *td* dumunifen min dɔ dunna, dumuni dunnen tɔ. **kɔnɔdato** jiriden min dɔ dunna kɔnɔw walima fenjenamaw fe.

dawolo *td* 1 wolo fila minnu be sigi jɔgɔn kan jinw sanfe adamadenw ni baganw dɔw la. 2 dance, kereda. Senegali be kɔgɔji dawolo la. *wdft* **ka i dawolo susu** ka finnan ke dawolo la. **dawolosusu** finnan keli dawolo la ni miseli ye. **dawolosusula** muso min ka baara ye dawolo ni jintara susuli ye ka u fin.

dawɔrɔ *wdft* ka fen dɔ datugulan wɔrɔ ka bɔ a je ma; k'a dayele.

dawɔrɔ *td* laada ni jenaje minnu be ke bolokoli temenen ni tile wɔrɔ ye.

dawula *td* sara, tɔgɔ min be mɔgɔ sarama la. Karisa dawula ka bon: a tɔgɔ ka bon; mɔgɔ mandi don.

dawulama sarama, doloma, dawula be min na.

dawulantan sarantan, dawula te min na.

dawuli *wdft* ka fen dɔ damine, ka a damine tuguni. U ye u ka kelekɔrɔ dawuli.

dawusulan *td* 1 daraka. **dawusulan** fura, dalilu min be barika don mɔgɔ kumakan na.

dayaya *t* kuma min te kuma sebe ye ni a be mɔgɔ segen. **ka i dayaya ke** karisa **la** [i] i ka karisa tulokɔrɔgan. I dayaya be n'na: i be n'tulokɔrɔgan.

dayele *wdfl* ka yeɛ, ka damine. Sugu dayelela. *wdft* 1 ka yɔrɔ dɔ da yeɛ i n'a fɔ ka so dayele. 2 **ka fen dɔ dayele** ka da bila a la. A ye bara dayele. Muso ye lɔkɔtibara dayele. 3 **ka fen/yɔrɔ dɔ dayele** ka a yɔrɔ bila sen kan, ka a senje fɔlɔ ke. Sikɔrɔkaw ye u ka sugu dayele dɔgɔkun temelen in.

dayele *t* lagalagatɔ, dajibɔn, sogo.

dayimu kayimu *sl* abadaa, waati beɛ. Dayimu kayimu sigarati be a da.

dayɔrɔ *t* siyɔrɔ, mɔgɔ be da yɔrɔ min na.

de ka ka tila ka, o kɔfe. Ne ye dumuni ke de ka sunɔgɔ: ne ye dumuni ke ka tila ka sunɔgɔ. KK discuss

de [*walekebag*a, *wale walima kumaden were sinsinnan*.] Ne de ta don. Buba be na de. KK discuss

de *nl* yala? yala [...] wa? E te taa donkeyɔrɔ la de?: Yala e te taa donkeyɔrɔ la wa? KK discuss

dedenin *ml* fitinin, min ka dɔgɔn.

deenkun *wdft* **ka fen dɔ deenkun** ka i kungolo don yɔrɔ dɔ la ka fen dɔ laje, ka i den ka fen o file, ka i dogo ka fen o file. *wt* **deenkunni** denni ka fen dɔ laje.

dege *wtlm* kalan, kɔlɔsili, seginni waleya dɔ kan ka se a la. *wdft* 1 **ka fen dɔ dege** ka o fen keli kalan. Ne be negesoboli dege: ne be negesoboli kalan. 2 **ka mɔgɔ dege [fen dɔ la]** ka a tigi kalan [o fen na]. **degeden** kalanden, mɔgɔ min be ka dege.

degedege *wdft* ka mɔgɔ jɔgɔjɔgɔli, k'a layele ni a galaka, kamankɔrɔla ni a sentege jɔgɔjɔli ye.

degun *wdfl* ka tɔɔrɔ, ka segen baara, bana walima dusukasiko dɔ fe. *wdft* **ka mɔgɔ degun** ka a tigi tɔɔrɔ, ka a ni tɔɔrɔ, k'a segen. Bana in ye a degun kosebe. **ka bolo degun** ka i ka baara caya. **ka karisa bolo degun** ka ke sababu ye ka a ka baara caya: Seneke ni geseda be ka a bolo degun.

deli *wtlm* mɔgɔ degera fen min na. Deli fara man di. *wdfl* **ka deli fen dɔ la:** ka dege o fenmasina na. **ka deli ka** [...] ka ke cogoya la min te i seja fɔlɔ ye. A delila ka taa Kayi.

deliko *t* i delila ko min na.

delinafen *t* mɔgɔ delila fen min na. A be fɔ delinafen fana ma ko delinanko.

delinanko *t* i delila fen min na. Delinanko ni deliko ye kelen ye.

den *t* hadamaden, bagan ani jiri si kura min tantan wolola. **denke** adamaden ni bagan den ceman. **denmuso** adamaden ni bagan den musoman. *wdf* ka si to, ka si bila, ka den wolo. *td* **jiriden** den min be ke jiri feerelen fe. 2 fen fitinin min tigelen ka ba a to la: **toden**, **negeden**, **juruden**. 3 mago ye kura ye fen min na: **kalanden**, **bolokoden**. 4 mago ye jekulu min do ye: **doden**, **komoden**, **diden**.

denba *t* 1 muso min ni den be a fe. A be fo denba ma fana ko denbatigi. 2 bonye taara ka di muso min ma ko a ka ke mago were den ka denba ye bolokoli walima koro senfe. **denbadon** denbaw be don min ke denko do jenaje la, o dununsen ni a dansen. **denbajala** 1 denbaya bonye dira muso min ma. 2 jala min be siri ka ke ka o bonye tali jira. **ka denbajala di karisa ma** ka denbaya bonye ta ka di a ma. **denbajugu** 1 ba min ka jugu a denw ma walima min te u don sira juman koru. 2 denba min ka jugu walidenw ma. **denbajuguya** denba min ka jugu, o cogoya.

denbanuman *td* **misennmannin laje**.

denbana *t* bana min ka teli ka denmisenninw mine, denmisenya bana.

denbatigi *t* 1 den be muso min fe. 2 den be ce min fe, ce min muso ni a den [ni a moden] ka ca, kabilatigi. 3 bagan min be ka a denw lamon: saga denbatigi, she denbatigi. **denbatigiya** denbatigi ka cogoya. 5 **denbatigiya** *wdf* ka ke denbatigi ye.

denbaya *t* ga ni gadenw; fa ni ba ani u denw; fa ni ba, u denw ani sinjisiraw beelajelen; kabila. **denbaya** *wdf* ka ke denbayatigi ye, ka ke denbatigi ye. **denbayatigi** 1 denbaya be mago min fe. 2 denbaya doni be mago min kan,

denbilennin *t* denjinenin, den fitinin, den min tantan wololen don ni a ka bilen. =**denjnenin**, =**denjnenin**.

denbo *t* 1 fugari, mago min fasannen don, mago min te foyi je. 2 siranbagato.

dende *t* nene kunbaliya mago do la. Dende be karisa la: Karisa te nene kun.

denfa *t* 1 ce min ye den wolo. 2 bonye dara ce min kan ka ke mago were den ka denfa ye. **denfaya** bonye tara ka mago min ma ko a ka ke do ka denfa ye, o cogoya.

denjugu *t* mago min konona ka jugu; min te a fe ka foyi tila a ni mago were ce.

denkelenba *t* muso min den ye kelen doron ye.

denkelendemebaa *t* **denkelendemebaga laje**.

denkelendemebaga *t* dorogu, nisondiyafurakise min be taa ni a be a to mago kana segen don ka i to baara la. =**denkelendemebaa**.

denke *t* den ceman.

denko *t* fen o fen min be ke den kama i n'a fo denkundi, bolokoli, koro.

denkofilen *t* den be ko filen walima minen min na.

denkundi *t* 1 den kunsigi jugu dili ka ba a kun sani a togo ka da. 2 den togo dali ani jenaje ni laada minnu be ke o la. =**dentogoda**. **ka den kun di** ka den kunsigijugu di; ka den togo da.

denmarayoro *t* den be mara yoro min na sara la.

denmineden *t* 1 npogotiginin min be a dogonin walima a dogonin filan mine yalasa o ba be se ka baara were ke. 2 npokotigi walima musomisen min be den mine sara la. **denminedenya** denmineden ka baara, o baara cogoya. =**dennamineden**, =**dennomineden**.

denmisen *t* mago min si ma lamon, sifin. **denmisenteri** mago min ye i teri ye kabini denmisenya la. **denmisenya** mago min ye denmisen ye, o cogoya ani waleya minnu sirilen be denmisenw ka cogoyaw la =**denimisenninya**. **ka denmisen(nin)ya ke** ka i ka sifinya tile ke; ka siraw taama min ke magokorow ka sira taamata ye. A ye a ka denmisenya ke Kulukoro.

denna *t* den, denmisennin.

dennaani *wlm* 1 den lanaanili. **dennaanina** mago min be den lanaani.

dennaban *t* den laban, lagare, sinnaban.

dennabonetogo *t* togo min be denw na minnu korow ma balo i n'a fo Sununku, Filifin, Nakunte, Buguri.

dennamineden *t* **denmineden laje**.

dennimasaya *t* sariya minnu be den ni a wolobagaw ce, waleya minnu ka kan ka latige den ni a masaw ce; den ni a wolobaga joyorow ka taa jagon yoro la.

dennin *t* 1 npogotiginin, npogotigi. 2 I te npogotigi min togo don, o weleco. Dennin o!

dennomineden *t* **denmineden laje**.

densaya *t* denw ka saya min be sababu bana ni dumuni nafama dunbaliya fe.

denso *t* den be kogo konobara yoro min na ni a be adamaden ni bagan minnu be den wolo la.

densu *t* denbo, fugari, salabagato, barikantan.

dentogoda *t* den togo dali min be ke a wolo kunjagon; denkundi laje.

denjnenin *t* **denbilennin laje**.

denjnenin *t* **denbilennin laje**.

depote *t* [*tk* *depute*] politikimago min sigilen don dugu walima kafo do magow fe ka kuma ani ka baara u togo la jamana do politiki siratigew la.

deren *wdf* ka fara jagon kan; ka gere jagon na. **ka deren [...]** **kan** ka sigi a kan ni barika ye. A ye i sen deren ne sen kan.

desanburu [*tk* *decembre*] *t* tubabukalo do, tubabusanjate kalo tannifilanan. A be fo fana ko desanburukalo.

dewu *t* kulokanba cogoyaladege. A kulola dewu!

Bamanankan Dajegafe

dɛ t 1 kuma min bɛ fɔ ka da mɔgɔ tɔgɔ kan k'a jira a la ko i bɛ a fɛ ka fɛn dɔ fɔ a ye. Buba dɛ... 2 min bɛ i ko: 'I b'a dɔn.'. **Buba dɛ...** Buba, i b'a dɔn.

dɛ tiyɛn na, haali, dɛrɛ. **Ne tɛ taa dɛ!** Tiyɛn na ne tɛ taa.

Dɛbɛ tɛ dala belebele min bɛ Joliba kan Moti mara la.

dɛbɛ t kɔnɔ, garijigige. **ka dɛbɛ ta** ka kɔnɔ ta. A muso ye dɛbɛ ta: a muso ye kɔnɔ ta.

dɛbɛ hl binaani. Dɛbɛ ni tan: biduuru.

dɛbedilanya hl bisaaba ni duuru fɔcogo kɔrɔ.

dɛbɛn t dalan min dilalen ni sebe, zimini walima bin dɔw kala ye.

dɛɛgɛdɛɛgɛ wɔft 1 ka karisa balo ka jɛ, ka a tiyɛn ni dumuni ye. 2 ka i ka dumuni dun dɔɔni dɔɔni sanko i ka a diyabɔ.

dɛɛkun wɔft ka dugukolo dalakɛjɛ.

dɛɛndɛ t minan fitini min bɛ ta fɛn dɔ cɛli walima a tɔmɔli kama ka kɛ bɛ minanba dɔ kɔnɔ i n'a fɔ sitɔmɔ dɛɛndɛ.

dɛɛndɛn wɔft ka mɔgɔ dɔ sɛnsɛn dɔɔni dɔɔni, ka a lataama dɔɔni dɔɔni. =**dɛndɛ**.

dɛfɛ wɔft ka fɛn dɔ fɔsɔn jɔgɔn na i n'a fɔ jurukisɛ walima fu. A ye fu dɛfɛ ka jiribolow siri jɔgɔn na.

dɛgɛ t dumuni siya dɔ min dila cogo ka ca nka a caman ni nɔnɔkumun walima nsiramugu bɛ dila. A caman na, dɛgɛ bɛ dila ni jɔ ni malo ye. **ka karisa dɛgɛ min** ka a salɛn kɔ saraka dɛgɛ min. **karisa da ka jɛ a ma dɛgɛ min** ka kɛ komi i ye fɛn sɔrɔ cogoya dɔ la ka a sɔrɔ i ma foyi sɔrɔ. **dɛgɛkɛnɛ** dɛgɛkura, dɛgɛ min ma don kumun na.

dɛgɛkumun dɛgɛ min donna kumun na. **ka dɛgɛ susu** ka dɛgɛ dila. **ka dɛgɛ yɛlɛn** ka jɔmugu kɛ jɔntin na ka kɛ dɛgɛ ye. **dɛgɛbɛjɛ** nɔnɔ tɛ dɛgɛ min na. **ntɔmidɛgɛ** dɛgɛ min bɛ nɔɔni ni ntɔmiji ye ka tigadɛgɛ kɛ a la. **sarakadɛgɛ** 1 dɛgɛ min dilala ka di mɔgɔw ma saraka ye. 2 fɛn min ye foroba ye, min ye fuu ye; fɛn gansan. **segukadɛgɛ** dɛgɛjalan min bɛ dila ni saɔn jirannen ni nsiramugu ye. **tarɔdadɛgɛ** dɛgɛ min bɛ dila furabulu la ka tobi bunubunu na.

dɛli wɔft 1 ka mɔgɔ lasabali a ka fɛn dɔ to yen. 2 ka fɛn dɔ ninin mɔgɔ fɛ. **ka mɔgɔ dɛli wari la** ka wari ninin a fɛ. **dɛlibaga** mɔgɔ min bɛ dɛlili kɛ. A bɛ fɔ dɛlibaga ma fana ko dɛlilikɛla. wt **dɛlili** ka mɔgɔ dɛli, ka mɔgɔ lasabali, o waleyɛ. **dɛlilikɛla** mɔgɔ min ka baara ye dɛlili ye; dɛlibaga lajɛ; min bɛ mɔgɔ lasabali.

dɛlɛn wɔft ka i dulon, ka i nɔrɔ fɛn dɔ la dɔɔni. Ka i dɛlɛn mobili bolitɔ la: ka i dulon mobili bolitɔ la.

dɛmɛ wɔft **ka karisa dɛmɛ** ka i bolo don a ye, ka don a jigi kɔrɔ ni kuma, waleyɛ, walima fɛn dɔ ye.

dɛmɛdɛmɛ wɔft **ka i dɛmɛdɛmɛ** ka taama dɔɔni dɔɔni. Cɛkɔrɔba ni musokɔrɔba bɛ u dɛmɛdɛmɛ ka taa misiri la.

dɛmɛjɔgɔn t mɔgɔ min bɛ a bolo don i ye, min bɛ i dɛmɛ.

dɛn t fɛnɛnɛnɛna dɔ min dimɔgɔlama don ni a bɛ mɔgɔw ni baganw kin. Dɛn dɔw bɛ sunɔgɔ bana sababuɛ.

dɛn wɔft ka dulon. Jurufilɛn dɛnɛn don suruku la.

dɛn wɔft ka i jɛmadogo yalasa i bɛ sɛ ka fɛrɛ i jɛninɛn ma. Donso bɛ a dɛn jiritu la ka sogow makɔnɔ.

dɛnda t da fitinin min bɛ bɔ karangakogo la ni mɔgɔw bɛbɔ a fɛ keɛlɛ mana don dugu kɔnɔ.

dɛndɛ wɔft **dɛɛndɛn lajɛ**.

dɛndɛbijɛ tɔ samanɛnɛ welecogo dɔ.

dɛndɛndɛn t fɛn min finnen don cogoyaladɛgɛ; mɔnimɔnimɔni. A finnen dɛndɛndɛn: a finnen mɔnimɔnimɔni.

dɛnɛ t 1 kogo. so dɛnɛ: so kogo. 2 farikolo daminɛ yɔrɔ, farikolo, dugu dance. Ni i ye i bolo da n dɛnɛ kan n bɛ wele dugutigi bilon kɔnɔ. An tɛ jɔ ni an ma sɛ Segu dɛnɛ ma. =**dɛnɛn**.

dɛnɛn t **dɛnɛ lajɛ**.

dɛnɛnbakirinti t dununkala welecogo dɔ.

dɛnkuru t damatɛmɛsiran min bɛ mɔgɔ bali ka i yɛrɛ makaran; siran min bɛ mɔgɔ ja ka i sɛn girinya.

dɛnkuru ka [mɔgɔ] minɛ siran damatɛmɛ ka [mɔgɔ] bali ka bɔ a nɔ la. A kɛlɛn ka waraba ye dɛnkuru ye a minɛ.

dɛjɛ t nɛgɛ siya dɔ.

dɛrɛ tiyɛn na, yɛrɛ dɛ. A bɛ na dɛrɛ!: a bɛ na yɛrɛ dɛ. =**dɛ**.

dɛrɛ wɔft ka fɛn dɔ donfan ni a bɔfan bɛɛ minɛ, ka sira bɛɛ tige a la. Wulu ye jakuma dɛrɛ dogodogo la. =**dɛrɛn**.

dɛrɛ kabali kuma min bɛ fɔ ka k'a jira ko fɛn dɔ ye kabako walima damatɛmeko ye. dɛrɛ!

dɛrɛn wɔft **dɛrɛ lajɛ**.

dɛrɛsi kabali fana sa! kuma min bɛ fɔ k'a jira dɔ la ko i jiginna a la walima ko a ye dantɛmeko dɔ kɛ. B uba dɛrɛsi!

dɛsɛ wɔft sɛgɛn, fantanya, sebalia. wɔft ka kɛjɛ i yɛrɛ kɔrɔ, ka kɛjɛ ka i yɛrɛ balo, ka kɔrɔ ka kɛjɛ fanga la baara kɛ. **ka dɛsɛ fɛn dɔ la** ka kɛjɛ o fɛnmasina la. **ka dɛsɛ fɛn dɔ ma** ka kɛjɛ ka sɛ hake dɔ ma, yɔrɔ dɔ ma. **ka fin kɛ ka jɛ kɛ ka dɛsɛ/ka i sɛn don ka i bolo don ka dɛsɛ** ka cogoya bɛɛ kɛ, ka i sɛko bɛɛ kɛ ka dɛsɛ. **dɛsɛbagatɔ** sɛgɛnbagatɔ, fantan; mɔgɔ min kɔrɔla kɔsɛbɛ ni a fanga ye a bila. **dɛsɛbagatɔya** dɛsɛbagatɔ ka cogoya.

dɛsɛ wɔft 1 ka jiri **dɛsɛ**: ka a fara bɔ a la. 2 ka fɛn dɔ **dɛsɛ**: ka dɔ tige fɛn dɔ la yalasa a selekew bɛ kɛ i sago ye. Numuke bɛ jiri dɛsɛ ka kɛ jirimaanin ye. =**lɛsɛ**

dese *t* sogobu min be mɔgɔ senkala kɔfɛlan na, dulɔndulɔn.

deselelan *t* semen min be ke ka deseli ke.

dese nyerekoro *t* mɔgɔ min deselen don walima min badaa te se a yere koro.

desi *wdf* ka bugɔ, ka gosi, ka ti. 2 ka fen dɔ **desi**: ka a gosi, ka a ti. Dibi la, a ye kungolo desi kogo la.

di *m* 1 da be a fe ka min dun, o cogoya. Di ka di. To ka di ne da. 2 Nun be a fe ka fen min suma men, o cogoya. Latikolon [kasa] ka di. 3 Tulo b'a fe ka min men walima hakili be fe ka min lamen, o cogoya. Dɔnkili ka di, a koro ka di. Nin dɔnkilidala kan ka di. 4 je be fe ka min ye, o cogoya. Nin jɛnaje fileli ka di. 5 farikolo be a fe ka fen min damu. Ka a kɔ digidigi ka di a ye. 6 fen min be mɔgɔ ni sewa, o cogoya. Donsoya ka di a ye. A ce ka di a ye kosebe. 7 fen dɔ ka jeli cogoya. A je ni a tulo si man di nka a sen ka di. A kunna ka di. 8 fen min ka gelen/nogon, o cogoya. Nin kuma fo man di. *ml duman* min ka di (o koro duuru be laje sanfe). **diya** *mt* 1 fen min ka di, o cogoya. 2 ben, teriya, kelebaliya. Diya be u ni jogon ce. **ka i diya bo** ka i nimisi wasa fen dɔ la. A ye a diya bo worojago la. Diya be u ni jogon ce. **ka karisa diya don a yere la** ka hadamadenya sama ni a ye, ka kuma fo walima ka waleya ke min be a nisandiya ni ka a ko diya a yere ye. *mwdfl* ka timiya ka ben. *mwdft* **ka fen dɔ diya** ka a ke fen ye min ka di.

di *wdf* **ka fen dɔ di (dɔ ma)** 1 ka a bo i bolo, i fe, ka a di o tigi ma. 2 ka a ni o tigi la. N'be misi kelen di i ma. **ka i yere di karisa ma** ka a dogoya, ka a neni. *wt dili*.

di *jl* 1 jumen? I be di?: I be cogo jumen? Cogo di: cogo jumen? 2 mun? I tɔgɔ ko di? I tɔgɔ ye mun ye? A ko di? A ye mun fo?

di *t* nɔɔno timiman min be dilan didenw ni wolowolow fe. **dibanga** di min ni a jaga be jogon na. **dibara** 1 di be lasagon bara min konɔ. 2 fen min ka di kosebe welecogo dɔ. **diji** di kolen ka ke minfen ye =**dikolen**. **dinɔɔnɔ** di min bisira k'a jaga bo a la =**dishen**. **dijaga** jaga min be bo di la ni a be ke keje ye. **diwaa** di be wonin minnu konɔ ani dijaga. **diwo** didenw be di da yoro min na min te junu ye.

di *wdf* ka si tige. A be a bonbonsi di dogokun o dogokun. U ye u den kun di kunun.

dibara *t* 1 di be ke bara min na. 2 fen min ka di kosebe, min nanfa ka bon. **ka ke dibara konɔ** ka ke i diya. A be dibara konɔ: a be a diya. **ka ke fen dɔ dibara da la**: ka ke o fenmasina nafamayorɔba la.

dibi *t* wusulikelan; kolokise wusulan, sogo wusulan.

dibida dibi min be wusuli ke o be yoro min.

dibiden jiri walima nege minnu be da dibi sanfe ni fen wusutaw be da a kan.

dibi *t* 1 yeelen te yoro min, yoro min finnen don. Su ye dibi ye. 2 kodɔnbaliya, kalanbaliya. A be dibi la: a te fen kala ma. **ka dibi don** ka yeelen latunun. Sanfin ye dibi don. **ka dibi tige** ka yeelen bo, ka ke sababu ye ka dibi latunun. Kalamenetigiw ye dibi tige. *wdf* ka fin, ka yeelen latunun. Tu dibilen don.

dibigore *t* [tk de l'huile de Gorée] tulu dɔ min tun be ke ka wusulan lamin ni a tun tɔgɔ dalen be Gore gun na Senegali bangu kerefe.

dibilan *t* 1 dalilu min be mɔgɔ bali ka ye adamadenw ni baganw fe, min be dibi don dalilutigi ni daliluntanw ce. **ka dibilan don i ni** [mɔgɔw] **ce**: ka dabali ke min be [mɔgɔw] bali ka i ye u je na, ka tunun kene kan.

dibiri *t* fugula min dilalen ni cekala misen ni sebe walima zimini fura ye. Wolo be ke a daw jako ye.

dibisogo *t* sogo min wusura dibi la. =**dibiwusu**.

dibo *t* 1 junu fiyeli walema didenw ka so fiyeli ka di bo a la. 2 fen nafamaba, fen min tonɔ ka bon soroli ni a ma ke ni segen ye. Nin baara ye dibo ye: nin bara nafa ka bon.

didadi *wtlm* 1 dɔn, ani jɛnaje min be bo Ganadugu. 2 farikolo lamagali ka taa fan caman fe. I be mun didadi la beda kan? *wdf* **ka i didadi** ka i farikolo lamaga.

didan *t* bara belebele min be fo balaba kerefe ni kala ye. **didanfola** mɔgɔ min be didan fo.

diden *t* fenjenama min be di dila junu na wala diwo la. =**dikise**.

didenge *td* dege kulukutu misen sugu caman min be dila ni jo mugu jirannen ni fen timimanw ye, tuma daw ani ntami walima tigadenge.

didididi *cl* bolikan cogoyaladenge. A bolila didididi!

diga *t* malo min ma sene, malo min falenna a yere ma.

digi *wdf* 1 ka fen dɔ boron, k'a bisi, ka a jonti. **ka kun digi** ka kun da, ka kunsigikisew ke tuluw ye.

digi *wdf* **ka digi mɔgɔ la** ka i tɔoro, ka i dimi. A ka taa k'a soro a ma fen fo n'ye digira ne la: a ka taa k'a soro a ma fen fo n'ye ye n'toro.

digi *wdf* ka fen dɔ jonti, ka i fanga ke ka fen dɔ bo a no na. Ni mobili banna wuli ma, an b'a digi k'a wuli.

diilidiili *wdf* **ka i dilidili** ka taama i n'a fo doni girin dɔ be i kun. A ye i diilidiili ka taa yenfe.

diine *t* 1 janiya, son, nison. 2 laada ni bato min be ka taa Alako kan. Nabi jumanw ka sira. Mahamadu diine ni Isa diine ye Mali diine ye daw ye.

diinejugu *t* mɔgɔ min ka jugu, min konona ka jugu.

diinejuguya mɔgɔ diinejugu ka cogoya.

diji *td* di kolen ka ke minfen ye. =**dikolen**.

dike *t* koriminan, segi siya min ni koriminan be tali ke jogon na.

dikise *t* **diden laje**.

dikolen *t* **diji laje**.

dogi *wdf* 1 ka fɛn dɔ digidigi. 2 **ka wolo si bɔ k'a dogi** k'a dogidogi fɔ ka a magaya. *wt dogili* ka fɛn dɔ dogi, o waleyɛ. **dogilikɛla** mɔgɔ min ka baara ye wolo dogili ye.

dogidogi *wdf* ka fɛn dɔ dogi ka mɛn, ka waati dɔ kɛ a dogili la.

dogo *wdf* 1 ka fɛn dɔ dabɔ a kama ka a nɛmatunun. 2 **ka i dogo** ka i yɛrɛ nɛmatunun i jininbagaw la.

dogotu 1 fɛn min bɛ sɛ ka mɔgɔ dogo ka i sutara. 2 balima, masa. Mɔgɔ fa ni i ba ye i dogotuw ye.

dogoyɔrɔ yɔrɔ min sutaralen don ka tanga mɔgɔwɛrɛ ka yelima; mɔgɔ, bagan dɔ, walima fɛn dɔ bɛ dogo yɔrɔ min. A ka wari dogoyɔrɔ ye a terikɛ ka so ye.

dogodogo *t* kogow bɛnyɔrɔ seleke. =**dogodogɔnɛ**.

dogodogoninkan: 1 kumakan min bɛ fɔ mɔgɔ kan jiginnen kɔsɛbɛ. 2 **dogodogoninkuma:** kuma min bɛ fɔ dogo la sanko kɛrɛfɛ mɔgɔw kana a mɛn.

dogodogɔnɛ *t* **dogodogo lajɛ**.

dokan *td* dodɛnw bɛ kuma kan min na, gundokan dɔ.

dola *t* gari bɛ meleke jiri woma min na ni a bɛ bila gesedakurunin kɔnɔ.

dola *t* sanu jɔlɔkɔlama min ni sanu kuruw bɛ a la.

dolo *t* 1 sannafɛn minnu bɛ manamana i n'a fɔ mɔgɔdolo ni sigidolo. 2 dawula, sara, sanga. **ka karisa dolo bɔ/yɛlɛn** ka a dawula bonyɛ. A dolo bɔra. **ka karisa dolo bin** ka a dawula, sanga bin. **dolokulu** jɔgɔjɔgu, dolomisɛn minnu bɛ jɔgɔn kɛrɛfɛ kɔsɛbɛ jɛ ka yeli la. **doloma** dawulama, sarama, min tɔgɔ ka bon. Seku Ture tun ye Lagine mɔgɔ doloma ye.

dolon *wdf* **ka wolo dolon** ka ji don a kɔrɔ ka o yɔrɔ kurukuru. Tasma ni ji kalan mana bɔn mɔgɔ fari yɔrɔ min kan a bɛ o dolon.

doloo *t* fɛn dɔ cikan cogoyaladegɛ. A ye marifa ci doloo! =**do**.

doma *t* 1 kodonna, mɔgɔ min bɛ sɛ fileli la ni dalilu ni furaw bɛ a fɛ. 2 **domaya:** doma ka baarakɛtaw ni a yɛrɛ ka cogoya tɔw.

domayiri *t* laturuden dɔ min bɛ wele fana ko gariya. Gariya lajɛ duguma.

domi *t* so siya dɔ min ka surun. A yɛlɛnsɔ ye domi bilenman ye.

don *wdf* 1 ka taa yɔrɔ dɔ jɛkɔnɔ na. A donna so kɔnɔ. **ka don fɛn dɔ la** ka kɛ jamakulu walima tɔn dɔ mɔgɔ ye. A donna Kɔmɔ la. A donna kalan na. 2 ka fa ji la, ka funun. Ba donna. A kamankɔrɔ sumunin donna. **ka don da la** ka kɛ fɛn ye, ka sabati. A den bɛɛ donna da la. **dondala** sabatili, jɛtaa. **ka don jɔgɔn na** ka jɔgami, ka fereke. 3 cogoya dɔ yɛlɛmali. Dibi donna. Mun donna i ma? *wdf* 1 **ka [fini] don** ka fini bila i farikolo yɔrɔ dɔ la. A ye kulusi ni dulɔki don. 2 **ka fɛn dɔ don** ka fɛn dɔ bila dugu jukɔrɔ. U ye a su don kunun wulada fɛ. 8 ka

dɔlɔ **don:** ka dɔlɔ dila. 3 **ka teriya don** [karisa fɛ] ka kɛ [a] tɛri ye. 4 **ka [fɛn dɔ] don [fɛn dɔ] la** ka [fɛn dɔ] don o fɛn kunko da fɛ. Wari donna misi la. 5 **ka don [fɛn dɔ] da fɛ** ka don [o fɛn] na, ka tɔ o la. Wari donna misiko da fɛ. 6 **ka [karisa] don sira** ka [a] bila sira. **ka fɛn dɔ don i ni karisa cɛ** i ni karisa ka bɛn fɛn dɔ kan.

14 **don** dabali dɔ min donnen dugu jukɔrɔ yɛrɛtanga walima juguya kama. 15 **ka don fɛn dɔ la i ko dɔ bɔtɔ:** ka don ni fanga ye ka a sɔrɔ i ma miiri kɔsɛbɛ a fɛn masina ka cogoya la.

don 1 kumaden kunnafoni dilan: Sigilan don. 2 Cogoya kunnafoni dilan: Ji sumalen don.

don t 1 tile, dɔgɔkun don dɔ. Bi ye tarata [don] ye. 2 bɛn kɛlɛn waati min kan. Araba ye nin dugu sugudon ye. **ka don da** ka bɛn don dɔ kan. **ka [waleyɛ dɔ] donda** ka bɛn don kan [o waleyɛ] bɛ kɛ don min. U ye u ka dugutaa donda. **don o don** don bɛɛ. Don o don a bɛ taa sugu la.

don t dabali fɛn o fɛn min donnen don jugu jukɔrɔ.

donba *t* 1 selidon. 2 cibagaw bange don sanyɛlɛma kunbɛn ni a denkundi kunbɛn silladiɛnɛ la, Mawuludi.

donda *t* don bɛ kɛ da min fɛ, fɛn dɔ donna da min fɛ. A ka wari donda dɔ ye sigarati ye.

dondala *td* sabatili dijɛnɛ, taali jɛfɛ ani tɔnɔ sɔrɔli i ka baara la. **ka don da la** ka sabati, ka jɛsɔrɔ baara dɔ la. A donna da la. **dondalamɔgɔ** mɔgɔ min sabatira a ka baara la.

dondo *wdf* 1 ka fɛn dɔ penpen. 2 ka mɔgɔ sen mine k'a digi fɛn dɔ kan ni a bɛ yɛlɛn min na. Ne bɛ a sen dondo yalasa a ka yɛlɛn jiriba in kan.

dondoli *t* fɛnjɛnɛnɛna dɔ min bɛ kinni kɛ.

dondomɔgɔ *t* 1 mɔgɔ min bɛ kɛ mɔgɔ fɛ waati surunman na i bolo nafolo walima i kɛcogo nɔfɛ; mɔgɔ min ka jɛ tɛ ko labanta ye. 2 **dondomɔgɔya:** dondɔ mɔgɔ ka cogoya.

dondomɔgɔ *t* mɔgɔ min tɛ ko laban.

donfini *t* fini donta, mɔgɔ bɛ fini minnu don i la, i n'a fɔ dulɔki ni kulusi. A donfini bɛɛ ye fini dagɛlɛnw ye.

doni *t* 1 fɛn dɔ min bɛ ta. 2 fɛn min wajibiyalɛn mɔgɔ kan, kunko. Denbaya balo ni a lakanani ye fa ni ba doni ye. **ka doni ta** ka i don o doni kɔrɔ. **ka fɛn dɔ doni ta/ka i don fɛn dɔ doni kɔrɔ** ka o fɛn kɛ i kunko ye. **ka doni jigin** ka doni bila. **ka dɔ doni jigin** ka a dɛmɛ a ka a ka doni bila. 8 ka i **doni jigin** ka i yɛrɛ lafiya, ka i sɛn bɔ fɛn dɔ la. **ka i doni jigin fɛn dɔ la** ka i sɛn bɔ o ko la, ka o ko bɔ i kunko ni i haminankow la. **ka sɛ doni dɔ kɔrɔ** ka sɛ ka i jɔ ni o doni ye. **ka dɛsɛ doni dɔ kɔrɔ** ka kɛjɛnɛ o doni kɔrɔ. *wdf* **ka dɔ doni** ka doni da a kun, ka doni bila a kan.

donibata *t* mɔgɔ min kunko ka ca.

donitala *t* min ka baara ye doni tali ye.

Bamanankan Daɲɛgafe

donka *t* jeli dununnin min ni juruw be a la, ntamanin.
=donkankolo

donkafile *t* fini min ni mɔgɔ be a don ka a laje ni a be ben i ma. =donkalaje, yuguyugu, takayuguyugu.

donkibaro *t* 1 don kunnafoniw. 2 laturu dali.
donkibaropinina: mɔgɔ min ka baara ye donkibaro jininni ye ka a da jama tulo kan.
=donkibaru.

donkun *t* dɔgɔkun fɔcogo dɔ.

donkunben *td* don dɔ sanyelemakunben, a kalokunben walima a dɔgɔkunkunben.

donkɔnɔ *t* 1 kɛnkɔnɔ; fura min be ke dumuni na ni a be mɔgɔ faga walima ka a bana. 2 **donkɔnɔmugu**: furamugu min mana don mɔgɔ kɔnɔ a ka teli ka i faga walima ka i bana kosebe, **kɛnkɔnɔmugu**.

donmakɔnɔ *td* min te na men [kɔsebe] ni a ma ke; min don b'a fe ka se. **ka ke don makɔnɔ** ka sigi ni keli ye waati surun kɔnɔ. A ka dugutaa be dɔn makɔnɔ.

donmasina *td* kansinamuso welecogo dɔ.

donnbolo *td* sama, fen min donna mɔgɔ dɔ bolo ka taa di mɔgɔ were ma.

dono *t* she cɛman. Kɔnɔ dɔw cɛman i n'a fɔ kamidonon. **dononbugun** donon min ma kɔgɔ kosebe. A be fɔ dononbugun ma fana ko dononwalan. **dononkɔrɔ** donon min kɔgɔra kosebe, min be kasi. A be fɔ dononkɔrɔ ma fana ko kasidonon. **dononwalan** dononbugun laje.

dononturu *t* jirimisen dɔ min be ke bana dɔw fura ye.

donse *t* min sera a dan na, siban. **karisa ka don ka se** karisa si ka ban. A ka don sera. =donon.

donso *t* mɔgɔ min ka baara ye donsoya ye, min be kungo sogow faga. **donsoden** donso kalanden, mɔgɔ min be ka donsoya kalan. **donsofile** donsow ka file min u b'a fiye donso jɛnaje yɔrɔ la ani ni u be kungo kɔnɔ ka jɔgɔn jinin. **donsojeli** mɔgɔ min be donsonkɔni fɔ ka dɔnkili da donsojɛnaje la. =donsonkɔnifɔla. **donsomuso** muso min ce ye donso ye. **donsonkɔni** nkɔni min be fɔ donso jɛnaje la. A juru ye wɔrɔ ye. Donsonkɔni sugu be taa fila la walima a ka caya o ye: bamanandonsonkɔni ani wasulunkɔni. *mk* **simki**. **donsoya** donso ka baara ani sababu minnu sirilen be o la.

dontɛmɛ *t* 1 fen min te badaa ye, min be ke waati dɔ kɔnɔ. =donnatɛmɛ.

donwo *t/sl* o don, don o, don tɛmelen.

do *t* doloo laje.

doolo *wdf* 1 ka i biri, ka i sulɔ, ka i biri segen walima dimi bolo. 2 ka i sulɔ, ka i kɔ kuru walima ka i biri doni dɔ kɔrɔ.

dora *t* bɔgɔ noronoro min be yɔrɔ la ji be basigi yɔrɔ min.

doradoradora *t* fen jima min kolo ka girin dɔoni, o cogoyaladege. Mɔni siminna ka ke doradoradora.

doro *wdf* 1 ka jimafen dɔ doro kolo girin dɔ la: ka a damatɛmɛ walima ka a caman ke a la. 2 ka fen kologirin yeleta dɔ damatɛmɛ ke fen jilama dɔ la: ka kɔgɔ doro na la, ka sukaro doro seri la.

doro *t* [dj] adamaden cɛya, kɔkili. =dorobara, =kaya foroko.

doroko: 1 ka **doroko**: ka gere jɔgɔn na kosebe, ka se jɔgɔn dɛnɛ ma. 2 ka **doroko jɔgɔn na**: ka fereke jɔgɔn na, ka don jɔgɔn na, ka jagami. Misiw ni waraw te doroko.

doso *t* 1 wuluke min kɔgɔlen. =dosokɔrɔ. 2a **dosokɔrɔ** nenini min be fɔ ce ma min sɔn man ji.

doyi *t* fen dɔ cikan cogoyaladege i n'a fɔ marifa walima mobilisen. A ye marifa ci doyi!

dɔ *hl* 1 kelen min ma faranfasiya. Mɔgɔ dɔ: mɔgɔ kelen min ma farafansiya. 2 kelen fen fila la. N be dɔ in fe: n'be kelendo in fe.

dɔdɔ: jɔjɔ: ka dɔ dɔdɔ: ka tugu a kɔ, ka i hakili da a kan waati beɛ. Mijɛtɔ be ka sogo dɔdɔ.

dɔgɔ *m* 1 min man bon, fitinin. A ka so ka dɔgɔ. 2 min man ca. A ka nali ka dɔgɔ. A be fɔ dɔgɔ ma fana ko dwa. *t* i ka kɔrɔ i balima min ye, mɔgɔ min ye. A be fɔ fana ko dɔgɔnin. *t* **dɔgɔke** dɔgɔ walima dɔgɔnin cɛman. **dɔgɔman** *ml* min ka dɔgɔ, fitinin. **dɔgɔmuso** *t* dɔgɔ walima dɔgɔnin musoman. **dɔgɔya** *mt* fen min ka dɔgɔ, o cogoya. *mwdfl* ka ke fitinin ye, ka ke fen ye min hake man ca. Fobonda mana surunya ji be dɔgɔya ka taa a fe. *mwdft* **ka mɔgɔ dɔ dɔgɔya** ka waleya ke a la min be a jɔn a yere la, ka dɔ bɔ a danbe la. **dɔgɔyali** *wt* 1 waleya min ye mɔgɔ dɔgɔya ko ye. 2 fen dɔ keli fen dɔgɔman ye cogoya. =dɔgɔyama.

dɔgɔ *t* 1 sugu, ben be ke don min kan. **ka dɔgɔ jɔ** ka taa sugu la sanni walima feere la. 2 dɔgɔkun. U be na dɔgɔ nata. **ka fen dɔ dɔgɔ da** ka ben o fen kedon kan. **dɔgɔden/dɔgɔjɔden** suguden, sugujɔden, mɔgɔ min be taa dugu dɔ la a sugu jɔli kama. =dwa.

dɔgɔ *t* jiri jalen min be jeni ka tobili ke walima ka funteni don. =dwa, =lɔgɔ.

dɔgɔ *t* nege, jɛnafin. Basi dɔgɔ be a la. =dɔkɔ, lɔgɔ, lɔkɔ.

dɔgɔda *wdf* **ka fen dɔ dɔgɔda/dɔgɔtɛge** ka don dɔ da a be ke don min na, ka ben a kedon kan. =dɔgɔtɛge.

dɔgɔke *t* dɔgɔ laje.

dɔgɔkun *t* kunjɔgɔn, don ni a donkunben nata, tile wolonwulan kunben. **dɔgɔkun na ta**

dɔgɔman *ml* dɔgɔ laje.

dɔgɔmuso *t* dɔgɔ laje.

Dɔgɔnɔ *tj* siya minnu be Bajangara ni a lamini na minnu be wele ko Kaadɔ. U be u yere wele ko Dɔgɔnɔ.

dəgəya *mt/mwdfl/mwdft* **dəgə laje.**
dəgəyali *mwt* **dəgə laje.**
dəgəyama *wt* **dəgə laje.**
dəjan *t* janya, fiye min ka jan, fura min ka jan. =**jəjan.**
dəjanlo *wdft* ka fen də jə a dəjan fe.
dəko t **dəgə laje.**
dəkətərə *t* [*tk docteur*] məgə min ka baara ye banabagatəw furakeli ye ni tubabufura ye.
dəkətərəfura dəkətərə bə furakeli ke ni fura ni dabali minnu ye. **dəkətərəfurake** furakeli min be ke ni dəkətərə fura ye. **ka bana də**
dəkətərəfurake ka a basi, ka a keneya ni dəkətərəfura ye. **dəkətərəfurakeli** waleya min ye bana də furakeli ye ni dəkətərə fura ye. **dəkətərəso** banabagatəw be lada walima u be furake so min na.
dəlakelen *td* kelen kulu də la; kelen talen ka bə təw la. I be se ka saga ninnu dəlakelen ta. =**dərəkelen.**
dəlen *t* kala, juru ani nege min be ke ka jəge mine. A be fə dəlen ma fana ko filidəlen. **dəlenkala** dəlen kala. **dəlenkise** nege min be don juru la ka fili ji la ni a be saran jəge da la ka a mine.
dəlen *t* bin də min be ke ka payasi lafa ni a be ke fana ka lefe dəw dila.
dələ *t* minfen min be dila ni jə ni fen werew ye ye .
dələdonmuso muso min ka baara ye walima min be se dələ donni na. **dələgweren/dələgeren** dələ min ma kasi fələ, dələ min ma se min ye; dələjə tobilen tile filanan. **dələmintə** dələminna, minketə. **dələmintəkan** minketəkan, dələminna minnen be kan min fə. **dələməni** dələjə təblen tile fələ. **dələkoro** bara datigelen min ni dələ be min n'a ye =**dələminkoro.**
dələbiri *td* **lewiri laje.**
dən *wtlm* farikolo lamagali ka ben folisen də ma, ka ben folikan də ma; o farikolo lamaga hali ni folikan te. **ka dən ke** ka farikolo lamaga ke min ye dən ye. *wdft* ka fen də cuwari ni i sen ye, ka yelen a kan: ka bəgə dən. **ka foli də dən** ka dən ke ka ben o folisen ma. **dənkela** məgə min be dən ke. **dənsen**¹ dən min be folisen də kərə, dən min folikan də be ben ni jəgən ye. Marakafoli dəw dənsen ka teli. 2 məgə ka kan ka sira min ta fen də jənabəli kama. **ka i dənsen yelemə** ka i ka ko cogoya yelemə, ka jə were jinin fen də la. **dənsenyeləma** dabali kura tigeli yalasa fisaya be don cogoya də la, fura were jininni kənəganko də la.
dən *wdft* 1 ka fen də faamuya, ka hakili caman sərə a jəw, a cogoyaw kan. 2 ka se fen də la. **ka ji dən** ka se ka i yere bə ji la, ka se ji la, ka ji cogoyaw faamu. **ka so dən** ka so boli jədən, ka se so la. **dənbaga** məgə min be fen də, baara də jədən walima ka məgə də dən. Dəkətərəya dənbaga don. **dənbagalafili** məgə walima fen min tijəna, min halakira fə ka a dənbagaw fili a ma. Dələ ye a ke dənbagalafili ye.

dənbagaya dēli min be məgə fila ni jəgən ce; fen də dənni cogoya. **ka i yere dən falisusamabaga ye** ka a dən ko i ka kan ni baara də keli ye wa fana ni i ma a ke i bilatə don a la. “Dugu fantan b’a yere dən falisusamabaga ye.” **ka karisa dən k’a dənnatige** ka a dən kosebe. **ka [...] dən i komi i bolo ci** ka a dən kosebe, ka a dən ka a dənnatige. *wt* **dənni** 1 ka fen dən, o waleya. **dənnibaga** dənnikela, dənni be məgə min na. **dənnikela** dənribaga: dənni be məgə min na kosebe sira də fe, kalan də siratige la. **dənnya** fen caman dənni, o cogoya.
dənba *t* farafin kalo sabanan.
dənba *t* maninkadən də.
dənbagalo *t* San marakaw ka dən də.
dənbamakəno *t* farafinkalo filanan.
dəndənnindənkoman *td* cogoya min geleyara, baara min ka gelen; fen min jənabəli man nəgən.
dənfen *t* fen min dənfen də fe, fen min te sure ye də ma. Ji ye a dənfen ye.
dəngoli *t* diyagoya, waajibi.
dənkili *t* 1 kumakan bamayeləmalen min be da foli senkərə, min be da hali ni foli te ka fə ka məgəw jənaje walima ka i yere jənaje. 2 kan o kan hali ni kumakan te ni a foli be məgə jənaje min be bə məgə kan na walima min be bə folifen də la i n'a fə file. **ka dənkwili da** ka dənkwili fə. A nisəndiyalen be dənkwili da. **dənkwilida** *wtlm* waleya ani baara min ye dənkwili dali ye. **dənkwilidala** məgə min be dənkwili da.
dənko *td* dənnya, dənni, məgə be fen min dən, faamuyali. Nin bana furakeli dənko te a la.
dənkotigi dənnya be məgə min na, məgə min be fen dən. **dənkotigiya** dənkwotigi ka cogoya.
dənku *t* tənkwənə welecogo də.
dənni *wt* **dən laje.**
dənnibaga *t* **dən laje.**
dənnikela *t* **dən laje.**
dənnya *t* **dən laje.**
dənnindəngoman *t* kənəlafiliko min jənabəli cogo si te taa ka məgə tənəli walima i maloli dan.
dənsenyeləma *wtlm* cogoya yelemali yalasa fisaya be don fen də la; dən laje.
dənə *t* 1 singa, juru. 2 ka fen də **dənə** karisa **fe:** ka a mine a fe sani i ka a sara sərə. 3 ka fen də **dənə** karisa **ma:** ka a di a ma sani a ka a sara sərə. 3 **dənəni:** waleya min ye ka fen də dənə ye, singa, juruta.
dərəgu [*tk drogue*] *t* furakisenin, denkələndeməbaga, yanba, angiləniwakini, cibaranin, sahataba. Fura o fura ni a be məgə bə i cogo la ka i bila baaraba ke la walima ka i su. **ka dərəgu ta** ka nisəndiya fura də ta. **dərəgutala** məgə min be dərəgu ta.
dərəkelen *wmt* **dəlakelen laje.**

Bamanankan Daɲɛgafe

dɔrɔmɛ *t* dalasi kelen, wari bɛɛ la fitinin. =**dalasi**.

dɔrɔn *sl* kelen, min bɛ a dan na, fɛn wɛrɛ tɛ min kan.

Alɛ dɔrɔn nana: a nana ani mɔgɔ wɛrɛ si ma na. Ne dɔrɔn bɛ taa: ne kelen bɛ taa.

dɔrɔngɔn *t* jɔ siya dɔ.

dɔsɛnɲɛn *t* nɛgɛ min bɛ dumunifɛn ta ka bɔ tulu kalanman na walima ka tasuma cɛ. =**dɔshɛn**.

dɔwɛrɛ *hl* kelen wɛrɛ. **dɔwɛrɛw** *caya* damadɔw.

dɔɔnin *hl* fitinin, min man bon, min man ca. Ji dɔɔni di n'ma. **dɔɔnin dɔɔnin** min bɛ tugu jɔgɔn na ni hake fitininw ye. A bɛ numuya kalan dɔɔni dɔɔni.

dɔɔntin *t* bɔbɛrɛ walima jiribolo min nɛgɛ wala jiribolomisɛn bɛ siri a kun na ka jiridenw kari.

du *t* so, sow minnu koorilɛn don ni kogo kelen ye.

duba *du* min ka bon; i ka du bɔra du min na, faso.

An ka duba bɛ Sikaso. **duba** *du* min mɔgɔw ye mɔgɔ sabatilenw ye. **dubakɔnɔden** mɔgɔ min bɔra du sabatilen na. **dukɛnɛ** kɛnɛ min bɛ du kɔnɔ sow jɔlɛn tɛ yɔrɔ min na, sokɛnɛ.

du *wɔfl* ka kologirinya, ka simi. Nɔnɔkɛnɛ bɛ du joona ni a ma wuli. =**dun**.

dubabu *t* juman kisili ni mɔgɔ dɔ walima fɛn dɔ ka jɛtaɛ ye. Ala ka i haminankow nɔgɔya! Ala ka denw di i ma! **ka dugawu kɛ/don**: k'a jinin Ala ka nɔgɔya kɛ dɔ ye ko dɔ la: Ala ka sini fisɛya bi ye! A bɛ fɔ dubabu ma fana ko, duga, dugawu walima duwawu. **ka dugawu kɛ/don mɔgɔ ye**: ka juman kisi ni a ye. **dubabuden** denbarikama, den min ye a masaw dugawu sɔrɔ =**dugawutigi**. =**duga**, =**dugawu**, =**duwawu**.

dubalen *t* jiri dɔ min suma ka bon ni a bɛ sɔrɔ dugu caman na.

dudadu *t* fɛn min dɔnniya tɛ i la, i tɛ min kalama i n'a fɔ nsana la 'I bɛ du dɔn, i tɛ dudadu dɔn.'

dufa *wɔft* 1 ka fɛn faga. **ka tasuma dufa** k'a faga ni ji ye. =**duga**.

dufa *t* bagan min sara a yɛrɛ ma ni silamɛ man ka ka a dun, o bagan sogo fana. A bɛ fɔ a ma ko jufa. *wɔfl* ka sa i yɛrɛ ma (tasuma ni bagan).

dufa *wɔlm* fileli kecogo dɔ, domaya dɔ.

duga *t* 1 kɔnɔ dɔ min balo ye sogotoli ni bagansu ye. 2 ka **se ka duga ni a si jimin**: ka sɔn ka ko nɔgɔlɛn, ko kɔnnen bɛɛ kɛ.

duga *t* cɛfarinfoli dɔ min bɛ da jeliw fɛ ɲanaw la.

duga *t* **dubabu lajɛ**.

duga *wɔft* **dufa lajɛ**.

dugawu *t* **dubabu lajɛ**.

dugu *t* dugukolo, bɔgɔ, kɛnɛ, jama sigiyɔrɔ. 2 **duguje**: tile bɔtɔ, fajiri. **dugu ka jɛ** tile ka bɔ. **dugutila** su jamanɛn, su taalen yɔrɔ jan. **dugu ka tila** su ka jama, su ka taa yɔrɔ jan. **ka taa dugu la** ka taama, ka taa dugu wɛrɛ, ka taama.

duguci *t* sa dɔ min bɛ balon dugu jukɔrɔ ni a tɛmɛsira bɛ ci bila dugukolo sanfɛ tuma dɔw.

dugucila *t* nafigi, nkalontigela, mɔgɔ min bɛ bɛnbaliya don mɔgɔ wɛrɛw ni jɔgɔn cɛ.

dugudasiri *wɔft* **dasiri lajɛ**.

dugudayɛlɛba *t* dugutigi ka ba min bɛ kantigɛ murukalamine fɛ kɔmɔko sɛnfɛ.

dugudugu *t* kungokɔnɔ tɔnkɔnɔ siya dɔ.

dugufin *t* lahara welecogo dɔ. A taara i da dugufin ni duguje cɛ.

duguje *t* 1 kɛnɛjɛ bɔli dugu kunna, fajirida, tile bɔli, sini. 2 duniya welecogo dɔ. Dugufin *lajɛ*. **dugujenda** tile bɔli masurunna; kɛnɛbɔnda, fajiri. **dugukiseje** don nata, bi dugukiseje: sini. A bɛ fɔ dugukiseje ma fana ko duguseje.

dugukolo *t* 1 adamadenw, baganw ani jiriw bɛ balo yɔrɔ o yɔrɔ. 2 kɛnɛ min ye gwa walima kabila dɔ ta ye. **dugukolotigi** dugukolokɛnɛ tigi.

dugukoloyɛrɛyɛrɛ dugukolo ka yɛrɛyɛrɛli min bɛ na ni sow, hadamadenw ni, baganw ni ani fɛn caman wɛrɛ tijɛnni ye.

dugulen *t* 1 duguden, min wolola dugu kɔnɔ. 2 mɔgɔ min bɛ ko kala ma siratigɛ dɔ la. Karisa ye mobiliko dugulen ye: karisa bɛ ko kala ma mobiliko la. **dugulɛnkan** kan min bɛ fɔ yɔrɔ dɔ la, min tɛ kansurɛ ye. **dugulɛnya** mɔgɔ min ye dugulen ye, o cogoya. **dugulɛnya** *wɔfl* ka kɛ dugulen ye. **ka dugulɛnya fɛn dɔ la** ka o fɛn faamuya kɔsɛbɛ, ka farinya o fɛnmasina la.

dugulentɔgɔ *t* 1 tɔgɔ min dɔnnen walima min bɛ fɔ dugulenw fɛ kɔsɛbɛ. Musa dugulentɔgɔ ye Zan ye. 2 Ala dugulentɔgɔ: Ala tɔgɔ yɛrɛ minnu bɛ mɔriw fɛ ni u bɛ aladɛli kɛ ni a ye.

dugumafɛn *t* 1 fɛn min bɛ duguma. 2 sa ni kinnifɛn ni bagan wɛrɛw minnu bɛ balo duguma welecogo.

dugumala *sl* so kɔnɔnan duguma. Tapi bɛ a ka so dugumala la.

dugumana *sl* dugukolo, dugukolo sanfelan.

dugumansa *t* faama, dugu faama.

dugumɛnɛ *t* fɛnɲɛnamanin dɔ min kinnida ka farin. **dugumɛnɛsima** dugumɛnɛ min bɛ pan ni a bɛ bɔ samiya fɛ.

dugun *t* bugun min bɛ da dumunifɛnw na ni u mɛɛnna u ma dun, bugun *lajɛ*.

dugunɔgɔ *t* fɛnɲɛnamanin bileman dɔ min bɔlɛn sa fɛ ni a bɛ don dɔlɛn na.

dugura *t* 1 jiri dɔ min den bɛ dun. 2 **dugurasogo**: dugura den tobicogo dɔ min bɛ tun bɛ kɛ fɔlɔfɔlɔ kɔngɔjuguw sanw na.

dugurudɛgɛrɛ *wɔfl* ka taama k'i filifala; ka i yanka ni i ka fini jumanw ye.

dugurɔsa *td* dugunɔgɔ sugu dɔ min bɛ dugu jukɔrɔ.

dugusen *td* taama, dugutaa.

duguseje *t dugukiseje laje.*

dugutaa *wtlm taama, ka taa dugu dɔ la.*

dugutigi *t 1 mɔgɔ min sigilen don dugu jɛmɔgɔya la, dugu kunko fɔbaga. 2a. dugutigibilon: dugutigi ka bilon min na dugudenw bɛ jɔgɔn sɔrɔ ka dugu kunko fɔ. 2b. dugu sariyaw bɛ se ka tige yɔrɔ min. 3 ka taa ni mɔgɔ dɔ ye dugutigibilon na: ka taa ni a ye dugutigi fɛ yalasa benbeliya min bɛ i ni a cɛ ka jɛnabɔ ni a ma kɛ kɛlɛ ye; ka taa ni a tigi ye laada kɔrɔ sariyatigeyɔrɔ la. 4 ka taa ni haju dɔ ye dugutigibilon na: ka taa a jɛ ninin, ka taa a da jama kɔrɔ. 5 dugutigiya: dugutigi ka baara ketaw ni a ka cogoya tɔw*

dugutila *t 1 su mana ko ka jama, mɔgɔw dalen kɔ. 2 ka dugu tila: ka tɔ so kɔkan fɔ ka dugutila se, ka mɛn k'a sɔrɔ i ma se so su fɛ.*

dukene *t kene min bɛ du kɔnɔ; du laje.*

dulokoto *wdfɛ ka fɛn dɔ foroforo, ka ji ta. Ji kalan bɛ mɔgɔ fari dulokoto.*

dulon *wdfɛ 1 ka fɛn dɔ dɛlɛn [fɛn wɛrɛ la] ka a balan, ka a shɔri. 2 ka i dulon mɔgɔ la: ka i nɔrɔ a la, ka i ka ko bɛɛ siri a la. A ye i dulon a fa la ko fɔ u ka taa kungo la jɔgɔn fɛ.*

dulɔki *t fini o fini min bɛ don mɔgɔ kan na.*

dulɔkibolo *bolo bɛ don dulɔki yɔrɔ min fɛ.*

dulɔkikan *kan bɛ bɔ dulɔki yɔrɔ min fɛ. =dilɔki.*

dulɔndulon: *dese, senkala kɔfelan.*

duman *ml di laje.*

dumuni *t/wt fɛn o fɛn min bɛ dun, balo.*

bagandumuni *baganw ka balo. ka mɔgɔ dumuni/ladumuni* *ka dumuni di a ma. ka dumuni kɛ* *ka dumunifɛn dɔ dun. dumuniden* *1 dumuni ka di mɔgɔ min ye kosebɛ, nuguma. 2 mɔgɔ min bɛ wari sara kalo la kumuni ka d'a ma.*

dumunidɔgɔ *dumninege, kɔngɔ. dumunifɛn* *fɛn o fɛn min bɛ se ka dun. dumunikɛla* *mɔgɔ min bɛ dumuni kɛ la, min bɛ dumuni kɛ. dumuniminen* *dumuni bɛ bɔ minen min na, dumunibɔtasa.*

dun *m/ml fɛn min dinge kɔnɔnan dan ka jan a dawolo la, o cogoya. A ka dun. A kɔnɔ ka jan a dawolo la. Karisa kɔnɔ ka dun. A ka gundo tɛ fɔ mɔgɔ ye, a kɔnɔnɔ ka jugu. t yɔrɔ min ka dun. Kana se ba dun na dɛ! dunya* *mt fɛn min ka dun cogoya. mwdfl* *ka kɛ fɛn ye min ka dun.*

dun *t 1 fɛnjɛnama dɔ min bɛ jiri dun k'a mugumugu. 2 jiri ka mugumuguli fɛnjɛnamaw fɛ, jiri ka mugumugulii kɔrɔ fɛ. Dun donnen bɛ so jiriw la. 3 ka kɛ mɔgɔ ye min tilennen tɛ.*

dun *wtlm gɔlɔnni, tilɛnbaliya, min tilɛnen tɛ cogoya. wdfɛ* *ka kɛ fɛn ye min tilɛnen tɛ, ka jɛgen.*

dun *wdfɛ ka fɛn dɔ jimin ka a kunun, ka a kunun, ka a kɛ balo ye. Ne bɛ surɔfana dun joona. ka wari walima nafolo dun* *ka don i sagola da fɛ, ka a*

tijnɛn. ka mɔgɔ dɔ dun *ka a tigi namara. wt dumuni.*

dun *t buteli welecogo dɔ. A bɛ fɔ fana ko dunden.*

dun *o tumana, ayiwa, fana. E dun tɛ dumuni kɛ?: Otumana e tɛ dumuni kɛ wa?*

dunan *t 1 min bɛ bɔ yɔrɔ wɛrɛ, dugu wɛrɛ, jamana wɛrɛ. 2 mɔgɔ sure, mɔgɔ yeleke kulu dɔ la. 3 mɔgɔ min tɛ fɛn kalama ko dɔ la. A ye dunan ye bagangenko la. dunanba* *mɔgɔba min nalen don dunanya la, buran nalen dunanya la. ka i dunanji don* *ka kɛ dunan ye yɔrɔ dɔ la waati jan na, ka kɛ dugulen ye dɔnɔni. dunanfana* *dumuni min bɛ dila kɛrɛnkɛrɛnenya la dunan dɔ ye. dunanjiginso* *so min dabɔlɛn dunanw jiginyɔrɔko kama.*

dunangili *td fɛnjɛnama dɔ denmisenninw bɛ tulon kɛ min na.*

dunden *t baradennin dɔ min bɛ buteli mako jɛ, buteli.*

dunduguma *t yɛrɛkɔrɔfɛn, min tɛ forobafɛn ye. Dundugumaforo: foro min tɛ foroba ye, mɔgɔ kɛlɛn ta ye min ye.*

dungale *t jafile, mɔgɔ bɛ i yɛrɛ ja laje ni minen min ye. =dungare.*

dungan *wdfɛ [yeelen] dɔ ka bɔ a nɔrɔ la, dɔ ka bɔ a mɛnɛ la. Kalayeelen dunganna kabanɔgɔ fɛ.*

dungare *t dungale laje.*

dungey *t jamakulu dɔ, jamanamɔgɔ.*

dungo *t min ye mɔgɔ yɛrɛ sago ye, i yɛrɛ ka sukandita. dungɔfɛn* *fɛn min ka di mɔgɔ ni ye.*

dungomɔgɔ *mɔgɔ min ka di mɔgɔ ni ye. =dɔngɔ, =dunko.*

duniya *[ak] t hadamadenw bɛ dugukolo yɔrɔ o yɔrɔ, dugukolo kɔkannan, balo, mɔgɔya kɔnɔnan. ka duniya to* *ka sɔsɛgin, ka sa, ka faatu. duniya hohaho* *duniya jɛnajɛ ni a mankan minnu tɛ ko labanta ye. ka taa duniya hohaho fɛ* *ka tugu duniya jɛnajɛw kɔ, ka dɛsɛ ka sɛbɛ kɛ. duniyalabɔ* *bange, balo, duniya latige. duniyaso* *dijnɛso: balo, mɔgɔya. duniyasosigi, dijɛsosigi* *duniya latige, balo. ka duniya sokeboli* *ka matarafa dijɛdenya la kosebɛ, ka duniya mine i n'a fɔ a tɛ ban. ka duniya nɔnzintaama:* *ka bɔnɛ duniya la, ka i ka dijɛdenya kɛlɛn juru sara duniya sani i ka sa. ka duniya sen mine a bosobagaw ye:* *ka kɛ fugari ye, ka dɛsɛ ka fɛn sɔrɔ I fɛnsɔrɔkɔw la. ka duniya sokegirin:* *ka hawuja duniya nɔfɛ, ka bali ka miiri sini la. kabini duniya ka di* *kabini waati anba. =dijnɛ.*

dunkafa *td* *balo ka labɔli, dumuni caman min bɛ a dunbagaw labɔ. ka dunkafa sɔrɔ* *ka balo sɔrɔ min bɛ i labɔ.*

dunkojugu *td* *1 nuguma, mɔgɔ min tɛ sini jɛsigi; min bɛ a bolɔfɛn bɛɛ dun ka i sigi. 2 min ka dunni bɛ se walifɛn ma. 3 dunkojuguya:* *dukojugu ka cogoya.*

Bamanankan Daɲɛgafe

dunnfe *td* mɔgɔ min balo sirilen tɛ a yɛrɛ la fɔ mɔgɔ wɛrɛ.

dunta *ml* min bilalen dunni kama; min bɛ sɛ ka dun.

dunun *t* folifen dɔ min kolo ye bara, jiri walima nɛgɛ ye ni a kun kelen walima fila tulɛn ni wolo ye.

dununfɔkala kala min bɛ kɛ ka dunun fɔ.

dununfɔla mɔgɔ min bɛ dunun fɔ, min bɛ sɛ dununfɔ la walima a ka baara don. =**dunu**.

dununjan *t* nɛgɛ dunun belebele min kun fila tulɛn don. A bɛ fɔ ni kala dɔ ye min bɛ wele ko ngolo yɔrɔ dɔw la.

dununkala *t* fɛnɲɛnama panta dɔ min bɛ a ka so jɔ ni bɔgɔ ye.

dunya *mt/mw* **dun** *lajɛ*.

duruntu *wɔft* 1 ka fɛn dɔ yɔrɔ minnu tɛ kelen ye bɛɛ don ɲɔgɔn na. ka ji duruntu: ka ji ni a buruburu bɛ don ɲɔgɔn na. 2 ka jama tɲɛn, ka jama don ɲɔgɔn na. =**duuru**.

durusi *wɔft* 1 ka fɛn dɔ bɛɛ minɛ i hakili la. 2 ka kilisi bɛɛ minɛ i hakili la, ka sɛ ka sɛgin a kan k'a sɔrɔ i ma fili. Mɔrikalandenw bɛ kurane yɔrɔ caman durusi.

dusu *t* 1 sɔn, sɔnkun. 2 cogoya. A dusu ka bon: a bɛ dimi joona, a ka farin, a bɛ baara kɛ kosɛbɛ. Dusu tɛ a la: fugari don. 3 nisɔn cogoya. A dusu kasilen: a sɔn jalen. **ka mɔgɔ dusu kasi** ka a diminko kɛ a la. **ka i dusu diya karisa kɔrɔ** ka nisondiya a kɔrɔ. **ka i dusu mangoya karisa kɔrɔ** ka nisɔngoya a kɔrɔ, ka dimi a kɔrɔ. **ka i dusu mada** ka sabali. **ka i dusu mada mɔgɔ dɔ kɔrɔ/ye** ka sabali o tigi ye.

ka mɔgɔ dusu suma ka a ɲagariko kɛ a ye. **ka mɔgɔ dusu tɲɛn** ka a jigilatigeko kɛ la. **dusuba** min dusu ka bon; min bɛ dimi joona; min bɛ hakili sɔrɔ ka sɛbɛ kɛ. **dusubaya** dusuba ka cogoya.

dusubɔ 1 dimi min bɛ sɛ ka mɔgɔ bila kokebali kɛ la. 2 sɔnsiran, jasiran, dusukun ka panni. **ka i dusu bɔ** ka dimi; ka siran, ka dusu sɔrɔ ka waleya dɔ kɛ.

dusukankumu sɔnkunan welecogo dɔ, sɔnkunan *lajɛ*. **dusukasi** dimi, tɔrɔko dɔ bɛ min sababuya mɔgɔ ma. **dusukasiko** waleya min bɛ sɛ ka mɔgɔ dɔ dusu kasi. **dusukundimi** sɔnkundimi, dimi minnu bɛ mɔgɔ sɔnkun sɔrɔ. **dusukunnakaliya** sɔnkunna. Nɔnɔkumun bɛ dusukunnakaliya bila mɔgɔ dɔw la. **dusukunntan** dusu tɛ mɔgɔ min na, fugari. **dusukunntanya** dusukunntan cogoya.

dusukunyerɛyɛrɛ bana o bana min bɛ na ni dusukun ka yerɛyerɛli ye. **dusuma** dusu bɛ mɔgɔ min kɔnɔ ka sɛbɛ kɛ. **dusumakasa** dusumango, nisɔngo. **dusumakasaya** dusumangoya; mɔgɔ min bɛ dimi joona, o cogoya. **dusumandi** nisɔndi, mɔgɔ min nisɔn ka di. **dusumandiya** nisɔndiya.

dusumango nisɔngo, mɔgɔ min nisɔn ka go. **dusumangoya** dusumakasaya, dusumango cogoya. **dusumangoya** *wɔfl* ka timininangoya, ka dimi, ka funu. =**dusukun**.

dusuntan *sl* dusu tɛ mɔgɔ min na. A bɛ fɔ dusuntan ma fana ko dusukuntan. **dusunugun** bana walima cogoya min bɛ fɔnɔ nege bila mɔgɔ la, fɔnɔnege. **dusunugunko** dumuni walima waleya min bɛ mɔgɔ dusu ɲugun. =**dusukun**.

dute [*tk du thé*] *t* 1 furabulu min bɛ wuli barada la. A bɛ fɔ dute ma fana ko **hatayi** walima **te**. [*tk thé*]. 2 ka **dute wuli** ka dute tobi barada kɔnɔ. U bɛ dute wuli tilegan ni su fɛ. 3 **duteminna**: mɔgɔ min negela ye dute ye.

dutebin *t* bin kasa duman min bɛ sɛnɛ dukɛnɛ ma ni a bɛ wuli ka min fana.

dutigi *t* du ɲɛmɔgɔ, gatigi.

duuru *t* **duruntu** *lajɛ*.

duuru *hl* hake, dama min ye kelen faralen ye naani kan.